

Információs Társadalom

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Alapítva: 2001-ben

XXV. évfolyam 1. szám

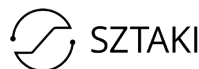
Főszerkesztő: Héder Mihály

Vezető szerkesztő: Póra András

Kiadja az INFONIA (Információs Társadalomért, Információs Kultúráért) Alapítvány

A folyóirat fő támogatója a BME Gazdasági és Társadalomtudományi Kara

Technikai partnerünk a SZTAKI

Szerkesztőbizottság:

Székely Iván – elnök

Alföldi István
Berényi Gábor
Bertini Patrizia
Bethlendi András
Csótó Mihály
Demeter Tamás

Molnár Szilárd
Pintér Róbert
Rab Árpád
Z. Karvalics László

Olvasó- és műszaki szerkesztő: Tamaskó Dávid

ISSN 1587-8694 (Nyomtatott)

ISSN 2063-4552 (Online)

ISSN-L 1587-8694

Készült a Server Line Print & Design műhelyében

Az Információs Társadalom folyóirat célja, hogy nemzetközi fórumot biztosítson a címében meghatározott tudományterület (Information Society Studies) elméleti és gyakorlati vonatkozásait bemutató írásoknak, nézőpontoknak. Jelenleg minden második lapszám angolul jelenik meg, a többi lapszám magyar nyelvű.

A folyóirat Platinum Open Access hozzáférést nyújt, és ingyenesen elérhető a <https://inftars.infonia.hu/> címen.

A folyóiratot a Web of Science Social Sciences Citation Index és a Scopus indexálja, és minden cikket automatikusan továbbítjuk a CrossRef adatbázisába.
A VIII. évfolyam 1. lapszámától (2008) kezdődően az Információs Társadalom szerepel a Thomson Reuters indexben (Social Sciences Citation Index, Social Research, Journal Citation Reports/Social/Sciences Edition).

E-mail: inftars-lapman@ponens.org

TARTALOM

LECTORI SALUTEM	5
------------------------	----------

KÉPES GÁBOR

Út az M-3-hoz. Az első magyar elektronikus számítógép előtörténete	9
---	----------

Beszélgetés Dömölki Bálinttal

**CSONGOR ALEXANDRA, MAKSZIN LILLA,
PRISCILA BIANCOVILLI, MÁRTON SÁNDOR,
SIPTÁR MIKLÓS, NÉMETH ZSUZSANNA**

Betegtájékoztató és prevenció a közösségi médiában	25
---	-----------

A szűrővizsgálatok ellenére az emlőrák felismerését célzó vizsgálatokon való részvétel aránya – számos más európai országhoz hasonlóan – alacsony Magyarországon. A közösségi média ígéretes szerepet játszhat az egészséggel és a mellrákkal kapcsolatos kommunikációban, ismeretterjesztésben. A kérdőíves kutatás során arra kerestünk választ, hogy az egészségügyi szakemberek hazánkban miként használják a közösségi médiát az emlőrákkal kapcsolatos információkkal kapcsolatban; mit gondolnak a rendelkezésre álló információkról, a betegek egészségműveltségéről; és milyen javaslataik vannak a téves vagy pontatlan információk kiszűrését, javítását vagy pontosítását illetően. A válaszadók jelentős része (67%) használja az internetet információszerzésre, ám mindössze 26,4%-a használta már a közösségi médiát tudományos ismeretterjesztésre. Az egészségügyi szakemberek erőteljesebb jelenléte az interneten és a közösségi médiában alapvető fontosságú lehet az egészségügyi félretájékoztató elleni küzdelemben. A felmérésünkben részt vevő szakemberek egyetértenek abban, hogy a laikus lakossággal és a rákbetegekkel való kommunikáció érdekében szélesebb körben kellene használni a közösségi médiát.

**SZABÓ DÓRA, KOCSIS ZSÓFIA,
PUSZTAI GABRIELLA**

Szülői részvétel: (Együtt)működő online tanár–szülő kommunikáció lehetőségeinek megismerése és feltérképezése pedagógusinterjúk által

42

A technológiai fejlődések és a COVID-19-járvány számos változást idézett elő az oktatásban, amelyek közül kiemelkedik a kommunikáció. Globálisan az online kommunikációs platformok és lehetőségek széles skálája áll az oktatók rendelkezésére. Kutatásunk során a pedagógus–szülő közötti digitális kommunikációt vizsgáljuk, amely a köztük lévő partnerséget támogatja. A kutatást az MTA-DE-Szülő-Pedagógus Együttműködés Kutatócsoport valósította meg az MTA Közoktatás-fejlesztési Kutatási Program támogatásával. A kutatócsoport célja a szülői szerepvállalás vizsgálata Magyarországon. Az empiriát 2023-ban készült 45 interjú alkotja, melynek strukturált formájában konkrétan nem volt része a digitalizáció. A tematikus vizsgálat során három fő témát elemeztünk: a digitális kommunikáció előnyeit, akadályait a tanárok szemszögéből; a kommunikáció típusait; valamint a tanárok attitűdjét a kölcsönös digitális kommunikáció szerepével kapcsolatban. Tanulmányunk fő kérdése, hogy a tanárok milyen online kommunikációs csatornákat használnak a szülőkkel, hogyan segíti elő a digitális kommunikáció a partnerkapcsolatukat. Feltételezésünk szerint az online kommunikáció partnerségépítő eszközként működik, a szülők és pedagógusok közötti, jól működő, digitális kommunikáció pedig ezt támogatja, hozzájárul a tanulók optimális holisztikus fejlődéséhez.

FROMANN RICHÁRD

Herendy Csilla: A UX-kutatás elmélete és gyakorlata

64

Recenzió Herendy Csilla *A UX kutatások elmélete és gyakorlata* című könyvéről.

PINTÉR RÓBERT

Ne olvasd el ezt a könyvet! Recenzió

Rolf Dobelli Ne olvass híreket című könyvéről

70

RAB ÁRPÁD

Recenzió a Research Handbook on Information Policy című tanulmánygyűjteményről

81

LECTORI SALUTEM

Örömmel értesítjük szerzőinket és olvasóinkat, hogy folyóiratunk 2024-es Scopus besorolása Communication területen Q2-re emelkedett. Ezen felül új besorolásokat is kaptunk, mostantól az Education, a Management of Technology and Innovation és a Social Psychology területen is számon tart bennünket a Scopus.

*

Az Információs Társadalom történeti rovatát, „Így készült a jövő” felcímmel, 2024/1 számunkban indítottuk útjára, abból a felismerésből, hogy egy néhány évtizedes múlttal rendelkező, dinamikusan változó diszciplína, az *information society studies* tudományos igényű fórumának is feladata annak bemutatása, hogy honnan jövünk, merre tartunk, és hogyan jutottunk jelenlegi helyzetünkbe. Olvasóink visszajelzéseiből, szakmai fórumok vitáiból kitűnt, hogy olvasóink igénylik a tágabb történeti kontextusba helyezett tanulmányokat, és az is nyilvánvalóvá vált, hogy folyóiratunk két és fél évtizedes története során adósok maradtunk a magyarországi információstársadalom-kutatás, -oktatás, információpolitika és információs gyakorlat korai vonulatainak feltárásával. Történeti rovatunk ezt a hiányt pótolja.

Ismeretes, hogy az Információs Társadalom (Information Society) két nyelven, magyarul és angolul jelenik meg: ideális esetben minden évfolyam két magyar és két angol számot tartalmaz. Mostanában azt tapasztaljuk, hogy több angol beadvány érkezik, mint magyar, ezért 2025-ös évfolyamunk három angol nyelvű és egy magyar nyelvű lapszámból áll. Magyar szerzőink is gyakran angol cikket nyújtanak be, ennek csak egyik oka a gépi fordítás gyorsasága, a másik az, hogy lektorált, indexált, idegen nyelvű folyóiratokban megjelent publikációkért több kreditet kaphatnak a doktori tanulmányaikat végzők, és külföldi idézettségük is nagyobb. Mi azonban fontosnak tartjuk, hogy magyar nyelven is jelenjenek meg színvonalas tanulmányok: angol nyelven számtalan fórum létezik, esetenként nehezen megítélhető publikációs környezetben, míg Magyarországon az Információs Társadalom az egyetlen tudományos igényű periodika, amely a címében jelzett diszciplína feltárására vállalkozik. Történeti rovatunk is magyar nyelven jelenik meg, és feladatának tartja bemutatni a tudományterület magyarországi kialakulásának különféle vetületeit.

Rovatunk első írása Csepeli György szociálpszichológussal, szociológussal, az információs társadalom fontos közpolitikai funkciókat betöltött kutatójával készült interjú volt a folyóirat 2024/1 számában. Most megjelenő második írásunk is interjú: *Dömölki Bálint* matematikussal, a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság tiszteletbeli elnökével, az első magyar elektronikus számítógép egyik építőjével Képes Gábor beszélgetett. Az interjúból kibontakozó történet egyes elemei már ismertek, de összefüggő történetként, egy személyes résztvevő nézőpontjából a mai olvasó számára is tanulságos. Az interjú címéből (*Út az M-3-hoz. Az első magyar elektronikus számítógép előtörténete*) akár egy műszaki–technikai fejlődéstörténetre is gon-

dolhatnak olvasóink, de – hűen az Információs Társadalom küldetéséhez – ennek a történetnek a politikai, társadalmi vetületeit emeli ki az interjú.

Lapszámunk más tekintetben is figyelmet érdemel. Az Információs Társadalom az elindulása óta missziójának tartja a nemzetközi szakirodalom jelentős műveinek megismertetését a hazai olvasóközönséggel. Ez korábban cikkek, tanulmányok fordítását és megjelentetését jelentette elsősorban, de a folyóirat kétnyelvűvé válásával és főként a valós idejű fordítóalkalmazások elterjedésével ennek csökkent a jelentősége – bár ma is számottevő azon magyar olvasóink száma, akik ritkán vagy nem olvasnak idegen nyelvű irodalmat. Érdeklődésük felkeltésére színvonalas recenziók közlése lehet az egyik módszer.

Ebben a lapszámban három recenziót talál az olvasó. Pintér Róbert *Ne olvasd el ezt a könyvet! Recenzió Rolf Dobelli „Ne olvass híreket” című könyvéről* írásának már a címe is jelzi, hogy korántsem egy sablonos, tartalomjegyzék-szerű ismertetésről van szó. Bár a könyvismertetések célja általában az, hogy kedvet csináljanak a recensens által érdekesnek vagy fontosnak tartott könyv elolvasásához, itt éppen az ellenkezője történik: Pintér lebeszéli olvasóit a felkapott, divatos szerző – állítása szerint szellemi kútmérgező és áltudós – magyarul is megjelent művének elolvasásáról, és véleményét részletes elemzéssel támasztja alá. Pesze a negatív reklám is reklám, de az éles kritikát azok figyelmébe is ajánljuk, akik már megvették, akár el is olvasták a könyvet.

Rab Árpád más szempontból nehéz műfajt választott, az Alistair S. Duff szerkesztésében megjelent *Research Handbook on Information Policy* kötet ismertetését vállalta. Az információpolitika szerteágazó területeiből a vaskos kötet nemcsak e területek természetét, történetét és jövőbeli kilátásait mutatja be, hanem sajátos megközelítéseit is. A harminc tudósból és gyakorlati szakemberből álló illusztris szerzőgárda tagjai között az Információs Társadalom szerkesztőbizottságának két tagja is megtalálható.

Herendy Csilla *A UX-kutatás elmélete és gyakorlata* című kötetét Fromann Richárd mutatja be. A könyvet a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Ergonómia és Pszichológia Tanszéke jelentette meg. Központi témája a felhasználói élmény (User eXperience, röviden UX) és annak lehetséges kutatási módszerei. Áttekintti a számítógépre, mobilra vagy egyéb képernyős felületekre készült (interakciót kínáló, kívánó) alkalmazások fejlesztésének optimális menetét, szempontjait és bemutatja az egyes szakaszokban felhasználható lehetséges vizsgálati módszereket, azok elméleti hátterét és gyakorlati alkalmazásainak módját.

A jelen lapszámunkban közölt originális tanulmányok között Csongor Alexandra, Makszin Lilla, Priscila Biancovilli, Márton Sándor, Siptár Miklós és Németh Zsuzsanna *Betegtájékoztató és prevenció a közösségi médiában – Magyar orvosok és egészségügyi szakemberek attitűdjei az emlőrákról szóló online egészségügyi kommunikációval kapcsolatban* című tanulmánya egy kérdőíves kutatás segítségével arra keresi a választ, hogy az egészségügyi szakemberek Magyarországon miként használják a közösségi médiát az emlőrákkal kapcsolatos információkkal kapcsolatban; mit gondolnak a rendelkezésre álló információkról, a betegek egészségműveltségéről; és milyen javaslatuk vannak a téves vagy pontatlan információk kiszűrését és javítását, vagy pontosítását illetően.

Szabó Dóra, Kocsis Zsófia és Pusztai Gabriella *„Szülői részvétel: (Együtt)működő online tanár–szülő kommunikáció lehetőségeinek megismerése és feltérképezése pe-*

dagógusinterjúk által című írása három fő témát elemez: a digitális kommunikáció előnyeit, akadályait a tanárok szemszögéből; a kommunikáció típusait; valamint a tanárok attitűdjét a kölcsönös digitális kommunikáció szerepével kapcsolatban. A tanulmány fő kérdése, hogy a tanárok milyen online kommunikációs csatornákat használnak a szülőkkel, hogyan segíti elő a digitális kommunikáció a partnerkapcsolatukat.

Jó olvasást kívánunk!

ÍGY KÉSZÜLT A JÖVŐ

Az Információs Társadalom történeti rovata

KÉPES GÁBOR¹

Út az M-3-hoz. Az első magyar elektronikus számítógép előtörténete

Beszélgetés Dömölki Bálinttal

Dömölki Bálint² (1935) matematikus, a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság tiszteletbeli elnöke, az NJSZT keretei között működő Informatikatörténeti Fórum alapítója. A szakosztályhoz és annak Informatikatörténeti Adattárához kapcsolódva is számos előadást tartott már a magyar informatika történetéről – nemcsak kutatásai, de saját élményei alapján is. Ehhez minden joga megvan, hiszen 1957-től az MTA Kibernetikai Kutató Csoport (KKCS) munkatársaként az első magyarországi elektronikus számítógép, az M-3 egyik építője volt, tehát a kezdetektől részt vesz a magyar informatika életében, számos intézetnél és cégnél később vezető beosztásokban is.

Az NJSZT immár évek óta megünnepli az első magyar számítógép sajtóbemutatójának (Esti Hírlap, 1959. január 21.) évfordulóját, a Magyar Informatika Napjaként, ahol gyakran ismertetett téma az M-3 születése és hatása. Dömölki Bálintot újabban az érdekli a leginkább, hogy milyen út vezetett az M-3-ig, melyet az utóbbi években tartott számos előadása bizonyít (Óbudai Egyetem³ – NJSZT, SZTAKI⁴)

Erről beszélgettünk, remélve, hogy a témára a történészek, levéltárosok is felfigyelnek.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Képes, Gábor. „Út az M-3-hoz. Az első magyar elektronikus számítógép előtörténete”.

Információs Társadalom XXV, 1. szám (2025): 9–24.

== <https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXV.2025.1.1> ==

A folyóiratban közölt művek a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

¹ Az interjú készítője az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola hallgatója és a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság ügyvezető igazgatója.

² Életrajza az Informatikatörténeti Adattárban: <https://itf.njszt.hu/szemely/domolki-balint>, letöltés most és a továbbiakban: 2024.12.23.

³ Dömölki Bálint: Mi történt 1959. január 21. előtt, 2023. A Magyar Informatika Napján tartott előadás prezentációja az Informatikatörténeti Adattárban: <https://itf.njszt.hu/objektum/mi-tortent-1959-január-21-elott>, videó: <https://www.youtube.com/watch?v=D04M2mioGeA>

⁴ Az előadás videója: <https://www.youtube.com/watch?v=1KfpILBMotU>, az előadás prezentációja: <https://itf.njszt.hu/objektum/neumann-janos-neumann-elvek-mta-kkcs>

„Elektromos agyvelő” – a híradások az első számítógépekről

Az első magyar elektronikus számítógép megjelenése előtt milyen fogalmunk lehetett erről az új tudományról, egyáltalán értesült-e a magyar közvélemény arról, hogy létezik elektronikus számítógép?

Számítógép néven nevezve biztos, hogy nem, mert ez a szó akkor még nem létezett, a munkánk során alakult ki. Az elektronikus számológépről szórványosan cikkeztek már az 1940-es évek végén is, olykor különböző, titokzatos neveken hivatkozva rá, például *gépi agynak* titulálva az új berendezést. De alapvetően nagyon kevés információ jutott el Magyarországra.

Ma már evidencia, hogy a kiforrott elektronikus számítógép kialakításában **Neumann János**nak⁵ komoly szerepe volt. Neumann neve már a második világháború előtt sem volt ismeretlen a sajtóban: az, hogy egy magyar fiatalember Princetonba került, és az **Institute of Advanced Study** első professzorainak egyike lett **Einstein**nel⁶ együtt mint társasági esemény, eljutott a magyar sajtóba, de a részletei nem. Vészi Margit⁷, Molnár Ferenc⁸ író első felesége a *Pesti Napló* 1934. március 11-i számában jelentetett meg például tudósítást: „Egy nap Princetonban, világhírű matematikusok új otthonában. Ebéd Einstein tanár házában, látogatás Neumann Jánosnál, a kiváló magyar tudósnál”. A háborús időszakban Neumann szerepéről végképp nem volt szó, az amerikai sajtóban sem – és itt sem.

A sok történeti szakirodalomban „első számítógépnek” tekintett, valójában a modern számítógép előzményének tekinthető ENIAC bemutatásáról – amelyben a közkeletű tévedéssel ellentétben Neumann-nak közvetlenül nem volt szerepe, mert ő csak a gép továbbfejlesztésében vett részt – viszont jelentek meg rövidebb hírek a sajtóban. A *Magyar Jövő* című amerikai magyar újság 1946. február 16-án⁹ leírja, hogy az amerikai hadügyminisztérium nyilvánosságra hozta a háborús idők egyik féltve őrzött titkát, az elektronikus számológép bemutatását. De ennél nagyobb hír volt számukra, hogy „4000 lóra lenne szüksége Budapestnek”.

Pár hónapra rá a magyar sajtóban is jelennek meg zavaros hírek. A *Kis Újság* 1946-ban az „elektromos agyvelő csodáiról” ír.¹⁰ A *Szivárvány* című lap 1947-ben **Bay Zoltán**¹¹ említve ír a rádiócsöves számológépről. Ő járt is Amerikában, feltehetően találkozott is Neumann-nal, s ennek alapján írta, amit írt, még ha kissé ködösen is. A *Műszaki Értelmiség* című lap szintén 47-ben már közölt egy rövid híra-

⁵ Neumann János (1903–1957), vegyészmérnök, matematikus, a modern számítógép működési elveinek atyja. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/neumann-janos-john-von-neumann>

⁶ Albert Einstein (1879–1955) német Nobel-díjas elméleti fizikus, a relativitáselmélet atyja.

⁷ Vészi Margit (1885–1961) magyar újságíró, grafikus. Idézett írása: Vészi Margit: Egy nap Princetonban, világhírű matematikusok új otthonában, *Pesti Napló*, 1934. március 11., p. 16.

⁸ Molnár Ferenc (1878–1952) magyar író, drámaíró.

⁹ Szerzőmegjelölés nélkül: Elektronikus számológép, *Magyar Jövő*, 1946. február 16., p. 1.

¹⁰ Szerzőmegjelölés nélkül: Az elektromos agyvelő csodái, *Kis Újság*, 1946. november 16., p. 2.

¹¹ Bay Zoltán (1900–1992) magyar fizikus, a radarsillagászat úttörője. A Neumann is említő cikk: Fehér Rózsa: Bay Zoltán professzor beszámol amerikai útjáról s az atomerő felhasználásának titkairól, *Szivárvány*, 1947. június 14., p. 7.

dást¹². A *Világosság* egy 1948-as cikke¹³ szovjet találmánynak tekinti az elektronikus számológépet...

Beszédes dátum 1948, nyilván akkor már a sajtó munkatársának is igazodnia kellett a „szovjetizálódáshoz”. Az elektronikus számológépet mint új, tudományos csodát hogyan tudták elhelyezni a tudományok világában, mihez tudták kötni?

Ehhez nézzük meg kicsit jobban az elektronikus számológépek geneziséjét! Ezek a berendezések nagyon gyakorlatias célokra készültek. Az ENIAC-ot azért konstruálták, mert az amerikai tüzérségnek volt egy nagy kísérleti lőtere – és az ahhoz kapcsolódó ballisztikai kutatóintézetnek lőtáblákat kellett készítenie. Az akkori tüzérség ilyen lőtáblák alapján határozta meg az ágyuk beállításait. Az ilyen lőtáblákat egy csomó „emberi computer”¹⁴ készítette. Őket valóban computernek nevezték, általában hölgy munkatársak voltak, akik különböző mechanikus vagy elektromos számológépekkel végezték a háttérszámításokat. Én is találkoztam olyan amerikai professzorral, aki büszkén mesélte, hogy az édesanyja „computer” volt.

...És John Vincent Atanasoff¹⁵ volt, aki a saját elektronikus berendezését e foglalkozásnév mintájára computernek nevezte el a 40-es években.

Így igaz. Visszatérve az ENIAC születésére: Neumann későbbi szoros munkatársa és barátja, Herman Goldstine¹⁶ egy ilyen lőtáblakészítő műhely főnöke volt, azaz „human computerekkel” dolgozott. Az ennek gépesítését célzó projekt felügyelője lett a hadsereg részéről – és ilyen minőségében találkozott Neumann Jánossal. Ma már legendás a sztori, az aberdeeni vasútállomáson zajlott le köztük a beszélgetés, ami aztán meghatározta az informatika további fejlődését.

Neumann számára azért volt érdekes az ENIAC, mert volt egy olyan megbízása a Los Alamos-i atombomba kutatóközpont részéről, hogy az ott keletkező rengeteg számítás gépesítésére keressen valamilyen módszert. Végigpróbált számos, jelfogós (elektromechanikus) kísérleti berendezést, de megállapította róluk, hogy ezek nem elég gyorsak. Ezért örült neki, amikor megtalálta az ENIAC-ot, de az öröme csökkent, amikor megtudta, hogy a gép legkorábban 1946 elejére lehet kész, tehát az atombombához kapcsolatos sürgető tudományos munkában nem lehet használni. (Aztán persze a későbbi nukleáris számításokhoz lehetett, például a hidrogénbombához.)

¹² (Federal Science Progress) : Elektronikus számológépek, *Műszaki Értelmiség*, III. évfolyam 19. szám, 1947. november 1., p. 8.

¹³ Hírek, *Világosság*, 1948. április 21., p. 4.

¹⁴ Az „emberi computer”-ek két évszázados történetéhez lásd: Grier, David Alan: *When Computers Were Human*, Princeton University Press, 2007.

¹⁵ John Vincent Atanasoff (1903–1995) amerikai fizikus, a digitális számítástechnika egyik úttörője, az Atanasoff–Berry Computer (ABC) nevű berendezés társsalkotója (1939).

¹⁶ Herman Goldstine (1913–2004) amerikai matematikus, Neumann munkatársa és barátja, később informatikatörténeti munkák szerzője.

A kérdésre visszatérve tehát az első elektronikus számítógépek gyakorlatias célokra – és általában katonai célokra készültek. Amikor mégis kaphattak valamilyen nyilvánosságot mint tudományos eredmények, a hírük – némi torzításokkal – eljutott Magyarországra is.

Lényeges Kunfalvi Rezső¹⁷ *Nagyméretű számológépek*¹⁸ című, nagyon korrekt cikke a Magyar Természettudományi Társulat közlönyében, az 1948/3-as számában. Ő egy Öveges kaliberű fizikatanár volt, aki értő módon foglalkozott a témával. Nagyon lényeges, hogy az MTA matematika osztályának ülésén, 1950 decemberében Tarján Rezső¹⁹ tartott az elektronikus számológépekről egy alapos, tudományos igényű előadást.²⁰

Ő a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság első elnöke volt (1968) és az 1950-es évek második felében az MTA Kibernetikai Kutatócsoportjánál²¹ is jelentős szerepet kapott. Ő hogyan merült el az elektronikus számológépek témájában, mit tudunk erről? Mert egyfajta hírvivőnek, evangelizátornak tűnik.

Foglalkozására nézve fizikus volt, biztosítási matematikával is foglalkozott. 1945 után iparpolitikusként tevékenykedett, elsősorban a híradástechnika területén. Olvasta a szakirodalmat, és látta, hogy ebben van potenciál.

Igaz az, hogy ő később börtönviselt volt a Rákosi-korszakban?

Igen – és ez a mi szempontunkból is érdekes –, később részletesen is térjünk ki rá!

Útelágazás: digitális és analóg

Visszatérve az 1950-es évek első felére: a politika közbeszólt a digitális számítógépekkel kapcsolatos fejlődésbe. Volt a fejlesztéseknek egy másik útja is, az úgynevezett analóg számológépeké. Ezek használata már a korábban említett aberdeeni csapatnál is felvetődött – *differentiálanalizátor* címen –, az analóg gépeknek is komoly evolúciója van. A Szovjetunióban 1946-ban egy társaság Sztálin-díjat is kapott analóg gépek fejlesztéséért – ez pedig olyan kanonizációs gesztus volt, hogy a propaganda attól kezdve az analóg gépek irányát favorizálta, szinte az lett a számológépek fejlesztésének „szocialista” útja, a „kapitalista” digitális gépekkel szemben. Tarján előadásában is egyforma súllyal, vegyesen szerepeltek az analóg és a digitális gépek.

¹⁷ Kunfalvi Rezső (1905–1998) fizikatanár, a *Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok* (KÖMAL) fizika rovatának elindítója.

¹⁸ Kunfalvi Rezső: Nagyméretű számológépek, *Természettudomány*, 1948/3., p. 69–78.

¹⁹ Tarján Rezső (1908–1978) magyar matematikus, a magyar informatika egyik úttörője. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/tarjan-rezso>

²⁰ Az MTA Matematikai és Fizikai Tudományok Osztályának Közleményei 1. kötet (1951) p. 249–265.

²¹ Az MTA KKCS-ról lásd: <https://itf.njszt.hu/intezmeny/mta-kkcs>

A propaganda stílusára jellemző, hogy egy akadémiai folyóiratban megjelenhetett olyan szöveg, amely a digitális gépeket zsákutcának tekintette – és úgy minősítette, hogy mint drága eszközök, „jobb exportcikknek a gyarmati és félgymarmati országokba, mint az olcsó analóg gép”. „Néhány nagyobb ENIAC komoly piacot jelent a rádiócső konszerneknek, az árát pedig amúgy is kipróbálják a dolgozók veritékéből”. Szerzőt szándékosan nem mondok, mert később fontos és pozitív szerepe volt a magyar informatikában...

Valóban nagyon propagandisztikusak a szavai. De mi az, ami találó benne? Valóban volt olyan terület, ahol az analóg számológép jobban helyt állt?

Volt és van is. Neumann Jánosnak is volt olyan, kései előadása, amely arra utalt, hogy a kettőt párhuzamosan kell használni, illetve magában az emberi agyban is a kettő párhuzamosan működik. De az az elképesztő, berobbanó fejlődés, ami a modern számítástechnikához, informatikához kapcsolódik, alapvetően a digitális iránynak köszönhető. Ezért én az analóg gépek akkori divatját amolyan „zavarórepülés”-nek nevezném.

Ezt a kifejezést nem ismerem.

Mert nem vagy háborús gyerek. Amikor a rádió bement a légvédelmi riadóhelyzetet, akkor részletezték, hogy hol van valódi támadás – és hol csak zavarórepülés...

Arról lehet tudni, hogy Magyarországon hol építettek analóg számológépeket?

Az egyik legismertebb és tényleg nemzetközileg is nagyon sikeres példa a Gamma-Juhász löelemképző volt még a második világháború előtt. A **Juhász testvérek**²² konstruálták és a Gamma gyár karolta fel, ez egy sikeres hadi exporttermék volt. Volt egyfajta politikai hátszele is a Horthy-világban, mert a Juhász testvérek édesapja, **Juhász Andor**²³ a Kúria elnöke volt sokáig – a mai Falk Miksa utca egy rövid ideig az ő nevét viselte az emlékeim szerint.

Úgy tudom, az 1950-as, 60-as években a Műegyetemen is üzemelt analóg számológép. És olyan, későbbi magyar analóg gép is van – Petz Ernő²⁴ konstrukciója –, amely pedig a Paksi Atomerőműben is ellátott feladatokat.

Igen, ezt a témát sem szabad alábecsülni. **Náray Zsolt**²⁵ – a későbbi Számítástechnikai Koordinációs Intézet alapítója – első számítástechnikai munkája is az analóg

²² Juhász István (1894–1981) és testvére, Zoltán. Lásd: Zsitnyányi Attila, Miklauczic István, Varga József: A Gamma-Juhász löelemképző, Zrínyi Kiadó, 2023.

²³ Juhász Andor (1864–1941) magyar jogász, bíró, a Horthy-korszak igazságügyi politikájának vezető alakja.

²⁴ Petz Ernő (1937–) magyar gépészmérnök. A számológépéről lásd: Képes Gábor: A Minimod. Egy magyar analóg számológép és kora. *Mérnök Újság*, 2014 (21. évf.) / 10., p. 42–43.

²⁵ Náray Zsolt (1927–1995) magyar gépészmérnök, a Számítástechnikai Koordinációs Intézet alapítója. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/naray-zsolt>

irányhoz kapcsolódik. Egy ilyen fejlesztésről számol be Tarján fent említett MTA előadáshoz tett hozzászólásában 1950-ben.²⁶

Az alkalmazott matematika – mint bölcső

De térjünk vissza a digitális számítógépek hazai fogadtatásához! Nézzük meg az MTA Kibernetikai Kutatócsoport előzményeit!

Ezek közé sorolható az **MTA Alkalmazott Matematikai Intézete**, a mostani Rényi Intézet, amit **Rényi Alfréd**²⁷ alapított.

Olvasóink kedvéért mondd el kérlek, hogy mi az „alkalmazott” jelző jelentése?

A matematikáról az emberek azt hiszik, egy teljesen elméleti tudomány, amelyhez csak papír és ceruza kell – és önmagának generálja a feladatokat, szép tételeket bizonyít. Valójában rengeteg mérnöki és egyéb tudományban alkalmazható. Rényi Alfréd, aki nem sokkal a második világháború után kezdte a pályáját, kimondottan egy ilyen gyakorlatorientált intézetet akart alapítani. Ez az intézet kapta feladatul, hogy foglalkozzon azzal, hogy hogyan lehet a különböző számítási igényeket kielégíteni.

Ennél az intézménynél is voltak *bérszámolók*. Ne felejtjük, hogy az elektronikus számítógépek jelentősége az volt, hogy az emberi bérszámolók években mérhető munkáját rövidítették le **percekre**...

Egyetemista koromban én magam is dolgoztam hasonló munkakörben, 5 forintos órabérért én is voltam „humán computer”, mechanikus, „tekerős” számológéppel felszerelve, aerodinamikai profilok számításaihoz végezve részletszámításokat.

A tudományos intézetek nyilván szélesebb szakirodalmat kaptak, mint a sajtómunkások, tudományos folyóiratokhoz is hozzájutottak. (Egyébként Neumann János halála /1957/ kapcsán már egész komoly értékelések jelentek meg matematikai lapokban.)

Rényi intézetében három aspiránst foglalkoztattak, akiknek a témája kapcsolódott az elektronikus számítógépekhez. Az egyik **Frey Tamás**²⁸ volt, aki később a KKCS igazgatója és a BME nagyhírű professzora lett. Ő a „matematikai gépekről” már 1953-ban írt a *Magyar Technika* című lapban²⁹.

Az aspiránsok közé tartozott **Sándor Ferenc**³⁰, aki később a KKCS-ben lett a programozási osztály vezetője, majd külföldre távozott, és ott meg is halt. A harmadik

²⁶ Az MTA Matematikai és Fizikai Tudományok Osztályának Közleményei 1. kötet (1951) p. 266–67.

²⁷ Rényi Alfréd (1921–1970) magyar matematikus, akadémikus.

²⁸ Frey Tamás (1927–1978) magyar villamosmérnök. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/frey-tamas>

²⁹ Frey Tamás: A matematikai gépekről, Magyar Technika, 1953 (8. évfolyam) /9., p. 538–543.

³⁰ Sándor Ferenc (1923–1990) magyar matematikus. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/sandor-ferenc>

pedig Székely-Doby Sándor³¹ volt, aki tulajdonképpen a vasútbiztosító berendezésekkel foglalkozott – és ennek kapcsán érdekelték a jelfogós számítóáramkörök. Ő Győrben lett kiváló professzor, nemrég hunyt el.

Ha jelfogós számító áramköröket említesz, akkor Kozma László³² professzor jut eszembe, aki veletek szinte párhuzamosan dolgozott. Amíg ti az M-3-at készítettétek, ő – talán valamivel korábban – elkészült a Műegyetem jelfogós számítógépével, a MESZ-1-gyel, amely azokat az elektromechanikus alapelemeket tartalmazta, amelyekhez hasonlót ő már a 30-as, 40-es évek fordulóján épített Antwerpenben, posztumusz kiérdemelve az IEEE Computer Pioneer Award kitüntetését.

Kozmával nagyon szoros volt Székely-Doby kapcsolata. Írt is hasonló gépekről az *Önműködően vezérelt számológépek* című cikkében, a *Magyar Technika* 1954. augusztusi számában³³. De maga Kozma is cikkezett a jelfogós gépekről. A jelfogós elektromechanikus számológépek kutatását komoly előzménynek tartom az elektronikus számítógépek szempontjából.

Rényi intézetében tehát foglalkoztak ilyen kérdésekkel, de úgy látták, ezek alapvetően mérnöki kérdések, és idővel át akarták „passzolni” a témát az **MTA Műszaki Osztályának**, ami viszont ódzkodott átvenni ezt. Erről is jelentős levelezés található az Akadémián.

Székely-Doby 1954-es cikke már egyfajta tudományos vitát generált. Ő 1954-ben leírta, hogy szükség van nagy számolóberendezésekre, de azokat az álláspontja szerint jelfogósan kellett volna megcsinálni. Az megbízható, szemben az elektroncsővel – és megvan a kiforrott technológiája. Sőt, azt is megkockáztatta, hogy Magyarországnak *nem is lenne szüksége olyan számítási sebességre, mint amit az elektroncsöves gépek produkálnak*.

Székely-Doby cikkére aztán megjelent egy cáfolat is, amely az elektronikus gépek mellett kardoskodott, részletes, tudományos érvekkel.³⁴ **Körmöndi János** a cikk szerzője.

Érdekes, nemigen emlegetik őt az informatikatörténeti irodalomban...

Valószínűleg más sem hallotta a nevét. De ezt nem tudom megítélni, én akkor még csak egyetemista voltam, azt sem tudtam, mi az az elektronikus számológép. Azért mentem tanárszakra és nem az alkalmazott matematikus szakra, mert volt egy numerikus módszerek tárgya, amit nagyon nem szerettem...

³¹ Székely-Doby Sándor (1928–2020) magyar villamosmérnök. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/szekely-doby-sandor>

³² Kozma László (1902–1983) magyar villamosmérnök, a magyar informatika úttörője. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/kozma-laszlo-villamosmernok>, informatikai munkásságáról lásd: Képes Gábor: Kozma László, In: Krámlí, Mihály; Csáki, Krisztina (szerk.) *Sorsok és találmányok: Tanulmányok a magyarországi zsidó műszaki alkotókról a Magyar Holokauszt 70. évfordulója alkalmából*, Budapest, Magyarország : Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum (2014) p. 70–85., 16. p.

³³ Székely-Doby Sándor: *Önműködően vezérelt számológépek*, *Magyar Technika*, 1954/8., p. 423–433.

³⁴ Körmöndi János: Hozzászólás az „Önműködően vezérelt számológépek” című cikkhez. *Magyar Technika*, 1954/12., p. 695–697.

Kitérő: személyes találkozás a témával

Arra emlékszel, hogy te hol tudtad meg először, hogy van egy ilyen új „találmány”?

Az egyetemen harmadév körül kezdett Péter Rózsa³⁵ logikát tanítani. Ebben az időben ő Kalmár László³⁶ professzor biztatására elkezdett érdeklődni az automataelmélet iránt, ami sok szempontból a modern számítástechnika elméleti alapjait jelenti. Én Péter Rózsa tanítványaként írtam egy diákköri dolgozatot automataelmületről – innen indult az érdeklődésem. A dolgozatom a lépcsőházi automatákról szólt – amit ha megnyomsz, öt perc múlva alszik ki. A dolgozatom azt bizonyította, hogy nem lehet olyat csinálni, hogy kétszer annyi ideig égjen, mint amennyi ideig megnyomtam, mert ahhoz végtelen sok memória kellene. Ezt bizonyítottam a matematika eszközeivel...

Valamelyik nyáron, 1954–55 környékén, egyetemistaként elolvastam egy gyorsműködésű számológépekről szóló kötetet, ami egy amerikai könyv orosz fordítása volt. Aztán 56 szeptemberében részt vettem azon a kollokviumon, amelyet a Bolyai Társulat rendezett Balatonvilágoson matematikai logikáról és matematikai gépekről – ez volt az első komoly ilyen témájú összejövetel. Tarján lett volna a fő előadó, de valamilyen okból nem tudott rajta részt venni, az előadását mások mondták el.

Tudósok a rácsock mögött

Térjünk vissza Körmöndi Jánosra. Ki volt ő?

Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolni tudjak, egy kis kitérőt kell tennünk.

Volt ebben az időben egy kutatóhely Magyarországon, aminek a dolgozói nagyon előnyös helyzetben voltak, mert jól hozzáfértek a nyugati szakirodalomhoz, nem voltak megélhetési gondjaik, kosztot és kvártélyt kaptak, és még őrizték is őket.

Természetesen arról van szó, hogy szovjet mintára nálunk is létrehozták a börtönökben a mérnökirodákat, ahol a magas képzettségű rabokat szellemi munkával foglalkoztatták.

A budapesti Gyűjtőfogházban működő mérnökiroda életéről hangulatos leírás jelent meg a *Budapest* folyóirat 2006. októberi számában Buza Péter tollából³⁷.

Kozma László is ilyen rab-mérnök volt akkoriban. Róla a saját családja sem tudta, hogy életben van – viszont egy újítása kijutott a börtön falain túlra, innen tudták meg, az írására és a gondolataira ráismerve, hogy még él.

Tarján Rezső 1953-ban csatlakozott a mérnökirodához. (Ő egyébként valamilyen egészen szerencsétlen módon keveredett kémgyanúba, a szóbeszéd szerint egy olyan rokonát kalauzolta Budapesten, aki egy „ellenségesnek” minősített rádióállomás munkatársa volt. Feltehetően ezért került börtönbe.)

³⁵ Péter Rózsa (1905–1977) magyar matematikus. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/peter-rozsa>

³⁶ Kalmár László (1905–1976) magyar matematikus, a magyar informatika úttörője. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/kalmar-laszlo>

³⁷ Buza Péter: *Ötvenhatban szabadultak*, Budapest, 2006/10., p. 6–11.

Láttuk, hogy ő már korábban is intenzíven érdeklődött a számítástechnika iránt, ironikus módon a börtönévei során szabadabban hozzájutott a nemzetközi szakirodalomhoz, mint „szabadon”.

Ennek eredményeképpen néhány rabtársával (Hatvany József³⁸, Edelényi László³⁹ stb.) együtt összeállítottak egy elektronikus számológép létrehozására vonatkozó tervezetet, amelyben a gép terveit a mérnökiroda (rab) munkatársai készítenék el, és a kivitelezés meghatározott akadémiai intézetekben történne, a tervezők konzultációs segítségével. Leírják, hogy *az első magyar számítógépnek nagyjából olyan költsége lenne, mint egy telefonközpontnak*, és hogy a mérnökiroda mintegy 200 ember nap kapacitást tudna a projektekre fordítani.

Ezt az ajánlatot a börtönnek a rabok munkájának piaci értékesítésével foglalkozó fedőszerve a KÖMI 401 vállalat küldte el, hivatalos vállalati levélpapíron, az Akadémia illetékes osztályának.

Tehát a börtönből ment egy felajánlás az első magyar – mai szóval – számítógép megépítésére.

A levél egy példánya fennmaradt, és Szentiványi Tibor⁴⁰ publikálta a számítástechnika hazai kezdeteiről szóló alapvető tanulmányában⁴¹.

A levelet alaposabban megnézve ismerős névvel találkozunk: az egyik aláíró Körmöndi János, aki a börtönben a mérnökirodát felügyelő vezető volt. És úgy látszik, hogy a Tarján-csoporttal való kapcsolata arra is kiterjedt, hogy nevét adta a Tarján által megírt válaszcikk publikálásához.

Mi volt a levél utóélete?

A KÖMI hosszan várta a választ, végül a szaktitkár jelezte, hogy az Akadémia foglalkozik az ügygel – és kapcsolatfelvételt javasolt a Méréstechnikai Intézettel. Ennek igazgatóhelyettesi rangú vezetője volt **Vajda György**⁴² akadémikus, akivel még tudtam beszélni, de az egész ügyre nem emlékezett. Egy középvezetőnél elenyészhetett a kezdeményezés.

Csábító dolog lenne azt állítani, hogy a KÖMI-s levél hatására indult el az Akadémián valami...

De nem így történt.

³⁸ Hatvany József (1926–1987) magyar mérnök, fizikus. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/hatvany-jozsef> Kalandos életéről lányának nemrégiben megjelent könyvében olvashatunk: Hatvany Helga: Viharos idők, Libri Könyvkiadó, 2023.

³⁹ Edelényi László (1914–1979) magyar gépészmérnök. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/edelenyi-laszlo>

⁴⁰ Szentiványi Tibor (1931–2009) magyar villamosmérnök. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/szentivanyi-tibor>

⁴¹ Szentiványi Tibor: A számítástechnika kezdetei Magyarországon, *Természet Világa* 6–8. (1994) = *Természet Világa* (1995) – különlenyomat, p. 1–16.

⁴² Vajda György (1927–2024) magyar gépész- és villamosmérnök, akadémikus.

Ettől függetlenül is történtek lépések. Ahogy beszéltünk róla korábban, az alkalmazott matematikusok a műszaki osztály irányába passzolták a témát – és végül a Méréstechnikai és Műszerügyi Intézetet (MÉMI) jelölték ki, akik el is kezdtek nyüzsgögni. 1953. december 9-én – tehát az első „börtönlevél” előtt két nappal – tartottak egy komoly értekezletet az Alkalmazott Matematikai Intézet, a KFKI, a Posta Kísérleti Intézet, a TÁKI és mások részvételével, főleg az analóg fejlesztési eredményeket összegezve.

1954. január 9-én az Akadémia főtitkáránál tartottak egy újabb, magas szintű értekezletet, többek között Rényi Alfréd és Náray Zsolt részvételével, amelyen egy határozatot is hoztak. A MÉMI-n belül létesült egy részleg, az alkalmazott matematikus aspiránsok átvételével – és más kulcsintézetekből is terveztek átvenni szakértőket, de ezt az érintett intézetek elszabotálták...

Viszont amikor Tarjánt, aki 1954 decemberében szabadult a börtönből, 1955-ben kinevezték a csoport élére, ő már olyan fiatal szakembereket hozott oda – például **Szentiványi Tibort**, aki később a KKCS munkatársa lett, majd idős korában a magyar informatikatörténet krónikása –, akikkel érdemi munkát lehetett kezdeni.

Te mikor kerültél velük kapcsolatba?

Amikor Péter Rózsán keresztül Kalmár László professzor, a szegedi kibernetikai iskola atyja értesült róla, hogy a témával foglalkozom, ő Tarján Rezsőhöz irányított, azt mondta, menjek el a MÉMI-hez, a Nagymező utcába. Meg is kerestem őket – és Tarján el is látott némi szakirodalommal. Ez 1955 táján volt – és mint egyetemistát munkahellyel még nem kecsegtetett.

Polgári áltudomány?

Bálint, tegyük egy kitérőt... Kalmár László és Tarján Rezső neve kapcsán is gyakran előkerül a kibernetika szó. Norbert Wiener⁴³ alkotta meg 1948-ban ezt az elnevezést, magyarul vezérléstechnikának, szabályozástechnikának is nevezték. A korai irodalma – például Nemes Tihamér munkái – alapján számos olyan téma tartozik a kibernetikához, amely a gép és az élő szervezet összehasonlítása alapján a későbbi informatikai kutatásokhoz vezet. De általános vélekedés szerint a kibernetikát „veszélyes polgári áltudománynak” tekintették eleinte a szovjet blokkban. Mi igaz ebből?

Az 50-es évek közepén Tarjánt, Kalmárt és a többieket ez már nem érintette. Ez a propagandisztikus megbélyegzés főleg a Szovjetunióban nyilvánult meg, nálunk csak nyomaiban.

Talán Sztálin valamilyen megnyilvánulásából eredhetett ez az elmélet, de inkább a filozófia területén.

⁴³ Norbert Wiener (1894–1964) amerikai matematikus, a kibernetika atyja.

Ehhez viszont kapcsolódik egy érdekes történet. Volt egy számológépekkel foglalkozó, titkos kutató-fejlesztő intézet, amelynek alapító okiratát 1949-ben Sztálin írta alá. Tehát már akkor sem azonosították feltétlenül a számológépfejlesztést az amerikai kibernetikával. Ezen intézethez kineveztek egy fiatal szovjet tüzérintisztet, **Kitovot**⁴⁴ összekötőnek. Ő közvetített a szovjet hadsereg és a kutatóintézet között.

Az ő könyvtárunk titkos részlegében megtalálta Norbert Wiener *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine* című könyvét, de csak komoly („marsalli szintű”) engedélyekkel juthatott hozzá. Kitov elolvasta, és hamar rájött, hogy a kibernetika módszerei jól alkalmazhatóak a tervgazdaságban a gazdaságirányítására. Ő két akadémikussal együtt írt egy cikket a kibernetika jelentőségéről. Persze megjelentetni csak Sztálin halála után merték, és utána kezdődött a kibernetika felszabadítása. Ennek Magyarországon is lett visszhangja, többek között **Fogarasi Béla**⁴⁵ marxista filozófus közreműködésével. Az nem igaz tehát, hogy ez a „polgári áltudomány” titulálás komolyan akadályozta volna a kibernetika valós magyar kutatásait.

Célegyenesben: az M-3

Térjünk vissza Magyarországra, az 50-es évek közepére!

1956 áprilisában Szegeden **Kalmár László** indított egy szemináriumot a matematikai logika műszaki alkalmazásairól. Alapvetően ez az oktatók továbbképzését szolgálta. **Bereczki Ilona**⁴⁶, **Hajnal András**⁴⁷, **Muszka Dániel**⁴⁸ és mások részvételével. 1956 szeptemberében pedig *Halmazelmélet, matematikai logika és matematikai gépek* címmel tartottak kollokviumot, ahogy már említettük, Balatonvilágoson.

És 1956. szeptember 7-én jelent meg a minisztertanácsi határozat a KKCS létesítéséről. Ennek előzménye, hogy már 1956 januárjában kérte az Akadémia egy szovjet elektronikus számológép beszerzését. A magyar kormányzat ezt kedvezően fogadta, de egy személyhez ragaszkodott: ahhoz, hogy **Varga Sándor**⁴⁹ legyen az igazgató. Így lett ő a KKCS vezetője. Ő a nemzetközi gazdasági kapcsolatok titkárságán dolgozott – tehát **Gerő Ernő**⁵⁰ titkárságán –, mégpedig a szovjet relációjú kapcsolatok osztályának vezetőjeként.

Sajnos Varga Sándor életéről keveset tudunk, de az biztos, hogy ő „moszkovita” volt, azaz korábban a Szovjetunióban élt, ott mérnökként, a hadiiparban felelős

⁴⁴ Anatolij Kitov (1920–2005), vezető számítástechnikai fejlesztő és alkalmazó.

⁴⁵ Fogarasi Béla (1891–1959) magyar filozófus, 1953–1956. között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora.

⁴⁶ Bereczki Ilona (1927–2004) magyar matematikus. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/bereczki-ilona>

⁴⁷ Hajnal András (1931–2016) magyar matematikus.

⁴⁸ Muszka Dániel (1930–2018) magyar matematikus, a Szegedi Katicabogár állatmodell alkotója, az Informatikatörténeti Múzeum Alapítvány és az NJSZT Informatikatörténeti Kiállítás egyik alapítója. Életrajza: <https://itf.njszt.hu/szemely/muszka-daniel>

⁴⁹ Varga Sándor magyar mérnök <https://itf.njszt.hu/szemely/varga-sandor>

⁵⁰ Gerő Ernő (1898–1980) magyar kommunista politikus, a Rákosi-korszak egyik vezető személyisége.

beosztásokban dolgozott, tehát a kapcsolati tőkéje megvolt, hogy a szovjet gép beszerezhető legyen. Egyébként pedig a nagybátyja **Varga Jenő**⁵¹ marxista közgazdász volt, a Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa... (És a pletykák szerint – akkor már nem népbiztosként – **Lavrentyij Berija**⁵² bridszpartnere.)

Ezek alapján egy politikai oldalról erőltetett figurának tűnik. Voltak valós érdekei is?

Feltétlenül. Egyrészt valóban kiválóan tudta kamatoztatni a szovjet kapcsolatokat, nélküle nem tudtunk volna gépet szerezni. Másrészt mint vezető szigorú, de nyitott, igazságos, nyugodt személyiség volt. Dobogós helye van a főnökeim között, kimondottan támogató vezető volt.

Az Akadémia 1956 júniusi elnökségi ülésére – ahol döntés született a KKCS megalakulásáról – készült egy felterjesztés *Javaslat a kibernetika fejlesztésének és eredményei alkalmazásának előmozdítására Magyarországon* címmel.⁵³ Precíz szöveg. Szinte biztos, hogy Tarján írta, de Varga írta alá... 1956 tavaszától ők már tehát tandemben dolgoztak.

Megalakult a KKCS. 1957-ben pedig meghalt Neumann János. Az életében még volt vele bármilyen kapcsolat?

Nem, nem is lehetett. A hidegháború miatt sem, de azért sem, mert már ekkor súlyos beteg volt. Közvetlenül a halála után viszont Tarján is írt egy nagy cikket róla a *Matematikai Lapokba*⁵⁴, majd a munkássága különböző ágairól is jelentek meg különböző cikkek. Tehát az egyértelműen kijelenthető, hogy a munkássága hatással volt ránk.

1956 októberében, a forradalom alatt nyilván más volt a fókusz... Mi volt a KKCS első tevékenysége?

Az, hogy megrendelt egy URAL szovjet számítógépet a METRIMPEX-en keresztül. Ez talán nincs a köztudatban – hogy lehetett volna egy URAL is az első magyarországi elektronikus számítógép. A METRIMPEX visszaigazolta, a szovjet fél is visszaigazolta, de 1957 elején a szovjet fél elállt a szállítástól. Ennek a lépésnek talán az „októberi eseményekhez” is lehetett köze.

A METRIMPEX finoman mégis azt javasolta, hogy indítsunk újabb tárgyalásokat a szovjet fél felé. Varga kapcsolatai alapján a Varga–Tarján páros elindult – és az URAL helyett talált egy épp elkészült gépet, aminek valamilyen bürokratikus akadály miatt

⁵¹ Varga Jenő (1879–1964) magyar-szovjet kommunista politikus, közgazdász.

⁵² Lavrentyij Berija (1899–1953) szovjet kommunista politikus, 1938-tól 1953-ig a Szovjetunió belügy-minisztere.

⁵³ *Javaslat a kibernetika fejlesztésének és eredményei alkalmazásbavételének előmozdítására Magyarországon* – ITF, NJSZT Informatikatörténeti Fórum <https://itf.njszt.hu/objektum/javaslat-a-kibernetika-fejlesztésének-es-eredményei-alkalmazásbavételének-előmozdítására-magyarországon>

⁵⁴ Tarján Rezső: Neumann János elektronikus számológépekkel kapcsolatos munkássága, *Matematikai Lapok*, 1958/1–2., p. 6–19.

nem indult még el a sorozatgyártása. Kinyomozták, hogy ezt a gépet lehetne valamilyen akadémiai együttműködés keretében, a kereskedelmi szerek kikapcsolásával úgy átvenni, hogy közvetlenül a dokumentációt kapjuk meg. Ilyen formán adták át a kínaiaknak és pár Szovjetunió belüli partnernek is.

Mai szemmel hihetetlen, hogy egy gyártani szándékozott gépnek a dokumentációját átadták. De lehet, hogy az első generációs számítógépeknél ez elfogadott volt.

Igen, akkor ez lehetséges volt, ahogy az is, hogy a megkapott dokumentáció alapján épített gépet továbbfejlesszük. Így jutottunk el a magyar M-3-hoz...

A szovjet szál – az M-3 szovjet előzményei

Célegyenesben vagyunk... Nézzük meg akkor röviden azt is, hogy milyen út vezetett az M-3-ig a Szovjetunióban?

A szovjet számítástechnika egyik ősatya **Iszaak Bruk**,⁵⁵ aki eleinte analóg gépekkel kezdett foglalkozni, de érdeklődött a digitális technológia iránt is. Hozzá került **Basir Ramejev**,⁵⁶ egy tehetséges mérnök, de „rossz káder”, akinek a nagyapja egy ismert tatár nemzeti költő volt, az apja viszont Gulag-rab, aki ezért nem tudta az egyetemet befejezni, különböző technikus állásokban működött... És rádiót hallgatott...

Mégpedig külföldi rádiót...

Igen. S egy rádióműsorban figyelt fel az elektronikus számítógép témára... Majd egy akadémikus ajánlására került 1948 nyarán Brukhoz, ahol elég hamar előállt egy gép projekttervével, amelyhez egy szabadalmi beadványt is készített. Ezt december 4-én fogadták el – ez a nap ma az Orosz Informatika Napja...

Hasonlóan, mint nálunk január 21. – az M-3 sajtóbemutatójának napja –, ami a Magyar Informatika Napja...

Igen, ilyen dátumok jelképesse tehetők. De hogy miért kellett szabadalmat bejelentenie, ami a szovjet rendszerben nem volt egy szokásos dolog? Feltehetőleg azért, hogy legyen egy papírja a tevékenységéről – hiszen még diplomája sem volt.

A katonaságtól nem Bruk intézetébe került vissza, hanem áthelyezték a Sztálin által 1949-ben alapított katonai kutatóintézetbe, ahol az irányításával elkészült az első, sorozatgyártott szovjet számítógép, a **Sztrela**. De az már egy másik terv volt, nem az eredeti szabadalmon alapult.

⁵⁵ Iszaak Bruk (1902–1974), akadémikus.

⁵⁶ Basir Ramejev (1918–1994), vezető számítógép tervező.

Mit jelentett az első generációs, elektroncsöves számítógépek esetén a „sorozatgyártás”?

A Sztrelából 7-et gyártottak. Az M-3 vonatkozásában ezt volt szerencsém 1959 őszén a saját szememmel megnézni, hiszen jártam Minszkben, ahol ekkor már egy nagy teremben készültek az M-3-asok, egy csomó gépet párhuzamosan építettek. Nem egy kézzel megszámálható, ahány példányban...

Ramejevhez visszatérve: a szabadalmi leírásban szereplő gép Neumann-elvű gép volt?

Inkább az ENIAC-ra hasonlít, különböző okokból. Programvezérelt volt, de nem volt még tárolt programú. 1946-ban Philadelphiában tartottak egy nyilvános nyári iskolát az ENIAC-ról, tehát szivároghattak információk róla a Szovjetunióba is.

A Szovjetunióban az 50-es évek elején – a fent említett Sztrela mellett – két jelentős fejlesztés volt. Az egyik a Kijevben (ukrán írásmóddal: Kijivben) **Lebegyev**⁵⁷ vezetésével: a MESZM nevű számítógép építése. A másik Bruknál az M-1 nevű számítógép építése. Ő Ramejev pótlására kapott olyan tehetséges hallgatókat, akik politikai okból katonai intézetnél nem helyezkedhettek el. Így kapta **Karcevet**⁵⁸ és **Matyjuhint**⁵⁹. Matyjuhin 51-ben jött ki az egyetemről – és mindjárt az M-1 (majd később az M-3) főkonstruktorra lett.

Ez a három projekt – a Sztrela, a MESZM és az M-1 is – már Neumann-elvű volt. Tehát addigra – akár legális, akár illegális úton – már kaphattak információt a Neumann-elvekről. A Sztrela egyik munkatársnője nyilatkozta is, hogy olvastak amerikai folyóiratokat, publikációkat. Tehát valahogy a Neumann-féle IAS-gép elvei eljutottak a Szovjetunióba ekkorra.

Az M-3 tehát az M-1 gépnek lehetett a folytatása – és mint ilyen, hamisítatlan Neumann-elvű gép.

Igen, a Bruk-féle intézetben született. És szerencsénk volt, hogy a gyártása előtt hozzá tudtunk jutni a dokumentációjához, ahogy Jereván, Tallin, Peking is... Jerevánban később a **Razdan** tervezői számára is inspirációul szolgált.

Visszatérő tévedés, hogy a gépnek Minszk-3 az elnevezése...

Tévedés tényleg. Az M vagy Moszkvát vagy egyszerűen „masinát” (gépet) jelent. De később Minszkbe került a gyártása – és a későbbi MINSZK-gépekre gyakorolt hatást. Minszkben a fejlesztőgárda vezetője **Lopato**⁶⁰ volt. Ő tagja volt az M-3 eredeti, moszkvai fejlesztőcsapatának is – ilyen minőségben például sokáig Kínában tartóz-

⁵⁷ Szergej Lebegyev (1902–1974), akadémikus.

⁵⁸ Mihail Karcev (1923–1983), vezető számítógép-tervező.

⁵⁹ Nyikolaj Matyjuhin (1927–1984), M1 főkonstruktor, később akadémiai lev. tag.

⁶⁰ Georgij Lopato (1924–2003), vezető számítógép-tervező, később akadémiai lev. tag.

kodott, és ott segítette a gép felélesztését. Amikor hozzánk is volt ideje eljönni, 1959 nyarán, mi már jól álltunk a géppel – ugye a sajtónak hivatalosan már be is mutattuk –, de még sokat tudott segíteni. Az ő vizitjét viszonzottuk 1959 őszén, ahol már az újonnan felépített gyárat szemlélhettük meg.

Megszületik az M-3⁶¹

Bálint, eljutottunk az M-3-ig... Van olyan kortárs szakértő is, aki a Magyarországra szintén eljutott BULL-GAMMA gépet is hasonló mérföldkőnek tartja. Mennyiben érzed ezt jogosnak?

A BULL-GAMMA is egy jelentős mérföldkő, egy lyukkártyás géppark csúcsaként is, lyukkártyás adatfeldolgozások kiegészítőjeként. Viszont az M-3 építése és üzemeltetése folyamán nagy visszhangot kapott a tudományos közéletben, és valóban univerzális számítógépként vettük használatba.

Én nem látom értelmét az elsőbbség kihegyezésének, de azt hangsúlyoznám, hogy az M-3 nem egyszerűen egy külföldről átvett kész termék volt. Nekünk kellett megépítenünk, magyar körülményekre adaptálnunk, és az M-3 mellett felnőtt egy olyan „iskola” is, akik utána a magyar informatika számos intézményénél kerültek vezető beosztásba.

Talán sokakban felvetődik, hogy annyi előkészítés, szabadon és rácsok mögül tett felajánlás után, miért nem a nulláról készült az első magyar Neumann-elvű számítógép mint magyar konstrukció?

Egyszerűen gazdaságosabb lehetett a már meglévő tudásokat megszerezni alapként...

De Tarjánnak volt terve, igénye arra, hogy saját gépet tervezzen, amit el is nevezett B-1-nek (Budapest-1), el is kezdték az előkészületeit. Szerintem a nulláról egy elektroncsöves számítógépet megtervezni, megépíteni – erre nem volt meg a felkészültség. De az erre toborzott, fiatal mérnököket becsatornázták a KKCS gárdájába.

Tarján és Varga között mégis keletkezett egy hasadás – és Tarján elég hamar elhagyta a KKCS kötelékét. A B-1 vágya elhalt...

Amikor megjött az M-3 dokumentációja, mit tudatok kezdeni vele? Mennyire volt ez egy kész sorvezető egy számítógép megépítésére?

Szépen le volt írva, hogy milyen áramköröket kell építeni, ezzel nem volt baj. Tökéletesen leírták, hogy a gép szekrényeinek hátulján milyen huzalokat kell összekötni. Csak a lényeg nem volt leírva: hogy hogyan lesz ebből utasításvégrehajtás... Ez nem volt hiányossága a dokumentációnak, mert általában adtak a leírás mellé egy embert is, aki ezt elmagyarázta. Csak a kínai munkája miatt hozzánk Lopato nem jutott

⁶¹ Leírását lásd: https://itf.njszt.hu/termek_hardware/m-3-szamitogep

el időben. Varga Sándor azt mondta, ez a „rejtvényfejtési” feladat nem mérnöknek, hanem matematikusnak való.

Én 1957 augusztusában léptem be a KKCS-hez – és még az ősz folyamán ez lett a feladatom. Már tudtam, hogy mi az, hogy *utasítás* és a dokumentációból ki tudtam olvasni a hozzárendelendő egységeket. A mérnököknek készítettem egy grafikus ábrázolást, amit jól tudtak használni. Így sikerült valóban megérteni a gép működését – és úgy használatba venni.

Ehhez egy *jelölésrendszert* dolgoztam ki, amivel leírtam, hogy különböző utasítás-végrehajtások különböző fázisában mi történik, a gép egyes pontjain milyen alakú jelnek kell lennie. Ez egy nagyon hasznos tevékenység volt, ennek köszönhetően ma is úgy tudok ránézni egy gépre, hogy van fogalmam arról, hogy mi történik benne – ez ma már nem mondható el minden informatikusról.

1959-től az M-3 egy valóban használható számítógép lett, aminek elindult a „népgazdasági” felhasználása, számos érdekes feladatot kapott – és elindult mellette egy ismeretterjesztő tevékenység is. Ez már egy másik történet. A 2009-ben alapított Informatikatörténeti Fórum szakosztályunk már több előadást és dokumentumot is közzétett az M-3 működtetése és hatása kapcsán.

Betegtájékoztató és prevenció a közösségi médiában

Magyar orvosok és egészségügyi szakemberek attitűdjei az emlőrákról szóló online egészségügyi kommunikációval kapcsolatban

A szűrővizsgálatok ellenére az emlőrák felismerését célzó vizsgálatokon való részvétel aránya – számos más európai országhoz hasonlóan – alacsony Magyarországon. A közösségi média ígéretes szerepet játszhat az egészséggel és a mellrákkal kapcsolatos kommunikációban, ismeretterjesztésben. A kérdőíves kutatás során arra kerestünk választ, hogy az egészségügyi szakemberek hazánkban miként használják a közösségi médiát az emlőrákkal kapcsolatos információkkal kapcsolatban; mit gondolnak a rendelkezésre álló információkról, a betegek egészségműveltségéről; és milyen javaslatok vannak a téves vagy pontatlan információk kiszűrését, javítását vagy pontosítását illetően. A válaszadók jelentős része (67%) használja az internetet információszerezésre, ám mindössze 26,4%-a használta már a közösségi médiát tudományos ismeretterjesztésre. Az egészségügyi szakemberek erőteljesebb jelenléte az interneten és a közösségi médiában alapvető fontosságú lehet az egészségügyi félretájékoztató elleni küzdelemben. A felmérésünkben részt vevő szakemberek egyetértettek abban, hogy a laikus lakossággal és a rákbetegekkel való kommunikáció érdekében szélesebb körben kellene használni a közösségi médiát.

Kulcsszavak: közösségi média, attitűdök, félretájékoztató, egészségműveltség, emlőrák

Szerzői információ

- Dr. Csongor Alexandra**, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Egészségügyi Nyelvi és Kommunikációs Intézet, <https://orcid.org/0000-0002-5633-5024>
- Dr. Makszin Lilla**, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Bioanalitikai Intézet, <https://orcid.org/0000-0002-9764-4763>
- Priscila Biancovilli, PhD**, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Doktori Iskola, <https://orcid.org/0000-0003-1425-4223>
- Dr. Márton Sándor**, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Intézet, <https://orcid.org/0000-0001-7234-6383>
- Dr. Siptár Miklós**, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Intézet, <https://orcid.org/0000-0003-0171-303X>
- Dr. Németh Zsuzsanna**, Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Orvosi Készségfejlesztő és Innovációs Központ, Országos Mentőszolgálat, Dél-dunántúli Regionális Mentőszervezet, <https://orcid.org/0000-0002-7385-2728>

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Csongor, Alexandra, Makszin Lilla, Priscila Biancovilli, Márton Sándor, Siptár Miklós, Németh Zsuzsanna. „Betegtájékoztató és prevenció a közösségi médiában”. *Információs Társadalom* XXV, 1. szám (2025): 25–41.

<https://dx.doi.org/10.22503/inf tars.XXV.2025.1.2>

ALEXANDRA CSONGOR, LILLA MAKSZIN, PRISCILA BIANCOVILLI,
SÁNDOR MÁRTON, MIKLÓS SIPTÁR, ZSUZSANNA NÉMETH

Patient information and prevention on social media

*Attitudes of Hungarian doctors and healthcare professionals towards online
health communication about breast cancer*

Despite the importance of screening and prevention programmes, the participation rate in breast cancer screening in Hungary is low, similar to many European countries. Social media can play a promising role in health and breast cancer communication and awareness. The questionnaire survey aimed to discover how health professionals in Hungary use social media to provide information about breast cancer, what they think about the information available, the health literacy of patients, and what suggestions they have for improving the reliability of the information. A significant proportion of participants (67%) use the internet to search for information, and less than a third (26.4%) have used social media to disseminate scientific knowledge. A more substantial presence of health professionals on the internet and social media could be crucial in the fight against health misinformation. Professionals in our survey agree that social media should be used more widely to communicate with the lay population and cancer patients.

Keywords: *social media, attitudes, misinformation, health literacy, breast cancer*

*All materials
published in this journal are licenced
as CC-by-nc-nd 4.0*

Bevezetés

2022-ben az emlőrák a nők körében a leggyakrabban diagnosztizált daganattípus volt a világ 157 országában. 2022-ben 2,3 millió nőnél diagnosztizáltak mellrákot és 670 000 haláleset történt világszerte, így ez a leggyakoribb daganattípus a világon (World Health Organization 2022). A megbetegedések közel 50%-a 40 év feletti nők körében alakul ki, akiknél nincs más azonosítható kockázati tényező; azonban bizonyos magatartásformák és egyéb tényezők növelhetik az emlőrák kialakulásának kockázatát, mint például az elhízás, a pozitív családi anamnézis, az alkoholfogyasztás, a sugárzásnak való kitettség, a menopauza utáni hormonális kezelés és a dohányzás (World Health Organization 2021).

Az emlőrák megelőzésének és korai felismerésének fontossága

Annak ellenére, hogy az elkövetkező évtizedekben várhatóan növekedni fog a tumoros megbetegedések száma, fontos hangsúlyozni, hogy a lakosság életmódjának és szokásainak megváltoztatása csökkentheti a betegség kialakulásának valószínűségét. Az emlőrák a korai szakaszában gyakran nem mutat tüneteket, ezért sok esetben már előrehaladott stádiumban kerül felismerésre, amikor a gyógyulás esélye már kisebb (Milosevic et al. 2018). A megbetegedések könnyebben kezelhetők a korai stádiumban, ezért a rutinszerű szűrés csökkentheti az emlőrák okozta halálozás kockázatát (Jin 2014). A szűrővizsgálatok és a megelőzés fontossága ellenére az emlőrák felismerését célzó vizsgálatokon való részvétel aránya számos európai országban alacsony. Magyarországon, Cipruson, Szlovákiában és Bulgáriában, az 50–69 éves nők körében a mammográfiás vizsgálaton részt vett nők aránya 2016-ban és 2017-ben 40% alatt volt; hét európai uniós tagállamban pedig 50% alatti volt a szűrési arány (Gaál 2020). A részvételi arány javításának egyik eszköze lehet a lakosság helyes tájékoztatása a korai diagnózis, a megelőzés, a kockázati tényezők és a szűrővizsgálatok fontosságáról.

A közösségi média jelentősége

A közösségi média felhasználóinak száma világszerte töretlenül növekszik. 2017-ben több mint 2,8 milliárd ember használta a közösségi médiát világszerte, és ez a szám az előrejelzések szerint 2025-re várhatóan közel 4,41 milliárdra nő majd, ami a világ népességének körülbelül a felét jelenti (Statista 2020). A közösségi médiát egyre többen használják információforrásként. Egy 2020-ban végzett átfogó felmérés adatai szerint a magas népességgel bíró országokból, például Mexikóból, Argentínából, Kenyából, Dél-Afrikából, a Fülöp-szigetektől és Brazíliából származó válaszadók közel 65%-a nyilatkozott úgy, hogy a közösségi médiára támaszkodik hírforrásként (Biancovilli et al. 2021a). Az elmúlt években a közösségi média, illetve a webalapú szolgáltatások hatékony egészségügyi kommunikációs platformokká váltak (Capurro et al. 2014). Az internetalapú egészségkommunikáció egyik elsődleges platformja

a közösségi média, mely számos lehetőséget, ugyanakkor veszélyt is rejt magában, az online platformokkal kapcsolatban ugyanis egyre inkább felmerül az úgynevezett „félretájékoztatás” jelensége (Sommariva et al. 2018).

A 2021-es adatok szerint a 16–74 éves uniós polgárok 55%-a nyilatkozott úgy, hogy online formában keres egészségügyi információkat többek között olyan témákban, mint a táplálkozás, a betegségek és az egészségfejlesztés; 2010-ben ez a szám 34% volt (Eurostat 2021). A legmagasabb arányt Finnországban (77%), Hollandiában (76%), Dániában (72%) és Németországban (70%) regisztrálták; ezzel szemben a legalacsonyabb arányt Románia (28%), Bulgária (29%), Olaszország (35%; 2019-es adat) és Lengyelország (43%) mutatja; Magyarország az uniós átlag felett van (62%) (Eurostat 2021). Egy Franciaországban végzett nagyszabású vizsgálat során megállapították, hogy az online egészségügyi információkat leginkább a fiatalabb, az átlagnál magasabb iskolai végzettségű, az átlagnál magasabb háztartási jövedelemmel rendelkező, krónikus betegségben szenvedő nők keresik az interneten (Ducrot et al. 2021).

A tumorprevencióval kapcsolatos közösségimédia-tartalmak elemzésének szentelt szisztematikus áttekintés azt mutatja, hogy a fő témák a tumorprevenció és a társadalmi támogatás – jellemzően a csevegőszobák használatán és a személyes tapasztalatokról szóló videók/fényképek megosztásán keresztül (Han et al. 2018). A legtöbb esetben a megosztott tartalmak tudományos minőségi ellenőrzéssel nem rendelkeznek, teret adva ezzel a félinformációk terjedésének és a félretájékoztatásnak. A kutatás időpontjában a leggyakrabban használt közösségimédia-platformok a Facebook, a blogok, a YouTube és a Twitter volt.

Egy 2022-es országos reprezentatív kérdőíves kutatás alapján a magyar internet-használók 87, 6%-a használja az online teret egészségügyi információk megismerésére. Az internetes tájékozódás egyik fontos forrása a közösségi média (Girasek et al. 2022). A felmérés rámutatott, hogy a digitális egészségkommunikáció, ezen belül a közösségi média szerepe egyre jelentősebb Magyarországon is, mely tendencia már a világjárvány előtt is kirajzolódott (Girasek et al. 2022).

Mellrákról a közösségi médiában

Mivel világszerte a mellrák az egyik leggyakoribb daganatos megbetegedés, számos tanulmány foglalkozik az ezzel kapcsolatos diskurzus elemzésével a közösségi médiában. Egy szisztematikus áttekintés során az emlőrákszűrésről szóló diskurzust vizsgálták a közösségi médiumokban (Döbrössy et al. 2020). Megfigyelték, hogy a legtöbb szöveget laikusok állítják elő, az egészségügyi szakemberek kevésbé vesznek részt a tájékoztatásban ezeken a felületeken.

A közösségi médiában folytatott, mellrákkal kapcsolatos kommunikációról szóló, átfogó áttekintés (Shetty et al. 2021) arra a következtetésre jutott, hogy az online diskurzusban négy fő téma jelenik meg: a) a tudatosság növelése, például a szűrési és kezelési lehetőségekkel kapcsolatos információk megosztásával; b) szociális támogatás, a daganatos betegeknek nyújtott útmutatással és érzelmi támogatással; c) megbízhatóság, amely az információk minőségével kapcsolatos bizalomra és aggo-

dalmakra utal; és d) egyéb, amely magában foglalja például a megelőzést, az egészségügyi intézmények elérését és az online adatvédelmet.

Október a világ számos országában a mellrák elleni küzdelem hónapja (Breast Cancer Awareness Month, BCAM). Ez egy nemzetközi egészségügyi kampány, amely 1985-ben indult az Amerikai Rákellenes Társaság kezdeményezésével (Moss 2021). Célja a betegséggel kapcsolatos tudatosság növelése, illetve a lakosság tájékoztatása a betegség tüneteiről, a rendszeres önvizsgálat és a mammográfia – illetve az ezek által elérhető korai diagnózis – fontosságáról, valamint az adományozás és a mellrákkal diagnosztizált betegek érzelmi támogatásának ösztönzése (Glynn et al. 2011). A figyelemfelkeltő kampányok pozitív hatással lehetnek a betegséggel és a szűrővizsgálatokkal kapcsolatos közérdeklődés növelésére.

Téves információk és az egészségügyi szakemberek szerepe a közösségi médiában

Az elemzések rámutatnak, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a közösségi médiában megosztott egészségügyi tartalmakra, mivel ezek közvetlen hatással lehetnek a lakosság egészségi állapotára (Reidy et al. 2019). Azok a laikusok, akik a közösségi oldalakat használják egészségügyi információk keresésére, általában nem validálják az információ pontosságát egészségügyi szakemberekkel. Amennyiben a szakember véleményét kéri, az egészségügyi szakemberek az esetek 36,7%-ában nem értenek egyet a közösségi oldalakon található információkkal (Crilly et al. 2019).

A mellrákkal kapcsolatos online diskurzus legtöbb résztvevője laikus, és ők felelősek a megosztott téves információk többségéért is (Döbrössy et al. 2020). A közösségi média, azaz a felhasználók közötti kommunikációt és információmegosztást lehetővé tevő platformok, ígéretes szerepet játszhatnak az egészséggel és a mellrákkal kapcsolatos kommunikációban.

Az orvosszakmai kommunikáció jelenlegi normáit a hagyományos, személyes orvos-beteg találkozás, személyes konzultációk, illetve a betegek vagy hozzátartozók telefonon keresztül történő tájékoztatásának szituációit alapul véve dolgozták ki; míg a fiatal orvosok körében egyre gyakoribb az online kommunikáció használata is. Az egészségügyi szakemberek jelentős része a közösségimédia-eszközök használatához szükséges készségek hiányával küzdhet (Brown et al. 2014). Néhány korábbi tanulmány már rámutatott a közösségi hálózatok orvosok általi használatának fontosságára, akár a betegekkel való jobb kommunikáció (Brown et al. 2014), akár a tudományos cikkekben közzétett eredmények szélesebb közönséggel való megosztása érdekében (Fox et al. 2016). Az egészségügyi szakemberek és kommunikátorok jelenléte az online szférában túlmutat a hagyományos orvos-beteg kapcsolaton. A COVID-19-világjárvány megmutatta, hogy a betegséggel kapcsolatos minőségi és bizonyítékokon alapuló tartalmaknak a lehető legtöbb ember számára elérhetőnek kell lenniük, világos és közérthető nyelven, így csökkenthető a téves információk terjesztése (Biancovilli et al. 2021b; Li HO et al. 2020). A megbízható információk nem csak a betegek számára jelenthetnek segítséget, hanem a lakosság tájékoztatására és a megelőzésre vagy korai felismerésre irányuló erőfeszítések támogatására is alkal-

masak lehetnek. Következésképpen fontos, hogy az egészségügyi szakemberek és a tudományos kommunikátorok nagyobb mértékben legyenek jelen a közösségi médiában, bizonyítékon alapuló és megbízható tartalommal, amely elérhető és érthető a laikusok számára.

A COVID-19-világjárvány következtében számos tanulmány kezdett foglalkozni az e-egészségügy és a telemedicina, valamint az egészségügyi szakemberek és a betegek közötti online konzultációk jelentőségével (Ferrer et al. 2021; Holtz 2019; Tebeje és Klein 2019). Kevés tanulmány foglalkozik azonban azzal, hogy az egészségügyi szakemberek és a laikusok is egyfajta párbeszédet folytatnak az online térben, melynek elsődleges célja, hogy elkerüljék a hamis és félrevezető tartalmak terjesztését. A szerzők fontosnak tartják, hogy a szakemberek az online platformok segítségével közvetlen kommunikációt alakítsanak ki a laikus közönséggel, és megbízható forrásokon keresztül informálják őket az egészségügyi témákkal kapcsolatban. A bemutatott eredmények közvetlen a pandémia előtti, a világjárvány alatti és az utána következő időszakot tükrözik. A kutatás exploratív jellegű, ezáltal kiindulópontként szolgálhat későbbi összehasonlító vizsgálatokhoz is.

Módszer

A felmérés során az alábbi kutatási kérdésekre kerestünk választ:

1. Használják-e a magyar orvosok, egészségügyi szakemberek és rákkutatók a közösségi médiát az egészséggel és az emlőrákkal kapcsolatos információkkal kapcsolatban? Ha igen, hogyan?
2. Mit gondolnak a szakemberek az emlőrákról rendelkezésre álló tartalmakról, és milyen javaslataik vannak arra vonatkozóan, hogyan lehetne javítani az információk minőségét?
3. Hogyan értékelik az egészségügyi szakemberek a betegek egészségműveltségét, és hogyan lehet ezt javítani?

A kutatás során online kérdőívet használtunk. A kérdőívet egy már validált felmérés alapján dolgoztuk ki, amelynek célja az volt, hogy országos profilt készítsen az ausztrál orvosok online közösségimédia-használatával kapcsolatos attitűdjeiről (Brown et al. 2014). A kérdőív magyar nyelvű validálását a megfelelő irányelvek alapján végeztük. A felmérés összesen 24 kérdésből áll, 16 zárt és 8 nyitott kérdésből. A kérdőív első változatát pilotként használtuk, 10 fős mintán. Ezt követően a kérdőívet három különböző háttérű szakember – egy szociológus, egy antropológus és egy nyelvész – segítségével véglegesítettük.

A szociodemográfiai jellemzőket az életkorra, nemre, legmagasabb egyetemi végzettségre, orvosi szakterületre, a munkahely szerinti vá megyére és az egészségügyi pályán eltöltött évekre vonatkozó kérdések alapján gyűjtöttük össze. A kérdőív következő szakasza annak vizsgálatára irányult, hogy az egészségügyi szakemberek használják-e, és hogyan használják az internetet a mellrákkal kapcsolatos információszerzésre, pontosan milyen tartalmakról van szó, és milyen platformokat hasz-

nálnak. A következő szakaszban az orvosok és kutatók közösségi médiában végzett tudományos ismeretterjesztő tevékenységének vizsgálatára összpontosítottunk. Végül, az utolsó kérdéscsoportban azokat a szakembereket szólítottuk meg, akik közvetlenül emlőtumorban szenvedő betegekkel dolgoznak. Arra kerestük a választ, hogy mi a véleményük a betegek mellrákkal kapcsolatos egészségműveltségéről, illetve az interneten fellelhető téves információk hogyan befolyásolják az orvos–beteg kapcsolatot, illetve a betegek compliance-ét.

A kérdőív kidolgozása és eredményeinek leírása kapcsán az internetes elektronikus felmérések során alkalmazott ellenőrzőlista (CHERRIES) iránymutatásait követtük (Eysenbach 2004). A kérdőív megválaszolása előtt a résztvevőket beleegyező nyilatkozat aláírására kértük fel, amely tartalmazta a kutatás célját, a vizsgálatot végző kutatók elérhetőségét, valamint biztosítottuk a résztvevőket, hogy személyük a válaszadás során nem beazonosítható, és a kapott adatokat harmadik fél részére nem szolgáltatjuk ki. A kérdőív megválaszolásának becsült idejét 10-15 percben állapítottuk meg. A résztvevők önként, befolyástól mentesen vettek részt a vizsgálatban.

Résztvevők és toborzási folyamat

Az adatfelvétel online, a Google Forms eszköz használatával valósult meg. A kérdőíves felmérés keresztmetszeti vizsgálat, kényelmi mintavétellel történt. A potenciális résztvevőkkel e-mailben vettük fel a kapcsolatot. Az adatgyűjtésre 2021 júniusától 2024 októberig került sor. A Magyar Onkológusok Társasága elnökének segítségével meghívót küldtünk a kérdőív kitöltésére azon tagoknak, akik regisztrált e-mail-címmel rendelkeztek. Az első meghívót 2021 júniusában, az utolsót 2024 szeptemberében küldtük ki. Ezenfelül a PTE ETK Doktori Iskola, a PTE ÁOK Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Intézete, valamint az Egészségügyi Nyelvi és Kommunikációs Intézete is részt vett a toborzásban.

Nyitott kérdésre adott válaszok elemzése

A nyitott kérdésekre adott válaszokat az Atlas.ti 7 Scientific Software Development GmbH tartalomelemző szoftverével rendszereztük és elemeztük. Olyan kódokat hoztunk létre, amelyek az írásbeli válaszok összetettségét és árnyaltságát reprezentálni tudták.

Statisztikai elemzés

Az adatokat az IBM SPSS Statistics 28.0, a Minitab 16 és a Microsoft Excel 2010 segítségével elemeztük. A kvalitatív kérdések relatív gyakorisági eloszlásának jellemzésére khí-négyzet próbát vagy Fisher egzakt tesztet alkalmaztunk. A statisztikai tesztek során az eredményeket $p < 0,05$ esetén tekintettük szignifikánsnak.

A tanulmány rendelkezik ETT TUKEB (Magyar Orvosi Kutatási Tanács – Tudományos és Kutatásetikai Bizottság) szakmai–etikai engedéllyel: IV/9147-2/2020/EKU. A kutatás Magyarország egész területére engedélyezett. A vizsgálat megfelel a Helsinki Nyilatkozatban megfogalmazott elveknek.

Eredmények

A vizsgálatban részt vevő szakemberek (n=106) legfontosabb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze. Az életkort illetően a válaszadók többsége (55,7%) 41–60 év közötti és 18–40 év közötti (34%). A 61 éves feletti korosztályt 10 válaszadó (9,4%) képviselte. A kérdőívre 106 résztvevő válaszolt, 63 nő (59,4%) és 42 férfi (39,6%), egy fő nem kívánt válaszolni a nemét és életkorát érintő kérdésre, három válaszadó pedig a legmagasabb iskolai végzettséget vizsgáló kérdésre nem adott választ. Összesen 12 vármegyéből érkeztek válaszok a kérdőívre.

A végzettséget tekintve a legmagasabb fokozat az MTA doktora cím, 46 fő rendelkezik PhD-fokozattal, két fő az érettségit jelölte legmagasabb iskolai végzettségként. A szakmai tapasztalatot illetően a válaszadók többsége (n=51) 48,1% több mint 21 éve dolgozik az egészségügyben, az 1–10 év tapasztalattal rendelkezők száma 37 fő (34,9%), 18 fő (17,0%) 11–20 éves szakmai jártasságot szerzett.

Kategória	Jellemzők	Résztvevők száma	Arány (%)
Életkor	18–40 év	36	34,0
	41–60 év	59	55,7
	61 év felett	10	9,4
	Nem válaszolt	1	0,9
Nem	Nő	63	59,4
	Férfi	42	39,6
	Nem válaszolt	1	0,9
Legmagasabb iskolai végzettség	MTA doktora	4	3,8
	PhD	47	44,3
	MSc/MD	42	39,6
	BSc	8	7,5
	Érettségi	2	1,9
	Nem válaszolt	3	2,8
Szakmai tapasztalat	1–10 év	37	34,9
	11–20 év	18	17,0
	21 év felett	51	48,1

1. táblázat: A válaszadók legfontosabb jellemzői (saját szerkesztés)

A válaszadók 16 különböző szakterület képviselői, elsősorban az onkológia, sebészet, szülészet–nőgyógyászat, gyermekgyógyászat, családorvostan, aneszteziológiai és intenzív terápia területeiről, de a felmérésben részt vettek belgyógyászok, patológusok, pszichológusok, biológusok, szakápolók, védőnők és orvos–beteg kommunikációval foglalkozó szakemberek is.

Hogyan keresik, fogyasztják és értékelik a válaszadók a mellrákkal kapcsolatos információkat az interneten?

Az 1. kutatási témakörrel kapcsolatban a következő kérdésre: „Használja-e az internetet az emlőrákkal kapcsolatos hírek olvasására (mind a nagyközönségnek szóló médiumok híreit, mind a tudományos folyóiratok legújabb kutatási eredményeit)?” 71 fő (67%) válaszolt *igennel*, 35 fő (33%) pedig *nemmel* ($p < 0,001$). A legtöbbet idézett online oldalak, amelyeket a válaszadók a mellrákkal kapcsolatos információszerzés céljából felkeresnek: Házipatika, Webbeteg, Hvg.hu, Facebook, Twitter, WebMD, Telex, CNN, Index, LinkedIn, Medline, Medscape, PubMed, Research Gate, illetve tudományos folyóiratok oldalai, mint például Orvosi Hetilap, Cell, és Lancet.

A hírek típusát illetően többségben tudományos közleményeket olvastak, melyet a megbízható forrásnak köszönhetően hitelesnek ítélték meg. Akik a laikusoknak szóló híreket említették, elsősorban az önvizsgálat és szűrővizsgálat fontosságát, a figyelemfelkeltést említették, például séta a mellrák megelőzéséért, illetve a rózsaszín október mozgalmat. Néhány esetben számoltak be félrevezető információ olvasásáról (például hormonpótló kezelés mellrákot okoz).

A 2. kutatási témakör megválaszolásához megkérdeztük, hogy a válaszadók ismernek-e olyan tudományos kommunikátorokat, akik a közösségi médiában jelen vannak a mellrákkal kapcsolatos tájékoztatásban. A kérdésre 23 (21,7%) *igen*, és 83 (78,3%) *nem* választ kaptunk. Az idősebb korosztály több ilyen szakembert ismer. Választ kerestünk, arra is, hogy milyen platformokat használnak a tudományos kommunikátorok, és hogyan értékelik a válaszadók a szakemberek munkáját ezen a területen. A közösségi médiában elsősorban a Facebook, a YouTube, a TikTok, a Twitter, a LinkedIn, a Research Gate és az Academia oldalakat említették a kutatásban részt vevők.

Arra a kérdésre, hogy mennyire elégedettek a szakemberek munkájával ezen a területen, 1–10-ig terjedő skálán 87 értékelhető választ kaptunk. Átlagosan 5,95-re értékelték az online ismeretterjesztés tevékenységét. A szakemberek munkáját a legtöbb válaszadó az 5-re (19 fő), 18-an 6-ra, illetve 17-en 7-re értékelte. Összesen 2 megkérdezett jelölte a legrosszabb 1-es értékelést. Az elégedettség mértéke nem mutat szignifikáns összefüggést az életkorral ($p = 0,052$), azonban tendenciaként megfigyelhető, hogy minél idősebb a válaszadó, annál valószínűbben adott alacsony pontszámot erre a kérdésre ($p = -0,211$). A szakmában eltöltött évek száma és az elégedettség mértéke között sem találtunk szignifikáns korrelációt.

Az értékelésük kifejtése során a résztvevők magyarázatként elsősorban arra hívták fel a figyelmet, hogy kevés információ jelenik meg az online térben, időszakonként írnak a mellrákkal kapcsolatban, például októberben, ami a mellrák elleni küzdelem hónapja, vagy egy médiaszemélyiséggel kapcsolatban fellépő hírek men-

tén. Sok a félrevezető vagy téves információ, és ezek számos esetben nem tudományos tényekre alapulnak.

Az egészségügyi szakemberek foglalkoznak-e tudományos ismeretterjesztéssel a közösségi médiában?

Fontos megjegyezni, hogy nem csak a mellrákkal kapcsolatos ismeretterjesztésre kérdeztünk rá. A válaszadók 26,4%-a (28 fő) válaszolt *igen*nel, 73,6%-a pedig *nem*mel (78 fő). A khi-négyzet próba alapján az *igen* válasz nem mutat szignifikáns korrelációt az életkorral ($p=0,760$). A százalékos értékek alapján nincs jelentős különbség a korcsoportok között (1. korcsoport 18–40 éves: 30,6%; 2. csoport 41–60 éves korig: 25,4%; 3. korcsoport 61 év felett: 20,0%). A szakmai tapasztalat alapján leginkább az 1–10 éves és a 21 év feletti tapasztalattal rendelkezők végeznek tudományos ismeretterjesztő tevékenységet a közösségi médiában, blog-, illetve weboldalakon.

Az online tudományos ismeretterjesztés platformjait tekintve elsősorban a Facebook, YouTube, Instagram oldalakat említették. A témaköröket illetően változatos válaszokat kaptunk. A szakember elsősorban a „tanácsadást”, „rákellenes kezeléseket”, „gyógyszereket, táplálékkiegészítőket”, a „megelőzés, szűrés és korai felismerés fontosságát”, illetve az „egészséges életmódot, táplálkozást” említették. A többi válasz egy-egy téma köré épült, például „Covid-járvány, vérzési rendellenességek, a daganatos megbetegedések genetikája, epidemiológiája, gasztrointesztinális onkológia, urogenitális onkológia, HIV-, HPV-megelőzés, besugárzás, orvosszociológia kérdések, molekuláris biológia, gyermekkori tumoros betegségek, sugárterápia, tumor angiogenezis.”

Orvos–beteg kommunikáció: Hogyan kezelik az interneten félretájékoztatót betegeket?

Az 3. kutatási kérdésre vonatkozóan a válaszadók 45,39%-a (48 fő) foglalkozik közvetlenül emlőrákban szenvedő betegekkel a munkája során, vagy dolgozik közvetlenül olyan személyekkel, akik emlőrákszűrő vizsgálatokon vesznek részt. 22 válaszadó említette, hogy találkozott olyan beteggel, aki az interneten valótlan információkat talált, és ezt megemlítette a konzultáció során. Az említett információk a következők voltak: *A mammográfia mellrákot okoz, a műtét szétterjeszti az emlőrákot, a citosztatikum megöli a beteget, a sugárkezelés felgyorsítja a rák növekedését, a rák nem gyógyítható, gyógyszeres kezelés használata, alternatív kezelések, illetve drága csodamódszerek.*

Arra a kérdésre, hogy hogy „Hogyan kezeli azokat a betegeket, akik elhiszik a mellrákkal kapcsolatos téves információkat” több lehetséges választ is jelölhettek a résztvevők. A leggyakoribb választ, *a tudományos tényekkel alátámasztva informálok a beteget érthető formában* 52 fő (49,0%) jelölte, 25,4% (27 fő) *megbízható internetes forrásokat ajánl a betegeknek*; 11,0% nem reagál, mert úgy érzi, hogy nem tudja meggyőzni a beteget, és *nem látja értelmét a vitának.*

Ezt követően a válaszadókat arra kértük, hogy osztályozzák és véleményezzék a betegek egészségműveltségét. Az alábbi kérdésekre: „Hogyan értékeli a betegek

egészségügyi ismereteit az emlőrákkal kapcsolatban?”, „Vannak-e ismereteik a rák-megelőzéssel kapcsolatban?”, „Ismerik-e az emlőrák tüneteit?”, „Tudják-e, hogy mikor kell elkezdeniük a szűrővizsgálatokat?” átlag 4,9 pontszámot adtak a résztvevők (1–10-ig terjedő skálán). Szignifikáns korreláció figyelhető meg az életkor és az adott pontszámok között ($p=0,012$). A válaszadók az életkor növekedésével alacsonyabb pontszámokat adtak a betegek egészségműveltségére vonatkozóan ($p=0,302$). A résztvevőket megkértük, hogy értékelésüket fejtssék ki néhány mondatban. A válaszokat kategorizáltuk és elemeztük (2. táblázat) a hozzájuk leginkább illeszkedő téma szerint.

Témakörök	N	%
A megelőzéssel kapcsolatos ismeretek hiánya vagy téves információk	15	35,7
Félelem, tabu	7	16,7
Változó tudásszint	6	14,3
Szűrés ignorálása	4	9,5
Ismeretek hiánya a szűrésről	1	2,4
Ismeretek hiánya a tünetekről	1	2,4
Szűrővizsgálatok/Genetikai minták ismerete	4	9,5
Tünetekkel kapcsolatos ismeretek	4	9,5

2. táblázat: A betegek mellrákkal kapcsolatos egészségügyi ismereteire adott osztályzat indoklása témakörönként csoportosítva (saját szerkesztés)

Erre a nem kötelező kérdésre 64 értékelhető választ kaptunk, a válaszadók 35,7%-a arról számolt be, hogy betegek egyáltalán nem, vagy téves információkkal rendelkeznek a mellrák megelőzésével kapcsolatban. A válaszok szerint a páciensek jelentős része nem tudja, hogy mikor és hogyan végzik a szűrővizsgálatokat, ezen belül kifejezetten a mammográfiával kapcsolatban nincs megfelelő ismeretük. Emellett a laikusok nagy része még mindig félelemmel és tabukkal közelíti meg a szűrővizsgálatokat, valamint az egyéb orvosi vizsgálatokat. Kiemelték, hogy a páciensek ismeretei egyénileg nagyon eltérőek lehetnek. A fenti válaszok is indokolják a témában adott viszonylag alacsony átlagpontszámot a betegek egészségműveltségét illetően (4,9) 1–10-ig terjedő skálán. A betegek egészségműveltségével kapcsolatban pozitív vélemények is megjelentek a válaszokban, úgy, mint a szűrővizsgálatokkal kapcsolatos ismeretek, a betegek emlőrákkal kapcsolatos ismereteire vonatkozó többi pozitív megjegyzést egy-egy alkalommal említették („genetikai mintákkal kapcsolatos ismeretek” és „tünetekkel kapcsolatos ismeretek”).

A felmérés az alábbi nyitott kérdéssel zárult: „Őn szerint mit lehetne tenni annak érdekében, hogy a laikusok jobban tudatosítsák az emlőrák megelőzésének és korai felismerésének fontosságát?”. A válaszokat témákba csoportosítottuk (3. táblázat), amelyek a válaszokban felmerülő főbb gondolatokat tükrözik.

Témakörök	N	%
Információ terjesztése a médiában	40	38,8
Felvilágosító kampányok	19	18,4
Oktatás	17	16,5
Jobb orvos–beteg kommunikáció	10	9,7
Az egészségügy ellátáshoz való hozzáférés	9	8,7
Az egészségügy átalakítása	5	4,9
Jobb munkakörülmények az orvosok számára	3	2,9

3. táblázat: A mellrákkal kapcsolatos egészségműveltség fejlesztésére irányuló javaslatok témakörök szerint (saját szerkesztés)

A kérdésre 103 értékelhető választ kaptunk, a válaszok 38,8%-a „a médiában való ismeretterjesztést” említi javasolt megoldásként. Az 18,4 %-ban említett „figyelemfelkeltő kampányok” és a 16,5%-ban említett „oktatás” témakörök részben szintén a közösségi média használatához kapcsolódnak, mivel napjainkban ez az egyik lehetséges és leggyakoribb módja az ismeretterjesztésnek.

Megbeszélés

Mintánkban a válaszadók kevesebb mint a harmada (26,4%) használta már a közösségi médiát tudományos ismeretterjesztésre. Közülük a legtöbben a Facebookot és a YouTube-ot használták platformként. A szakemberek a mellrák korai felismerésére, a megelőzésre és a szűrővizsgálatokra helyezik a hangsúlyt ezen a kommunikációs platformon. Ugyanakkor a felmérésre válaszoló szakemberek a betegek egészségügyi ismereteivel kapcsolatban jelentős hiányosságokról számolnak be. A szakemberek véleménye szerint a laikusoknak nincs adekvát ismeretük a megelőzésről, a tünetekről, a szűrővizsgálatokról, illetve a tudásszintjük rendkívül eltérő, és a témához számos félelem vagy tabu társul. A tudományos szakértők erőteljesebb jelenléte az interneten és a közösségi médiában alapvető fontosságú lehet az egészségügyi félretájékoztatás elleni küzdelemben, és ezzel egyidejűleg a felhasználók között keringő tartalmak minőségének javítása érdekében.

Egy, az orvosok közösségimédia-használatáról szóló tanulmány (Campbell et al. 2016) azt mutatja, hogy a szakemberek jelentős részének nincs ideje a közösségi média használatára és a rendszeres tartalomgyártásra, mivel ez befolyásolná a betegellátással kapcsolatos munkájukat. Emellett egyes szakemberek bizonytalanok a lehetséges hatásokkal és következményekkel kapcsolatban, és úgy vélik, hogy nem minden orvos kötelessége az online egészségügyi információk nyújtása. Az említett tanulmányban a legtöbb megkérdezett szakember úgy véli, hogy az orvosoknak csak akkor kell részt venniük az online ismeretterjesztésben, ha erre motiváltak és rendelkeznek a szükséges eszközökkel (Campbell et al. 2016). A saját felmérésünk-

ben részt vevő szakemberek egyetértenek abban, hogy a laikus lakossággal és a daganatos betegekkel való kommunikáció érdekében a médiát (beleértve a közösségi médiát is) szélesebb körben kellene használni.

Egy mellrákban szenvedő betegek körében végzett felmérés azt mutatta, hogy a válaszadók több mint 50%-ának kielégítetlen információs igényei vannak (Schmidt et al. 2016) annak ellenére, hogy folyamatos kapcsolatban állnak az orvosokkal, szociális szolgáltatókkal, és más egészségügyi szakemberekkel. A legtöbb megválaszolatlan kérdés a hosszú távú mellékhatásokkal való megbirkózásra, az akut kezelést követő utógondozásra és az emlőrák öröklődésére vonatkozik. Az orvos–beteg kommunikációban mutatkozó hiányosságok okai összetettek, de ugyanakkor ez arra ösztönözheti a betegeket, hogy az interneten és a közösségi médiában keressenek információkat a diagnózisukkal és a kérdéseikkel kapcsolatban. Egy másik, szintén emlőrákos betegek körében végzett vizsgálat (Kugbey et al. 2019) rámutatott, hogy az egészségügyi információkhoz való hozzáférés javítja az emlőrákos betegek életminőségét, mivel csökkentheti a betegséghez kapcsolódó szorongást. A hamis és félrevezető online információk jelenlétét tehát kiemelten fontos problémának kell tekinteni.

A felmérésünk során az emlőrákos betegek egészségműveltségi pontszáma viszonylag alacsony volt (átlag=4,9; medián=5), ami egybevág a tudományterületen végzett korábbi kutatások eredményeivel. Az emlőrákkal kapcsolatos hiányos ismeretek köztudottan hozzájárulnak az emlőrákszűrésen való alacsony részvételhez, a késedelmes kezelésekhez, és így a kedvezőtlen morbiditási és mortalitási adatokhoz (Rakhshkhorshid et al. 2018). Egy, a COVID-19-világjárvány kapcsán végzett tanulmányban, amely az egészségműveltség, a mentális egészség és a megelőző intézkedéseknek való megfelelés szintjét mérte, megfigyelték, hogy a magasabb szintű egészségműveltséggel rendelkezők kevésbé szenvedtek szorongástól, alvászavaroktól és depressziótól (Hermans et al. 2021).

Az egészségügyi szakembereknek szóló kérdőívünk rámutatott, hogy a legtöbb szakember használja az internetet a tudományról és a mellrákról szóló tartalmak keresésére, a laikusok számára azonban kevés ismeretterjesztő tartalmat készítenek. A válaszadók egyetértenek abban, hogy a laikus lakossággal és a daganatos betegekkel való kommunikációban fontos a média (beleértve a közösségi médiát is) szélesebb körű használata, és többször említették a témával kapcsolatos továbbképzés szükségességét. A COVID-19-világjárvány idején számos tanulmányt tettek közzé, amely a lakosság egészségműveltségével foglalkozik, illetve rávilágítottak arra, hogy milyen előnyei vannak a megfelelő ismeretterjesztésnek. Összefoglalva, a magasabb egészségműveltség összefüggést mutat a betegség miatti szorongás alacsonyabb arányával. Valószínűleg ugyanez az összefüggés kiterjeszthető a mellrákban szenvedő betegekre is. A betegség biológiájának, a kezeléseknak, a mellékhatásoknak a jobb megismerése – többek között – segítheti a diagnózissal való megküzdést. Az elérhető és megbízható információ támaszt nyújthat a laikus közönségnek is a megelőzésben, a szűrővizsgálatokkal kapcsolatos tájékozódásban, illetve a betegségben szenvedő családtagok, barátok segítségével.

E cél eléréséhez alapvető fontosságú, hogy az egészségügy területén jártas szakemberek és tudományos újságírók korrekt és megbízható tartalmakat készítsenek

a közösségi médiában, párbeszédet folytatva nem csak a tumoros betegekkel és családtagjaikkal, hanem a laikus közönséggel is. Tanulmányunk eredményei hasznosak lehetnek az online egészségügyi kommunikációs stratégiák fejlesztésében az emlőrákkal kapcsolatban. Az orvosok és egészségügyi újságírással foglalkozó szakemberek javíthatják az eredmények tükrében a laikus közönséggel folytatott párbeszédet, ellensúlyozva az online félretájékoztatót. A kutatás távolabbi célkitűzése egy útmutatás kidolgozása az egészségügyi szakemberek számára, hogy milyen módon lehetséges a közösségi média segítségével a releváns és pontos betegtájékoztató.

Limitációk

A kérdőíves felmérésünk fontos korlátja, hogy a minta nem reprezentatív, mivel kényelmi mintáról van szó. Egy másik nehézséget jelentő tényező lehet, amelyről a szakirodalomban is beszámoltak (Gruppen 2007), hogy az orvosi területen nehéz olyan mintaméretet szerezni, amely általánosítható és statisztikai erővel bír. Egy lehetséges megoldás az adatgyűjtési idő meghosszabbítása lenne, hogy nagyobb számú résztvevőt tudjunk bevonni a felmérésbe. Ugyanakkor ezeket figyelembe véve a kutatás modellként szolgálhat egy szélesebb körű vizsgálathoz. A magyarországi egészségügyi szakemberek körében végzett kutatás folytatása kiemelkedően fontos, ennek egyik lehetséges módja lehet interjúk készítése a szakemberekkel, melyet a válaszok kvalitatív elemzése követhet.

Irodalom

- Biancovilli, Priscila, Makszin Lilla és Claudia Jurberg. "Misinformation on Social Networks During the Novel Coronavirus Pandemic: A Quali-quantitative Case Study of Brazil." *BMC Public Health* 21, no. 1 (June 23, 2021).
<https://doi.org/10.1186/s12889-021-11165-1>
- Biancovilli, Priscila, Makszin Lilla és Csongor Alexandra. "Breast cancer on social media: A quali-quantitative study on the credibility and content type of the most shared news stories." *BMC Women S Health* 21, no. 1 (May 15, 2021).
<https://doi.org/10.1186/s12905-021-01352-y>
- Brown, James, Christopher Ryan és Anthony Harris. "How Doctors View and Use Social Media: A National Survey." *Journal of Medical Internet Research* 16, no. 12 (December 2, 2014): e267.
<https://doi.org/10.2196/jmir.3589>
- Campbell, Lauren, Yolanda Evans, Megan Pumper és Megan A. Moreno. "Social Media Use by Physicians: A Qualitative Study of the New Frontier of Medicine." *BMC Medical Informatics and Decision Making* 16, no. 1 (July 14, 2016).
<https://doi.org/10.1186/s12911-016-0327-y>
- Capurro, Daniel, Kate Cole, Maria I Echavarría, Jonathan Joe, Tina Neogi és Anne M Turner. "The Use of Social Networking Sites for Public Health Practice and Research: A Systematic Review." *Journal of Medical Internet Research* 16, no. 3 (March 14, 2014): e79.
<https://doi.org/10.2196/jmir.2679>

- Crilly, Philip, Sophia Jair, Zahra Mahmood, Armineh Moin Khan, Aneesah Munir, Irene Osei-Bediako, Mustafa Samir és Reem Kayyali. "Public views of different sources of health advice: pharmacists, social media and mobile health applications." *International Journal of Pharmacy Practice* 27, no. 1 (May 6, 2018): 88–95.
<https://doi.org/10.1111/ijpp.12448>
- Döbrössy Bence, Girasek Edmond, Susánszky Anna, Koncz Zsuzsa, Gyórfy Zsuzsa és Bognár Virág Katalin. "'Clicks, Likes, Shares and Comments' a Systematic Review of Breast Cancer Screening Discourse in Social Media." *PLoS ONE* 15, no. 4 (April 15, 2020): e0231422.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231422>
- Ducrot, Pauline, Ilaria Montagni, Viet Nguyen Thanh, Anne-Juliette Serry és Jean-Baptiste Richard. "Evolution of Online Health-Related Information Seeking in France From 2010 to 2017: Results From Nationally Representative Surveys." *Journal of Medical Internet Research* 23, no. 4 (January 24, 2021): e18799.
<https://doi.org/10.2196/18799>
- Eysenbach, Gunther. "Improving the Quality of Web Surveys: The Checklist for Reporting Results of Internet E-Surveys (CHERRIES)." *Journal of Medical Internet Research* 6, no. 3 (September 29, 2004): e34.
<https://doi.org/10.2196/jmir.6.3.e34>
- Ferrer, Rebecca A., Amanda M. Acevedo és Tanya D. Agurs-Collins. "COVID-19 and Social Distancing Efforts—Implications for Cancer Control." *JAMA Oncology* 7, no. 4 (December 18, 2020): 503.
<https://doi.org/10.1001/jamaoncol.2020.6786>
- Fox, S Caroline, Karen Barry és James Colbert. "Importance of Social Media Alongside Traditional Medical Publications." *Circulation* (2016)133: 1978–1983.
- Gaál Bence. "Hungary lags behind EU avg in breast cancer screening." BBJ. BBJ.Hu. Utolsó hozzáférés: 2020. október 18.
<https://bbj.hu/economy/statistics/figures/hungary-lags-behind-eu-avg-in-breast-cancer-screening>
- Girasek Edmond, Boros Julianna, Döbrössy Bence, Susánszky Anna és Gyórfy Zsuzsa. "E-patients in Hungary: Digital health use and attitudes based on a representative nationwide survey [E-páciensek Magyarországon: Digitális egészséggel kapcsolatos ismeretek, szokások egy országos reprezentatív felmérés tükrében]." *Orvosi Hetilap* (2022)163: 1159–1165.
- Glynn, Ronan W., John C Kelly, Norma Coffey, Karl J Sweeney és Michael J Kerin. "The Effect of Breast Cancer Awareness Month on Internet Search Activity - a Comparison With Awareness Campaigns for Lung and Prostate Cancer." *BMC Cancer* 11, no. 1 (October 12, 2011).
<https://doi.org/10.1186/1471-2407-11-442>
- Gruppen, Larry D. "Improving Medical Education Research." *Teaching and Learning in Medicine* 19, no. 4 (September 12, 2007): 331–35.
<https://doi.org/10.1080/10401330701542370>
- Han, Claire Jungyoun, Young Ji Lee és George Demiris. "Interventions Using Social Media for Cancer Prevention and Management." *Cancer Nursing* 41, no. 6 (July 28, 2017): E19–31.
<https://doi.org/10.1097/ncc.0000000000000534>
- Hermans, Lize, Stephan Van Den Broucke, Lydia Gisle, Stefaan Demarest és Rana Charafeddine. "Mental Health, Compliance With Measures and Health Prospects During the COVID-19

-
- Epidemic: The Role of Health Literacy.” *BMC Public Health* 21, no. 1 (July 10, 2021).
<https://doi.org/10.1186/s12889-021-11437-w>
- Holtz, Bree E. “Patients Perceptions of Telemedicine Visits Before and After the Coronavirus Disease 2019 Pandemic.” *Telemedicine Journal and E-Health* 27, no. 1 (July 2, 2020): 107–12.
<https://doi.org/10.1089/tmj.2020.0168>
- IARC. Cancer today. “Estimated Age-Standardized Incidence Rates (World) in 2022, All Cancers, Both Sexes, All Ages.” Utolsó hozzáférés: 2024. november 21.
<http://gco.iarc.fr/today/home>
- Jin, Jill. “Breast Cancer Screening: Benefits and Harms.” *JAMA* 312, no. 23 (December 16, 2014): 2585.
<https://doi.org/10.1001/jama.2014.13195>
- Kugbey, Nuworza, Anna Meyer-Weitz és Kwaku Oppong Asante. “Access to Health Information, Health Literacy and Health-related Quality of Life Among Women Living With Breast Cancer: Depression and Anxiety as Mediators.” *Patient Education and Counseling* 102, no. 7 (February 11, 2019): 1357–63.
<https://doi.org/10.1016/j.pec.2019.02.014>
- Li, Heidi Oi-Yee, Adrian Bailey, David Huynh és James Chan. “YouTube as a source of information on COVID-19: a pandemic of misinformation?” *BMJ Global Health* (2020)5:e002604.
- Milosevic, Marina, Dragan Jankovic, Aleksandar Milenkovic és Dragan Stojanov. “Early Diagnosis and Detection of Breast Cancer.” *Technology and Health Care* 26, no. 4 (August 14, 2018): 729–59.
<https://doi.org/10.3233/thc-181277>
- Moss, Hill. “Enough pink: We’re doing Breast Cancer Awareness Month all wrong.” *STAT*. 2021. October 3.
<https://www.statnews.com/2021/10/03/enough-pink-lets-do-breast-cancer-awareness-month-right/>
- Rakhshkhorshid, Marzieh, Maryam Navaee, Narges Nouriés és Fatemeh Safarzaii. “The Association of Health Literacy with Breast Cancer Knowledge, Perception and Screening Behavior.” *European Journal of Breast Health* vol. 14, 3 (Jul 1., 2018): 144–147.
<https://doi.org/10.5152/ejbh.2018.3757>
- Reidy, Claire, David C. Klonoff és Katharine D. Barnard-Kelly. “Supporting Good Intentions With Good Evidence: How to Increase the Benefits of Diabetes Social Media.” *Journal of Diabetes Science and Technology* 13, no. 5 (May 16, 2019): 974–78.
<https://doi.org/10.1177/1932296819850187>
- Schmidt, Anna, Nicole Ernstmann, Simone Wesselmann, Holger Pfaff, Markus Wirtz és Christoph Kowalski. “After Initial Treatment for Primary Breast Cancer: Information Needs, Health Literacy, and the Role of Health Care Workers.” *Supportive Care in Cancer* 24, no. 2 (June 24, 2015): 563–71.
<https://doi.org/10.1007/s00520-015-2814-6>
- Shetty, Nikhil, Ye Yang és Onur Asan. “A Scoping Review of Communication on Social Media - Breast Cancer.” *Proceedings of the International Symposium on Human Factors and Ergonomics in Health Care* 10, no. 1 (June 1, 2021): 28–32.
<https://doi.org/10.1177/2327857921101003>
- Sommariva, Silvia, Cheryl Vamos, Alexios Mantzarlis, Lillie Uyên-Loan Đào és Dinorah Martinez Tyson. “Spreading the (Fake) News: Exploring Health Messages on Social Media

and the Implications for Health Professionals Using a Case Study.” *American Journal of Health Education* 49, no. 4 (June 7, 2018): 246–55.

<https://doi.org/10.1080/19325037.2018.1473178>

Statista. “Number of social media users 2025.” 2020. July

<https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>

Tebeje, Tsion H. és Jorn Klein. “Applications of e-Health to Support Person-Centered Health Care at the Time of COVID-19 Pandemic.” *Telemedicine Journal and E-Health* 27, no. 2 (August 4, 2020): 150–58.

<https://doi.org/10.1089/tmj.2020.0201>

World Health Organization. “Breast cancer.” Utolsó hozzáférés: 2024. november 21.

<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/breast-cancer>

World Health Organization. “Data and statistics.” Utolsó hozzáférés: 2021. március 28.

<https://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/cancer/data-and-statistics>

Szülői részvétel: (Együtt)működő online tanár–szülő kommunikáció lehetőségeinek megismerése és feltérképezése pedagógusinterjúk által

A technológiai fejlődések és a COVID–19-járvány számos változást idézett elő az oktatásban, amelyek közül kiemelkedik a kommunikáció. Globálisan az online kommunikációs platformok és lehetőségek széles skálája áll az oktatók rendelkezésére. Kutatásunk során a pedagógus–szülő közötti digitális kommunikációt vizsgáljuk, amely a köztük lévő partnerséget támogatja. A kutatást az MTA-DE-Szülő-Pedagógus Együttműködés Kutatócsoport valósította meg az MTA Köznevelés-fejlesztési Kutatási Program támogatásával. A kutatócsoport célja a szülői szerepvállalás vizsgálata Magyarországon. Az empiriát 2023-ban készült 45 interjú alkotja, melynek strukturált formájában konkrétan nem volt része a digitalizáció. A tematikus vizsgálat során három fő témát elemeztünk: a digitális kommunikáció előnyeit, akadályait a tanárok szemszögéből; a kommunikáció típusait; valamint a tanárok attitűdjét a kölcsönös digitális kommunikáció szerepével kapcsolatban. Tanulmányunk fő kérdése, hogy a tanárok milyen online kommunikációs csatornákat használnak a szülőkkel, hogyan segíti elő a digitális kommunikáció a partnerkapcsolatukat. Feltételezésünk szerint az online kommunikáció partnerségépítő eszközként működik, a szülők és pedagógusok közötti, jól működő, digitális kommunikáció pedig ezt támogatja, hozzájárul a tanulók optimális holisztikus fejlődéséhez.

Kulcsszavak: oktatás, szülői szerepvállalás, szülői elkötelezettség, szülő–tanár kommunikáció, online kommunikáció

Köszönetnyilvánítás

„A tanulmány alapját képező kutatást a MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport hajtotta végre, és a Magyar Tudományos Akadémia Köznevelés-fejlesztési Kutatási Programja támogatta.”

Szerzői információ

Szabó Dóra, Debreceni Egyetem, <https://orcid.org/0000-0002-1547-2073>

Kocsis Zsófia, Debreceni Egyetem, <https://orcid.org/0000-0002-3077-1565>

Pusztai Gabriella, Debreceni Egyetem, <https://orcid.org/0000-0002-6682-9300>

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Szabó, Dóra, Kocsis Zsófia, Pusztai Gabriella. „Szülői részvétel: (Együtt)működő online tanár–szülő kommunikáció lehetőségeinek megismerése és feltérképezése pedagógusinterjúk által”.

Információs Társadalom XXV, 1. szám (2025): 42–63.

===== <https://dx.doi.org/10.22503/infars.XXV.2025.1.3> =====

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Parental involvement: Collaborative teacher-parent communication

Technological advancements and the COVID-19 pandemic have drastically reshaped education, with communication becoming crucial. Educators now have access to various online communication platforms. Our study examines teacher-parent communication, focusing on its digital aspects that aid collaboration. Conducted by the MTA-DE-Parent-Pedagogical Cooperation Research Group with MTA support, our research explores parental roles in Hungary. We conducted 45 interviews in 2023, analyzing perceived advantages, drawbacks, and barriers of digital communication from teachers' viewpoints. We also studied communication methods used and teachers' perceptions of digital communication's role in parent interactions. Our main aim was to understand how teachers use online channels to collaborate with parents and how digital communication enhances their partnership. We hypothesized that effective digital communication fosters partnerships and contributes to students' holistic development.

Keywords: *education, parental involvement, parental engagement, parent-teacher communication, online communication*

1. Bevezetés

A szülői részvétel és az együttműködés a gyermek oktatásában kiemelkedő fontosságú tényezők, amelyek hosszú távú hatással lehetnek a diákok tanulási eredményeire és életútjukra. A szülők és a pedagógusok együtt nevelik a gyerekeket, melynek érdekében közös céljaik vannak. Ennek ellenére gyakran előfordul, hogy az iskolai környezetben a szülők és a pedagógusok kapcsolata nem ideális, hiányzik a hatékony kommunikáció, és gyakori a feszültség. Ez a probléma nem új keletű, hosszú évtizedekre lehet visszavezetni (Bacskai 2020). A tanár–szülő kommunikáció és partnerség az alapja a sikeres iskolai környezet kialakításának, ahol a diákok megfelelően támogatva és ösztönözve érhetik el a legjobb eredményeket. E két nevelő közösség más-más karakterrel rendelkezik, de mind a szülő, mind a tanár oldaláról megjelenik az elfogadó–elutasító, kontrolláló–engedékeny jellemző (Vajda és Kósa 2005a, 2005b; Ranschburg 1998; Becker 1964; Schaefer 1965). Ebben a kettősségben a megfelelő színvonalú, rendszeres kommunikáció kulcsfontosságú szerepet játszik a két komponens között (Tobisch 2013). A tanár–szülő kapcsolatban fontos az első benyomás. Az iskolai környezetben való együttműködés és hatékony kommunikáció nem csupán a diákok, hanem az egész oktatási rendszer javát szolgálja.

A tanulmányban bemutatjuk a szülői részvétel különböző formáit, kiemelve a digitális lehetőségeket, az online kommunikációt, és feltárjuk, hogyan járulnak hozzá a szülők a tanulási folyamatokhoz és a diákok fejlődéséhez. Emellett megvizsgáljuk, hogy milyen módon lehet kialakítani egy hatékony és kooperatív kommunikációs folyamatot a tanárok és a szülők között. Kutatásunkban félig strukturált interjúk segítségével vizsgáljuk az online tanár–szülő kommunikáció aspektusait a pedagógusok interpretációjában. Interjúk kutatásunk terepe Magyarország egyik hátrányos helyzetű régiója. A hazai oktatáskutatás a szülői részvétel egyes formáit és dimenzióit már több irányból vizsgálta (lásd: Szekszárdi 2012; Lannert és Szekszárdi 2015; Imre 2017), s az utóbbi években a MTA-DE-CSATOKK eredményei kutatások sorát képezi. Ezek a kutatások többek között elemzik az iskolai szakemberek fontosságát (Csók és Pusztai 2022), a szülők önkéntes munkáját (Kocsis et al. 2022), a digitális nevelés jelentőségét (Szabó et al. 2023), a sajátos nevelési igényű diákok tanárai és szülei közötti együttműködést (Dan et al. 2023), a vallásos (Pusztai et al. 2023) vagy a zenei nevelést (Szűcs et al. 2023). Jelenlegi eredményeinkkel ezt a kutatói diskurzust kívánjuk gazdagítani az online kommunikációra fókuszálva. Az elemzés során közvetett módon rávilágítunk a tanár–szülő kapcsolatokra, valamint azokra az eszközökre és stratégiákra, amelyek segítségével ezeket a kihívásokat sikeresen leküzdhetjük.

2. A szülői bevonódás elméleti keretei

Az iskolai szülői bevonódás olyan folyamat, amely során a szülők aktívan részt vesznek gyermekeik iskolai életében és az iskolai közösség tevékenységeiben. Ez az együttműködés az iskolai és családi környezet között hozza létre a kapcsolatot, és fontos része a sikeres oktatási folyamatnak (Coleman 1988). Az iskolai szülői bevonódás különböző formáit öleli fel, és magában foglalja az iskolai rendezvényeken, a

szülői értekezleteken és az iskolai projektekben való részvételt, valamint az otthoni tanulás támogatását és az iskolai önkéntességet is (Bordalba 2018).

Joyce Epstein szülői részvételi modellje az iskolai és családi partnerségek fejlesztésére összpontosít, és a következő hat dimenziót azonosítja:

1. Szülői tudatosság: Ez az első dimenzió a szülők iskolai tevékenységekkel kapcsolatos tudatosságát méri. Az iskola különböző módon tájékoztathatja a szülőket az iskolai eseményekről, valamint a tananyagról és az értékelésről.
2. Iskolai támogatás: Ebben a dimenzióban az iskola különféle módokon segíthet a szülőknek, hogy segíthessenek a gyermekeiknek. Ez magában foglalhatja az otthoni tanulást támogató anyagok, például könyvek vagy online források biztosítását.
3. Szülői részvétel az iskola életében: Ez a dimenzió azt méri, hogy milyen mértékben vesznek részt a szülők az iskolai eseményeken, például az iskolai közösségi rendezvényeken, gyűléseken és más iskolai programokon.
4. Iskolai döntéshozatal: A negyedik dimenzióban a szülők részvételét az iskolai döntéshozatalban vizsgálják. Ez magában foglalhatja az iskolai tanácsokban való részvételt vagy az iskolai politikák formálásában való részvételt.
5. Iskolai kommunikáció: Az ötödik dimenzió a kommunikációra összpontosít. Az iskolai kommunikációs folyamatok és eszközök révén az iskolák tájékoztathatják a szülőket az iskolai fejleményekről és a gyermekek teljesítményéről. Ez magában foglalhatja az iskolai hírleveleket, e-maileket, telefonhívásokat és konferenciákat.
6. Közösségi partnerség: Az utolsó dimenzió a szélesebb közösségi partnerséget méri. Az iskolák együttműködhetnek helyi szervezetekkel, vállalatokkal vagy más intézményekkel annak érdekében, hogy a közösség egésze is részt vegyen az iskolai fejlesztésekben és programokban (Epstein 2001).

2.1. Az iskolai kommunikáció

Az iskolai kommunikáció az egyik kritikus elem a szülői részvételi modellben, hiszen az iskolai kommunikáció dimenziója lehetővé teszi az iskolának, hogy hatékonyan tájékoztassa a szülőket az iskolai fejleményekről, az eseményekről és a gyermekek teljesítményéről (Bordala 2018). Ez segít kialakítani az iskolai és családi partnerséget, és hozzájárul a tanulók fejlesztéséhez és tanulási eredményeinek javításához. Ez a dimenzió több elemet is magában foglal:

- Információmegosztás: Az iskolának rendszeresen és időben kell tájékoztatni a szülőket az iskolai eseményekről, programokról és egyéb fontos információkról. Ez magában foglalhatja az iskolai hírleveleket, az e-maileket, a hivatalos honlapokon történő közleményeket, az elektronikus naplókat vagy az iskolai közösségimédia-platformokat.
- Szülői visszajelzés: Az iskolának nyitva kell állnia a szülők visszajelzéseire és észrevételeire. A szülőknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy megosszák gondolataikat, kérdéseiket vagy aggodalmaikat az iskolai személyzettel. Az ilyen visszajelzések segítenek az iskolának az igények és elvárások jobb

megértésében.

- Közvetlen kommunikáció: Az iskolának lehetőséget kell biztosítania a szülők és tanárok közötti közvetlen kommunikációra. Ennek érdekében rendezhetnek meg tanári fogadóórát, személyes találkozókat vagy telefonhívásokat. A cél az, hogy a szülők és a tanárok között személyes kapcsolatok alakuljanak ki.
- Értékelés és folyamatos visszajelzés: Az iskolai kommunikáció dimenziója magában foglalja a tanulók teljesítményéről és fejlődéséről történő rendszeres értékelést és visszajelzést. Az iskolának rendszeresen tájékoztatnia kell a szülőket a gyermek tanulmányi eredményeiről és viselkedéséről.
- Kommunikációs eszközök: Az iskolának különböző kommunikációs eszközöket kell használnia a szülőkkel történő kapcsolattartáshoz. Ezek magukban foglalhatják a telefon, az e-mail, az elektronikus naplók, a szülői portálok, az iskolai alkalmazások és a közösségimédia-platformok használatát (Epstein 2001).

Jelenleg számos probléma merül fel az iskola és a család közötti kommunikációban, amelyek a szülők iskolától való eltávolodásához vezethetnek, ami időről időre szembenállást eredményez az iskolával. Ugyanakkor a pedagógusok gyakran nem értik meg, miért nem támaszkodhatnak hatékonyan a szülői házra (Tobisch 2013). A szülők és a pedagógusok közötti együttműködés kulcsfontosságú szerepet játszik a gyermekek hatékony oktatásában és nevelésében. Korábbi kutatási eredmények is megerősítik, hogy a szülők részvétele pozitív hatást gyakorol a gyermekek tanulási motivációjára (Kraft és Dougherty 2013), jólétére és tanulmányi eredményeire, mely hatásról későbbi fejezetben is szó lesz (Oostdam és Hooze 2013). A szülők iskolai végzettsége különösen meghatározó tényező a gyermek iskolai pályafutásában (Tukacs 2011), valamint a szülői bevonódásban (Pepe és Addimando 2014), amelyre kutatásunk is összpontosít.

2.2. A pedagógus–szülő kommunikáció

2.2.1. A kommunikáció hagyományos formái

A pedagógus–szülő kommunikáció az iskolai közösség és a tanulók oktatási fejlődésének fontos eleme. Ez a kétirányú kapcsolat a tanárok és a szülők között hozza létre a párbeszédet az iskolai ügyekről és a diákok fejlődéséről. Az efféle kommunikáció számos formában és platformon történhet. A pedagógus és szülő közötti kapcsolattartásnak több formáját különbözteti meg a szakirodalom, melyek közül a legjellemzőbbek a szülői értekezlet, a fogadóóra, a nyílt nap és a családlátogatás (Füle 2002). A fenti formák a hagyományos tanár–szülő kommunikációs eszközök közé tartoznak. Hegedűs és Podráczky kutatásai szerint a két komponens közti kommunikáció többnyire egyoldalú, nem megbeszélés, hanem közlés, valamint a rendszeres részvételt a szülők nem tudják megoldani ezeken a programokon (Hegedűs és Podráczky 2012). Lannert és Szekszárdi kutatásai arra mutattak rá, hogy a szülők több mint fele inkább nem kommunikál a tanárokkal (Lannert és Szekszárdi 2015).

Eme hagyományos eszközöket a modern infokommunikációs technológia (IKT) lehetőségei bővíti ki, mint például a mobiltelefon és az internet (e-napló, e-mail, weboldalak és online közösségi platformok). Ezek az új kommunikációs eszközök részben csökkentik a személyes találkozások számát a pedagógusok és a szülők között, ugyanakkor elősegítik a találkozások hatékonyságának növelését és naprakészségét. Amennyiben probléma merül fel, a szülő így is személyesen találkozhat az iskolával, a tanárokkal (Szekszárdi 2012). Ray (2013) szerint a hagyományos szülői bevonásódásra irányuló tevékenységek (szülői/tanári értekezletek, hírlevelek stb.) elavultak a mai fiatal családok körében, s a „milleniumi” szülőknek nevezett generáció esetében új stratégiákra lenne szükség. Követendő példaként hozza fel a digitális eszközök és online platformok adta lehetőségeket. Javaslati 2013-ben valóban újszerű stratégiának minősülhetett, azonban a közösségi média elterjedése és a COVID-19-világjárvány a kapcsolattartási szokásokra (köztük a család-iskola) is hatással volt (Kristóf 2020; Győri és Pusztai 2021).

Az online platformok és a közösségi média megjelenése új lehetőségeket nyitott az emberek közötti kommunikáció terén. Ez az innováció egyszerű, de hatékony kommunikációs csatornát hozott létre mind a pedagógusok, mind pedig a szülők számára. Habár korábban vannak akadályok az online kommunikációval kapcsolatban, azok mára enyhültek, mivel a mobilkommunikációs eszközök egyre elterjedtebbek lettek, és mind a diákok, mind a szülők magabiztosan használják ezeket az eszközöket. Az online közösségi csoportok lehetőséget kínálnak hatékony és gyors információmegosztásra és pedagógiai kommunikációra (Simonyi és Kőrösi 2015). Ebből a szempontból a szülői szerepvállalás különböző formáit fontosnak ismerik el, feltéve, hogy ezek megtartják a gyermekek tanulásának központi helyét, és a jól megalapozott szülő–tanár partnerség támogatja őket (Bordalba 2018).

2.2.2. Online kommunikáció

A szülők és tanárok közötti kommunikáció technológiai alapú eszközei, mint például az online szülői portálok, egyre inkább az otthon és az iskola közötti információcseré preferált módszerévé válnak (Kuusimäki et al. 2019). Goodall (2016) egy átfogó irodalomkutatót végzett, amelynek középpontjában a technológia, a kommunikáció és a szülői elkötelezettség viszonya állt. A kutatás olyan technológiára összpontosított, mint például webhelyek, szülői portálok, e-mail, FaceTime és Skype, amelyeket az iskolák használhatnak a családok és a szülők közötti kommunikációhoz. Az eredmények alapján megállapította, hogy bár számos technológiai eszköz áll rendelkezésre, a szülők és tanárok nem mindig rendelkeznek a szükséges ismeretekkel ezek hatékony használatához. Fontos kiemelni, hogy a szükséglet mindkét fél részéről hangsúlyos, és ezért fontos a megfelelő technológiai eszközök és az azokhoz szükséges tudás fejlesztése (Graham-Clay 2005).

Ennek ellenére előfordulhat az is, hogy az iskola által előnyben részesített kommunikációs módszer nincs összhangban a szülők álláspontjával, lehetőségeivel. Egy vegyes módszerrel végzett vizsgálatban Natale és Lubniewski (2018) az általános iskolás családok nézőpontjait és az általuk preferált pedagógusokkal történő kommu-

nikációs módszert vizsgálta. Az eredmények ellentmondásokat mutattak ki a családi és a tanári kommunikációs elvárások között. Például a legtöbb család az e-mailt vagy más technológiai módszereket választotta előnyben részesített kommunikációs módként a gyermeke tanárával, ezzel kizárólag a digitális kapcsolattartás formáit használva. Más szülők azonban inkább a hagyományos kommunikációs módszereket részesítették előnyben, mint például a faliújság, a jegyzetek vagy a megbeszélések. Egy másik kutatás során Palts és Kalmus (2015) 44 tanártól és 39 szülőtől gyűjtött adatokat, hogy megvizsgálják a tanárok és a szülők attitűdjét a digitális kommunikációs csatornák preferenciáival kapcsolatban (például szülői portál, weboldalak, e-mail, közösségi hálózatok, szöveges üzenetek). Az eredmények azt mutatták, hogy a szülők és a tanárok is úgy gondolják, hogy a digitális technológiák javítják a szülő–tanár kommunikációt. Kiemelték, hogy ezáltal rendszeressé vált az iskola–otthon kommunikáció, javította a gyerekek szocializációs készségeit és tanulmányi eredményeit. Továbbá Palts és Kalmus azt találta, hogy a tanárok és a szülők úgy vélték, hogy a digitális kommunikáció gyorsabb lehetőséget biztosít a releváns információk cseréjére.

Ozmen et al. (2016) egy kvantitatív kutatás során 806 tanárt kérdezett meg összesen 21 iskolából. A vizsgálat célja az volt, hogy azonosítsa azokat az akadályokat, amelyek a szülő–tanár kommunikációt akadályozzák a tanárok szemszögéből. Megállapításaik alapján a kulturális hiány, a bizalom, a negatív iskolai tapasztalatok kerültek előtérbe hátráltató tényezőként. Például a tanároknak nem szabad feltételezniük, hogy minden szülő rendelkezik internethozzáféréssel, okostelefonnal. Kutatásuk során felfedezték, hogy a technológiai akadályok csökkenése növelheti a szülő–tanár kommunikációt, és javíthatja a tanulók tanulmányi eredményét is.

Egy hasonló kvalitatív vizsgálatban 29 általános iskola igazgatóival félig strukturált interjúk segítségével, Hornby és Blackwell (2018) olyan tényezőket keresett, melyek a tanár–szülő kommunikációt befolyásolhatják. Megállapításaik egyértelmű összhangban voltak a fentebb említett kutatással, amely szerint a technológiai eszközök hiánya, mint például az internet korlátozta az otthon és az iskola közötti kommunikációs lehetőségeket.

Alapvetően az előzetes kutatások során azt láthatjuk, hogy a mobiltechnológia egy olyan módszer a szülők számára, mellyel jobban bevonhatják magukat a gyermekek iskolai életébe, és jobban tudnak kommunikálni gyermekük tanárával. Eutsler (2018) egyes módszerekkel összesen 120 szülőt (81% nő, 38% 35 évnél idősebb, 31% diplomás) kérdezett meg kutatásában, mely során az egyesített technológia elfogadásának és használatának elméletét alkalmazta (UTAUT; Venkatesh et al. 2003). Eutsler célja az volt, hogy megvizsgálja a szülők mobiltechnológia-használatát. Az eredmények azt mutatták, hogy a szülők egyetértettek abban, hogy ennek alkalmazása egy olyan gyakorlati megközelítés, amely tényleg segítségükre lehet a kommunikációban is.

Az elemzés a mobiltechnológia szülői felhasználóinak három típusát azonosította: 13% vonakodó (a médiabiztos technológia miatt); 20% közömbös (érzékelte technológia szórakoztatásként); és 67% lelkes, mohó (magáévá tette a mobiltechnológiát, és pozitívnak tekintette, hogy befolyásolja gyermekük oktatását). Eutsler az eredményei alapján szorgalmazta az otthon és az iskola közötti digitális partnerség kialakítását, mellyel egyértelműen hozzájárult a szülő–tanár kommunikáció javításához.

Tehát a szülők és tanárok közötti online kommunikáció az információs technológia térnyerésével egyre inkább fontossá vált az oktatás területén. Az online kommunikációs eszközök lehetővé teszik a szülők és tanárok közötti gyors és hatékony kapcsolattartást, ami elősegíti a tanulók oktatását és fejlődését (Chen és Rivera-Vernazza 2022). Néhány fontos szempont a szülők és tanárok közötti online kommunikációval kapcsolatban:

- Elektronikus naplók és portálok: Az iskolák egyre gyakrabban használnak elektronikus naplókat és online portálokat, amelyek lehetővé teszik a tanároknak az osztályzatok és a tanulók teljesítményére vonatkozó információk megosztását a szülőkkel. Az ilyen rendszerek segítségével a szülők könnyen nyomon követhetik gyermekeik teljesítményét és fejlődését.
- E-mail és üzenetküldés: Lehetőséget ad a szülőknek és tanároknak arra, hogy egyszerűen kommunikáljanak egymással. A szülők kérdéseket tehetnek fel a tanároknak, vagy értesítéseket kaphatnak az iskolával kapcsolatos eseményekről.
- Iskolai honlapok és közösségi média: Sok iskola rendelkezik saját honlappal vagy közösségimédia-oldallal, ahol információkat osztanak meg a szülőkkel. Ez lehetővé teszi a tanárok számára, hogy híreket és eseményeket osszanak meg, és a szülők is könnyen elérhetik az iskolai információkat.
- Online szülői értekezletek: Lehetővé teszik a szülők és tanárok számára, hogy távolról is részt vegyenek az iskolai találkozókban. Ez kényelmes lehetőséget kínál a szülők számára, és segít az iskolának az szülőkkel való szorosabb kapcsolat kialakításában.

Az adatbiztonság és a szülők jogai: Fontos, hogy az iskolai online kommunikációs rendszerek megfeleljenek az adatvédelem és a szülői jogok követelményeinek. Az iskoláknak gondoskodniuk kell arról, hogy az online kommunikációs eszközök biztonságosak és védettek legyenek, és hogy a szülőknek megfelelő hozzáférése és ellenőrzése legyen az iskolai információkhoz.

Az online kommunikáció lehetőséget kínál a szülők és tanárok közötti hatékony kapcsolattartásra, amely elősegíti a tanulók fejlődését és oktatását. Az ilyen eszközök felhasználásával a tanárok és szülők könnyebben együttműködhetnek a tanulók sikerének előmozdításában (Kathyné Mogyoróssy és Nagy 2017).

Ezen innováció lehetőségei számos előnnyel járnak. Az ilyen technológiai rendszerek lehetővé teszik a gyakoribb és közvetlen információcserét, csökkentve a szükséges idő- és energiaráfordítást, így segítve megelőzni bizonyos problémák súlyosbodását. A modern kommunikációs csatornák révén a szülők együttműködési készségét hatékonyabban lehet kihasználni, mivel időben értesülnek arról, hogy miiben segíthetnek. Emellett a modern eszközök alkalmazkodnak a pedagógiai munka igényeihez is (Szabó et al. 2023; Bordalba és Garreta Bochaca 2019).

Mivel a pedagógusok emberekkel dolgoznak, tevékenységüket nem lehet szigorúan nyolcórás munkaidőbe szorítani. Az online kommunikációs eszközök segítségével a pedagógusoknak rugalmasan és időzített módon van lehetőségük a szülőkkel való kapcsolattartásra (Chen és Rivera-Vernazza 2022). Az internetes kommunikáció emellett csökkenti a papírfelhasználást és könnyen visszakereshetővé teszi az információkat. Az online kommunikáció lehetőséget ad a feleknek arra, hogy

megfontolják üzeneteiket, ezáltal higgadtabb és indulatmentesebb kommunikációt eredményezve (Ficzere 2024). Az internet és a mobiltelefonok segítségével olyan kapcsolatok is létesülhetnek, amelyek máskülönben nem jöhetnének létre. Ezenkívül az online platformok lehetővé teszik a fényképek és videófelvevételek egyszerű megosztását, elősegítve a közösségteremtést (Kukorelli és Szabó 2017).

Azonban fontos megjegyezni, hogy ezeknek a folyamatoknak negatív oldalai is vannak. Az online kommunikáció során a gyerek néha kimaradhat a közvetlen információcseréből, ami nem mindig előnyös. Emellett a mobiltelefonok lehetővé teszik a helytelen vagy indulatos reakciók könnyű kifejezését. Az online kommunikáció általában személytelenebb, mint a személyes találkozások, és ez lehetőséget ad az információ torzítására vagy szándékos hamisítására. Összességében az innováció lehetőségei sok előnnyel járnak, de fontos megfontolni a kihívásokat és a személyes kommunikáció fontosságát a pedagógus–szülő kapcsolatban (Podráczky 2012).

Amikor a szülők aktívan részt vesznek a gyermekeik iskolai életében, a diákok általában magabiztosabbak és motiváltabbak lesznek, és nagyobb eséllyel sikeresebbek a későbbi pályájuk során. Az iskolai szülői bevonódás hozzájárul egy pozitívabb iskolai légkör kialakításához. Az iskolák és a szülők közötti partnerség megalapozza a kölcsönös bizalmat és a megértést, ami javítja az iskolai környezetet. A szülők aktív bevonása az iskolába segít létrehozni egy támogatóbb otthoni tanulási környezetet. A szülők segíteni tudják a gyermekeiket a házi feladatokban, az olvasásban és a tanulásban. Az iskolai szülői bevonódás hozzájárul a jobb diák viselkedéshez is. Amikor a szülők érdeklődnek a gyermekeik iskolai élete iránt, a diákok hajlamosak jobban megbecsülni az oktatást és az iskolai szabályokat. Az iskolai szülői bevonódás segít erősíteni az iskolai közösséget. Az iskolai rendezvényeken és önkéntességi tevékenységeken való részvétel segít a szülőknek és a tanároknak közelebb kerülni egymáshoz, és javítja az iskolai projektek és események sikeres megvalósítását (Pusztai et al. 2023).

Feltáró jellegű kutatásunk célja a szülői részvétel és az online tanár–szülő kommunikáció lehetőségének átfogó vizsgálata az oktatási folyamatban. A szakirodalom egyre inkább kiemeli, hogy a pozitív szülő–pedagógus kapcsolatoknak kulcsfontosságú szerepük van a diákok tanulmányi eredményeinek elősegítésében és támogatásában, melynek egyik alappillére a pedagógusok és a szülők közötti kommunikáció (Kukorelli és Szabó 2017). Azonban a kutatások rávilágítanak, hogy hiányosságok mutatkoznak a szülők és a tanárok közötti online kommunikációban (Bódi 2020). Az IKT fejlesztése és modernizálása, ahogy láthattuk, rendkívül sokféle lehetőséget nyújt mind a pedagógusoknak, mind a szülőknek az együttműködésre, kapcsolattartásra. Ellentétben a hagyományos iskolai hírlevelekkel, naptárakkal és jegyzetekkel, az internet lehetővé teszi az azonnali és hatékony kommunikációt (Major et al. 2020). A hagyományos kommunikációs módszerekkel gyakran előfordul, hogy az üzenetek az iskolában ragadnak vagy elvesznek, ami a szülők és az iskola közötti kapcsolat szakadásához vezet (Goodall 2016). A szülői nevelés és a pedagógusi munka kiegészítik egymást; a pedagógus csak akkor tud hatékony lenni, ha a szülők is aktívan nevelik a gyerekeket és otthon következetesen elvárják tőlük a szabályok betartását. A szakirodalom megerősíti, hogy a pozitív szülő–pedagógus kapcsolatok előnyösek a tanuló tanulmányi eredményére.

3. A kutatás

A kvalitatív kutatás során legfőbb kutatási kérdésünk, hogy a tanárok milyen online kommunikációs csatornákat használnak a szülőkkel, és hogyan segíti elő a digitális kommunikáció partnerkapcsolatukat. Feltételezésünk szerint az online kommunikáció partnerségépítő eszközként működik a szülők és a pedagógusok között, s ez a kapcsolattartási forma az elterjedtebb, viszont a pedagógusok inkább a személyes kapcsolattartást támogatnák.

3.1. Mintavétel

Az MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport célkitűzése a pedagógusok szülői elköteleződést erősítő tevékenységének szakmai fejlesztése. A kutatócsoport 2022 szeptemberében kezdte meg a munkáját, s elsőként kvalitatív kutatási módszerek alkalmazásával kezdte el a kutatási téma feltérképezését. A jelenlegi tanulmányban az említett interjú kutatás eredményeit kívánjuk bemutatni. Az interjú felvétel terepe Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Borsod-Abaúj Zemplén vármegyék, ahol kimondottan magas a hátrányos és halmozottan hátrányos tanulói kompozícióval rendelkező oktatási intézmények aránya. Az alapsokaságot a három vármegyében működő, különböző fenntartó szektorban lévő, általános- és középiskolák pedagógusai képezték. Többlépcsős, rétegzett mintavételt alkalmaztunk. A vármegye, az iskola típusa és az Országos Kompetenciamérés telephelyi adatai alapján lekért, társadalmi háttérrel korrigált eredményesség és az ugyanitt mért szülői bevonódás adatainak kombinációja alapján négy iskolai almintát különítettünk el, majd a második lépésben nem reprezentatív mintavételt alkalmazva választottuk ki az iskolacsoportokhoz kötődő pedagógusokat. Mason (2018) alapján az interjúk előre meghatározott általános témákat dolgoztak fel, de megőrizték a rugalmasságot a nyílt végű kérdések használatával. Az interjú főbb kérdéskörei a pedagógus pályájával és eddigi munkájával, a település és az iskola bemutatásával voltak kapcsolatosak. Az interjúkérdések emellett a szülők megismerésére, a szülői szereppel és a szülői kapcsolattartással összefüggő nézetek feltárására irányult, továbbá a szülő–iskola kapcsolattartási mintázataira (a pedagógus szintjén), illetve a jó gyakorlatokra és javaslatokra. A tanulmány empirikus alapját a 2023-ban készült 45 pedagógusinterjú alkotja. A kérdések nem tartalmaztak digitalizációval, technológiával, online kommunikációval kapcsolatos kérdéseket.

3.2. Az interjúfeldolgozás menete

A 2021 őszen felvett, félig strukturált, átlagosan 68 perces egyéni interjúk hanganyagából szöveges adatbázis készült. Ahogy említettük, az elkészült 45 interjú nem tartalmazott célirányosan az online kommunikációra vonatkozó kérdéseket, ebből kifolyólag a kutatási kérdéseink megválaszolásához közvetetten jutottunk információhoz. A fenti tényezők miatt döntöttünk úgy, hogy nem használunk interjúelemző

szoftvert, hanem manuálisan elemeztük, kódoltuk az interjúleiratokat. Az interjúelemzés során tehát egyszerű kézi kódolását alkalmaztunk, ugyanis ez a módszer tette lehetővé, hogy a lehető legközelebb kerüljünk az adatokhoz, továbbá a manuális kódolás lehetőséget biztosít arra is, hogy a teljes szövegadatbázist megismerjük (Creswell 2012). Az interjúelemzés első lépéseként előkészítettük a szöveganyagot és előzetesen átolvastuk. A kézi kódolás hibrid, tehát deduktív és induktív megközelítéssel történt (Fereday és Muir-Cochrane 2006; Swain 2018), azaz a korábban bemutatott elméleti keretekre alapozva deduktív kódokat használtunk, majd az interjú szöveganyag által felkínált, jelentéstartalmakon alapuló, induktív kódokat is használtunk. Ezeket az induktív kódokat jelöltük a szövegben, majd a későbbiekben a kódokhoz soroltuk. Az interjúelemzés utolsó egységében téma és típuselemzést alkalmaztunk, amelyeket interjúrészletekkel gazdagítottunk (Creswell 2012). A témaanalízisben a deduktív kódokat a szakirodalom alapján határoztuk meg. Három fő témát elemeztünk: a digitális kommunikáció előnyeit, hátrányait, akadályait a tanárok szemszögéből; a kommunikáció típusait; valamint a tanárok attitűdjét a kölcsönös digitális kommunikáció szerepével kapcsolatban. Az említett kódokat értelmeztük, szövegesen, interjúrészlettel alátámasztva elemeztünk (Braun és Clarke 2006; Delve és Limpaecher 2020).

4. Eredmények

4.1. Témaanalízis eredményei

Összességében a szülők a szülő–tanár kommunikációt a szülő–tanár partnerség és a szülői elkötelezettség lényeges elemének tartották. Ez a kommunikáció kiterjedt mind a szülőkre, hiszen aktívan felvették a kapcsolatot a tanárokkal, akik kezdeményezték a szülők tájékoztatását, támogatását vagy kapcsolatfelvételét.

Az interjúk során a tanárok különféle online kommunikációs módszereket említettek (egybehangzóan azt állították, hogy a digitális kommunikáció megnövekedett): e-mail, közösségi média, online csoportok és alkalmazások (Messenger, Viber), valamint Google Classroom. Az interjúalanyok 80%-a kiemelte és hangsúlyozta a Facebook-csoportok fontosságát, mind a szülőkkel, tanártársakkal és diákokkal. A hátrányosabb helyzetű régiókban az online kommunikáció egyáltalán nem, vagy alacsony szinten működik. Ennek oka, hogy sok háztartásban nincs telefon, vagy családonként csak egy van, esetleg azt nem tudják megfelelően használni.

4.2. Típusanalízis eredményei

Az elemzés során három típust ismertünk fel az 1. táblázatban jelölt 45 pedagógus-interjú során:

1. Vonakodó: a digitális kapcsolattartás negatív megközelítése, annak kockázati tényezőinek kiemelése; aszinkron kommunikáció digitális csatornákon keresztül.

2. Közömbös: általános információátadás és az online kommunikáció értékítélet nélküli elfogadása.
3. Lelkes: a kapcsolatfelvételi űrlapok új verzióinak előnyei; szinkron jelenlét és egyidejű, online kommunikáció. A vélemények alapján ez az út pozitív, kényelmes, gyors, kapcsolattartást segítő és a pedagógus jobban belelát a család életébe.

A 3 típust pedig az alábbi táblázatban jelenítettük meg a háttérváltozókkal együtt. 17 fő lelkes, 18 fő közömbös, 5 vonakodó pedagógust állapítottunk meg. Ezenkívül 4 tanár említette, hogy nincsenek meg azok a körülmények, melyek az online kommunikációt megalapoznák, ezért 0-s csoportbesorolást kaptak. 1 interjúban semmilyen mértékben nem esett szó az online kapcsolattartásról.

Típus	Alanyok	Nem	Város	Iskolatípus/ fenntartó	OKM besorolás AE – Aktív eredményes, NA E – Nem aktív, eredményes, NA NE – Nem aktív, nem eredményes, A NE – Aktív, nem eredményes
1. vonakodó	A18	férfi	kis községek	általános iskola	AE
	A27	férfi	közepes községek	általános iskola	ANE
	A29	nő	megyeszékhely	általános iskola	ANE
	A30	férfi	közepes községek	általános iskola	NAE
	A34	nő	közepes városok	szakgimnázium és szakközépiskola	AE
2. közömbös	A1	nő	közepes városok	egyházi általános iskola	AE
	A3	nő	megyeszékhely	általános iskola	ANE
	A5	nő	nagy városok	általános iskola	NANE
	A9	nem ismert	közepes községek	általános iskola	AE
	A11	férfi	közepes községek	általános iskola	NANE
	A12	férfi	község	általános iskola	NANE
	A19	nő	közepes városok	általános iskola	AE

	A21	nő	közepes községek	általános iskola	AE
	A23	nő	megyeszékhely	általános iskola	AE
	A25	nő	közepes községek	általános iskola	ANE
	A28	nő	közepes községek	általános iskola	ANE
	A32	nő	megyeszékhely	gimnázium	ANE
	A33	nő	megyeszékhely	egyházi általános iskola és gimnázium	NAE
	A36	nő	megyeszékhely	alternatív gimnázium	NANE
	A38	nő	megyeszékhely	gimnázium	AE
	A40	nő	megyeszékhely	szakgimnázium	NAE
	A41	nő	megyeszékhely	szakgimnázium	NAE
	A43	férfi	megyeszékhely	gimnázium	NAE
3. lelkes	A2	nő	nagy községek	egyházi általános iskola	NAE
	A6	férfi	nem ismert	egyházi általános iskola	NAE
	A8	nő	nagy községek	általános iskola	nincs a listában
	A10	nő	közepes községek	általános iskola	NANE
	A13	nő	város	egyházi általános iskola	NAE
	A14	nő	megyeszékhely	egyházi általános iskola	nincs a listában
	A15	férfi	közepes városok	általános iskola	NANE
	A16	nő	nagy község	általános iskola	NANE
	A17	férfi	nagy község	általános iskola	NANE
	A20	nő	megyeszékhely	általános iskola	NANE
	A22	nő	megyeszékhely	általános iskola	NANE
	A24	férfi	közepes községek	általános iskola	NANE
	A31	nő	megyeszékhely	általános iskola	alternatív
	A35	nő	kisvárosok	szakgimnázium	NANE

	A37	nő	megyeszékhely	középiskola	NANE
	A39	nő	megyeszékhely	szakgimnázium	AE
	A45	nő	kisvárosok	minden	ANE
nincsenek megfelelő feltételek az online kommunikációhoz	A4	nő	közepes községek	általános iskola	NANE
	A7	nő	kisvárosok	általános iskola	ANE
	A26	férfi	közepes községek	általános iskola	ANE
	A44	nő	megyeszékhely	egyetemi gimnázium és szakgimnázium	AE
nem esett szó az online kommunikációról	A42	nő	megyeszékhely	szakközépiskola	ANE

1. táblázat: Pedagógusinterjúk során alkotott típusanalízis az online pedagógus–szülő kommunikáció kapcsán (forrás: saját szerkesztés)

A táblázat 45 pedagógus háttérét és véleményét ábrázolja az online szülői kommunikációról, három csoportba sorolva: vonakodó, közömbös és lelkes pedagógusok. A pedagógusok különböző településtípusokban dolgoznak és eltérő iskolatípusokban tanítanak, továbbá a roma tanulók aránya is különböző az egyes iskolákban. A vonakodó pedagógusok között található például a kis- és közepes községekben, valamint megyeszékhelyeken dolgozók, akik főként általános iskolákban és szakgimnáziumokban tanítanak. Az ebbe a csoportba tartozó pedagógusok körében a roma tanulók aránya változó, 7%-tól 70%-ig terjed. A közömbös pedagógusok csoportjába tartozók vegyesen férfiak és nők, akik kisvárosokban, közepes községekben és megyeszékhelyeken dolgoznak. Ők állami, egyházi és alternatív iskolákban tanítanak. Ebben a csoportban a roma tanulók aránya szintén széles skálán mozog, 0%-tól 70%-ig. A lelkes pedagógusok csoportjában férfiak és nők egyaránt megtalálhatók, és különböző településeken dolgoznak, a nagyvárosoktól a kisközségekig. Különböző iskolatípusokban tanítanak, beleértve az állami, egyházi és alternatív iskolákat is. A roma tanulók aránya ebben a csoportban is változó, 0%-tól 95%-ig. Összességében a táblázat átfogó képet nyújt a pedagógusok sokszínűségéről az online szülői kommunikációhoz való hozzáállásuk alapján. Bemutatja, hogy a demográfiai adatok, a településtípusok, az iskolatípusok és a tanulói háttér hogyan befolyásolják a pedagógusok véleményét a digitális kommunikációs eszközök használatáról.

Voltak pedagógusok, akik szerint a Facebook mint online kommunikációs csatorna „elegendő és kimerítő” (A8 interjúalany), s pozitívan állnak hozzá, hiszen gyors, szegmentálható, célozható, személyre szabható. Viszont többen megemlítették, hogy a COVID-19-járvány előtt nem rendelkeztek fiókkal a közösségi médiában, s ez a

helyzet kényszerítette őket az aktiválásra, valamint a kommunikációs csatornának megfelelő alkalmazására.

Gyakori volt a pedagógusok körében a többcsatornás megközelítés, mely lehetővé teszi az információk széles körű és hatékony terjesztését, hozzájárulva az oktatás és a szülői értekezletek sikeres lebonyolításához. Az iskolai digitális infrastruktúra fejlettsége tükrözi a modern oktatási környezetben szükséges technológiai alkalmazkodóképességet. Ráadásul a kommunikáció közvetlenebb hangnemben zajlik, nyitott párbeszéd jön létre a jobb megértés és az együttműködés érdekében. Ezenkívül ezek a csoportok lehetőséget kínálnak a közösségépítésre is: „Van az iskolának egy honlapja, amelyre mindig kiteszik a szülők számára a tudnivalókat. Van az iskolának egy Facebook-csoportja, ahova úgyszintén, van az osztályoknak külön Facebook-csoportja, van minden osztálynak classroomja, mert mi a classroomon keresztül tanítunk online, és ugye szülői értekezletet is ott tartottunk, és ott is üzenünk a szülőknek” (A3 interjúalany).

Volt, aki a szorosabb pedagógus–szülő kommunikáció fontosságát és a digitális platformok, például a Facebook Messenger használatának jelentőségét emelték ki ebben a folyamatban. A pedagógus saját Facebook-oldalának beáldozása azt mutatja, hogy a tanárok személyes áldozatokat is hoznak a hatékonyabb kommunikáció érdekében. Az ilyen digitális fórumok alkalmasak lehetnek a problémák megbeszélésére és a krízishelyzetek kezelésére, hangsúlyozva, hogy a pedagógusoknak proaktívan kell keresniük a kommunikációs lehetőségeket: “A Messenger-kapcsolat a szülőknek. Én beáldoztam a saját Facebook-oldalamat rá. Megerősíteni ezeket a fórumokat, csoportokat. Egy-egy probléma megbeszélésére ezek alkalmasak lehetnek. A szorosabb kommunikáció fontos, és a pedagógusnak kell keresni a lehetőséget, mert a szülő akkor keresi, ha krízis van” (A13 interjúalany).

Rávilágítottak a pedagógusok és szülők közötti kommunikáció hatékonyságára, különös tekintettel a digitális eszközök használatára. A tanár hangsúlyozta, hogy a szülőkkel való kapcsolatot szinte teljesen lefedi, hála a különböző kommunikációs csatornáknak, mint a Kréta-rendszer, valamint a Messenger. Ez a szoros kapcsolattartás lehetővé teszi a gyors információcserét és a problémák azonnali megoldását, akár a tanórák során is, ami a tanár részéről komoly elkötelezettséget és rugalmasságot igényel.

„A szülők 100%-val tudok kapcsolatot tartani, hála istennek. A gyerekek üzenőfüzetében és a Krétában is benne vannak a szülők elérhetőségei, telefonszámai, e-mail-címei, amelyeket folyamatosan frissítünk, ha valakinél változik. A Messenger minden pillanatban a rendelkezésemre áll, azonnal tudunk kontaktolni, ha beteg a gyerek, azonnal üzennek, azonnal telefonálunk, ha probléma van, ha otthon marad a gyerek, bármilyen gond van azonnal tudunk. Tehát nálunk egy órán belül forródrót működik, nagyon sokszor még tanórán is pittyeg a telefonom, amit megnézek, és ha bármilyen gond vagy probléma van, megpróbálom, akár a tanóra rovására is megoldani” (A31 interjúalany).

Mások az online kommunikáció negatív következményeit emelték ki, miszerint a pedagógusok és a szülők kapcsolata megromlott, hiszen szinte kizárólag online kommunikálnak, a személyes kapcsolatot nem váltották fel, illetve nem váltották fel a digitális világ adta lehetőségek. Korábban a személyes kapcsolatok domináltak,

de a járvány hatására a kommunikáció jelentős része az online térbe kényszerült, például Viber, Messenger, Facebook, telefon vagy e-mail. Ez a változás csökkentette a személyes interakciókat és a közvetlen beszélgetések gyakoriságát, ami a kapcsolattartás minőségének romlásához vezetett:

„Hát sajnós változott a kapcsolattartás, és rosszabb irányba, hiszen a szülőkkal való kapcsolattartás minősége megváltozott a járvány alatt. Előtte bejöhettek az iskolába, sokkal több volt a személyes kapcsolat, most már sajnós csak nagyon rövid időre korlátozódik, és mint ahogy már mondtam, megváltozott a minősége, egyre jobban az online térre szorítkozik, tevődik át a kapcsolattartás, Viber-, Messenger-, Facebook-csoportokon történik a kapcsolattartás vagy telefonon vagy e-mailben, tehát lassan leszokunk a beszélgetésről, ez a tapasztalatunk” (A19 interjúalany).

„Online én kevésbé szeretem, mert online nem lehet elmondani, hogy a gyerek most, hogy tanul, vagy hogy nem tanul. Én, ha személyesen nincs mód, én nagyon sokszor elkapom a szülőket az utcán. Tehát én online nem üzenetek a szülőnek” (A27 interjúalany).

Ezenkívül a Facebook negatív „korlátok nélküli” oldalát is megemlítették, tekintve a személyes adatok védelmére, esetleges félreértésekre, időzíítési problémákra. „A kommunikáció olyan, amilyennek a helyzet megkívánja” (A27 interjúalany).

Viszont meg kell még említenünk a hátrányos helyzetű térségeket is, ahol a pedagógusok többnyire a technikai korlátokra vonatkozóan beszéltek, mely jelentős akadályt jelent az online oktatás és a szülőkkal való hatékony kapcsolattartás terén, mivel korlátozott hozzáférést biztosít a szükséges eszközökhöz és erőforrásokhoz:

„Az a baj, hogy a mi szüleink, ugye, mivel nagyon sok a hátrányos helyzetű gyerek, azért korlátozottak ilyen téren. Tehát nincs számítógép mindenkinek otthon. Mondjuk, van egy okostelefon, amit használ az egész család, tehát egy darab” (A26 interjúalany).

Összességében a pedagógusok a szülő–tanár kommunikációt a szülő–tanár partnerség, valamint a szülői és pedagógusi elkötelezettség alapvető elemének tekintették. Ez a kommunikáció magában foglalta mind a szülőket, akik aktívan megkeresték a tanárt, mind a tanárokat, akik kezdeményezték a szülők tájékoztatását, támogatását vagy megkeresését.

5. Következtetések és limitációk

A jelenlegi kutatásunkkal az volt a célunk, hogy hazai viszonylatban is feltárjuk a kommunikáció, különösen az online kommunikáció egyes formáit a szülők és a pedagógusok között. Kutatási kérdésünk arra irányult, hogy milyen online kommunikációs csatornákat használnak a tanárok a szülőkkal, és hogyan segíti elő a digitális kommunikáció a partnerkapcsolatukat. A kutatási kérdéseink megválaszolásához félig strukturált interjúkat végeztünk. 45 pedagógussal készített interjút elemeztünk, s igyekeztünk feltárni az online kommunikációra vonatkozó jellemzőiket. Az elemzés során kézi kódolást alkalmaztunk, s egyaránt használtunk a szakirodalomra épülő deduktív kódokat, valamint a szöveganyagból kialakult induktív kódokat. Az elemzés során téma- és típusanalízist végeztünk, s az eredményeinket interjúrészletekkel

is alátámasztottuk. A tanulmányunkban kiemeltük a szülői részvétel különböző formáit a pedagógus interjúk alapján. Emellett különös hangsúlyt fektet az online technológián alapuló szülői portálok szerepére és hatásaira a szülők és tanárok közötti kommunikációban. Az elemzés továbbá feltárja a hagyományos és technológiai alapú kommunikációs módszerek közötti különbségeket, és rámutat arra, hogy az IKT fejlesztése milyen lehetőségeket kínál a hatékony szülő–tanár kommunikációhoz.

Ahogy az interjúalanyok is elmondták, az IKT alkalmazásának előnyei közé tartozik az azonnali és hatékony kommunikáció, amely segít megszüntetni az otthon és az iskola közötti kommunikációs akadályokat. Végül megpróbáltuk hangsúlyozni a szülői részvétel és a tanár–szülő kommunikáció kiemelkedő fontosságát az iskolai környezetben, és bemutattuk azokat a tényezőket és kihívásokat, amelyeket figyelembe kell venni a hatékony együttműködés megvalósítása érdekében.

Az interjúkból arra következtethetünk, hogy a szülőket gyakran más prioritások is foglalkoztatják, mint az iskolai ügyek. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a szülők és a pedagógusok közötti hatékony együttműködés elengedhetetlen a tanítás–tanulás folyamatának eredményességéhez. A pedagógusok céljai és tevékenységei csak akkor lehetnek hatékonyak, ha számíthatnak a szülők támogatására és partnerségére. Hasonlóképpen a szülők elvárásai csak akkor teljesülhetnek, ha a pedagógusok azonos célok felé törekednek a munkájukban.

A kutatásunk egyik fő eredménye az elemzés során kialakult típusok, amelyek a pedagógusok percepcióján és tapasztalatain alapszanak. Ezek a típusok megegyeznek Eutsler elemzésével, aki a mobiltechnológia szülői felhasználóinak három típusát azonosította, a vonakodó (a mediabiztonságos technológia miatt), a közömbös (a technológiát szórakoztatásként érzékeli), és a lelkes típusokat (elfogadta a mobiltechnológiát, és pozitív hatást gyakorolt gyermeke oktatására) (Eutsler 2018). Ezek a típusok az eredményeinkkel párhuzamot mutatnak, hiszen kutatásunk során három pedagógustípust tudtunk meghatározni, melyek jellemzése megegyezik Eutslerével. A vonakodó pedagógusok nem feltétlenül önszántukból használják az online teret a szülőkkel való kommunikációra, inkább más módszert alkalmaznak. A közömbös tanárok több online kommunikációs csatornát is alkalmaznak párhuzamosan, míg a lelkes pedagógusok emellett újításokat is visznek végbe.

Ki kell emelnünk, hogy a jelenlegi eredményeink a limitációk figyelembevételével értelmezendők. A kutatásunk egyik akadálya a minta méretében gyökerezik, ebből kifolyólag nem vonhatunk le általános megállapításokat és következtetéseket a szülők és pedagógusok online kommunikációjának jellegzetességeiről és hatékonyságáról. Hangsúlyoznunk kell, hogy az eredményeink a pedagógusok tapasztalatain és meglátásain alapulnak, amely szintén jelenős limitációja a kutatásunknak. A jelenlegi elemzés során nem állt módunk vizsgálni a másik fél, tehát a szülők meglátásait az online kommunikációval kapcsolatban. Tehát az eredményeink értelmezésekor nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az online kommunikációt a pedagógusok meglátásai mentén tudtuk meghatározni, amelyet a mindennapi munkájuk során tapasztaltak. A jelenlegi kutatás további limitációja, hogy az elemzés során használt interjúk egy nagyobb kutatási projekt része, amelynek fő célja a szülői bevonódás formáinak, akadályainak és támogatásának feltárása a pedagógusok véleménye alapján. A fenti projekt a szülői bevonódás számos dimenziójára fókuszál,

melynek egy részét képezi a szülő és iskola kommunikációja. Ahogy a módszertani részben is ismertettük, a kommunikációra, s azon belül az online kommunikációra vonatkozó adatok korlátozottak voltak, nem állt a rendelkezésünkre kellő mélységű és terjedelmű szöveganyag.

6. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a jelenlegi eredményeink új betekintést nyújtanak a pedagógus–szülő kapcsolatba. A mai családok egyre inkább hajlamosak elzárkózni a hagyományos családlátogatásoktól, és bizonyos gyanakvás is felmerülhet bennük, ha a pedagógus ilyen találkozókat javasol. Az iskolai és családi kapcsolatok ma gyakran ellenségesek, barátságtalanok, és szélsőséges esetekben mindkét fél a gyermek érdekeinek védelmezőjeként lép fel, de empátia hiányában ez a kommunikációs zavar csak tovább súlyosbítja a tanuló helyzetét. Kulturális különbségek esetén is kommunikációs problémák merülhetnek fel a pedagógus és a szülő között, valamint akkor is, ha a tanár nem igyekszik megérteni és elfogadni a család egyedi jellegzetességeit. A szülők részéről kommunikációs nehézséget okozhatnak a saját iskolájukkal kapcsolatos negatív tapasztalataik, anyagi nehézségek, időhiány és a modern technológiához való hozzáférés hiánya. Az iskolai szakzsargon használata is gátolhatja a hatékony kommunikációt a pedagógus és a szülő között. Ezenkívül fontos megemlíteni, hogy a hagyományos szaktanári fogadóórákon mindössze 8-10 perc áll rendelkezésre a tanár és a szülő közötti megbeszélésre, ami nem elegendő idő az érdemi konzultációhoz. Ezen észrevételek alapján megállapítható, hogy a pedagógus–szülő kapcsolat aszimmetrikus jellegű; az alapvető kereteket elsősorban a pedagógusok határozzák meg, és ennél fogva a pedagógusoknak nagyobb felelősségük és lehetőségük van a helyzet javítására. A szülők közül többen részt vesznek a pedagógusok kezdeményezéseiben, ezáltal megkönnyítve munkájukat, s a szülők jobban bevonódnak, s az együttműködés és a közös munka mindig hatékonyabb eredményeket hoz. Fontos megjegyezni azt is, hogy a pedagógusok csak a szülők támogatásával képesek hatékonyan végezni munkájukat. Bár a szülők gyakran hajlamosak a gyermeküket „tökéletesnek” látni, a pedagógusok képesek rámutatni a hiányosságokra; és ezek a problémamegoldó visszajelzések a diákok javát szolgálhatják. Ahogy már említésre került, a szülői nevelés és a pedagógusi munka kiegészítik egymást. A szülők elkötelezettsége azonban a hatékony szülő–tanár partnerségtől és a tanárok elkötelezettségétől függ.

Irodalom

- Bacsikai Katinka. „Az iskola és a család kapcsolata.” *Kapocs* 3, 2. szám (2020): 13-22.
- Bacsikai Katinka, Dan Beáta Andrea, Szűcs Tímea, Sávai-Átyin Regina, Hrabéczy Anett, Kovács Karolina Eszter, Ridzig Gabriella, Kiss Dávid Mihály és Pusztai Gabriella. „Problémák és megoldások a sajátos nevelési igényű diákok tanárai és szülei közötti együttműködésben.” *Iskolakultúra* 33, 9. szám (2023): 3–29.
- <https://doi.org/10.14232/iskkult.2023.9.3>

-
- Becker, Wesley C. "Consequences of different kinds of parental discipline." *Review of child development research* 1, no. 4 (1964): 169–208.
- Bódi Zoltán. "Digitális identitás – nyelvi identitás – digitális kommunikációs környezet." *Információs Társadalom*, 20. évf., 3. szám, (2020): 7–26.
<https://dx.doi.org/10.22503/infars.XX.2020.3.1>
- Macia Bordalba, Mónica. "A theoretical approach to family-school communication: Strategies for improvement." *Revista complutense de educación* 30, no. 1 (2018): 147–165.
<https://doi.org/10.15257/ehquidad.2018.0010>
- Braun, Virginia és Victoria Clarke. "Using thematic analysis in psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3, no. 2 (2006): 77–101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Chen, Jennifer J. és Dahana E. Rivera-Vernazza. "Communicating Digitally: Building Preschool Teacher-Parent Partnerships Via Digital Technologies During COVID-19." *Early Childhood Education Journal* 1, no. 1 (2022): 1–15.
<https://doi.org/10.1007/s10643-022-01366-7>
- Coleman, James S. "Social capital in the creation of human capital." *American Journal of Sociology* 94, no. S1 (1988): S95–S120.
- Creswell, John W. *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. 4th ed., Pearson, 2012.
- Csók Cintia és Pusztai Gabriella. "Parents' and teachers' expectations of school social workers." *Social Sciences* 11, no. 10 (2022): 487.
<https://doi.org/10.3390/socsci11100487>
- Dan Beáta Andrea, Kovács Karolina Eszter, Bacskai Katinka, Ceglédi Tímea és Pusztai Gabriella. "Family–SEN School Collaboration and Its Importance in Guiding Educational and Health-Related Policies and Practices in the Hungarian Minority Community in Romania." *International Journal Of Environmental Research And Public Health* 20, no. 3 (2023): 2054.
<https://doi.org/10.3390/ijerph20032054>
- Delve, LaiYee Ho és Alex Limpaecher. "How to Do Thematic Analysis." *Essential Guide to Coding Qualitative Data* (2020).
<https://delvetool.com/blog/thematicanalysis>
- Epstein, Joyce L. *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools*. Westview Press, 2001.
- Eutsler, Lauren. "Parents' Mobile Technology Adoption Influences on Elementary Children's Use." *International Journal of Information and Learning Technology* 35, no. 1 (2018): 29–42.
- Fereday, Jennifer és Eimear Muir-Cochrane. "Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development." *International Journal of Qualitative Methods* 5, no. 1 (2006): 80–92.
<https://doi.org/10.1177/160940690600500107>
- Ficzere Péter. "A digitalizáció megjelenése és szerepe az oktatásban." *Gradus* 11, no. 1 (2024): 1–8.
- Füle Sándor. *Párbeszéd a szülők és a pedagógusok között*. Okker Oktatási, Kiadói és Kereskedelmi Kft., 2002.
- Goodall, Janet S. "Technology and school-home communication." *International Journal of Pedagogies and Learning* 11, no. 2 (2016): 118–131.
<https://doi.org/10.1080/22040552.2016.1227252>

- Graham-Clay, Susan. "Communicating with Parents: Strategies for Teachers." *The School Community Journal* 15, no. 1 (2005): 117–129.
- Hegedűs Judit és Podráczky Judit. "Fókuszcsoporthoz beszélgetések a közoktatási intézmény és a család kapcsolatáról – első reflexiók a kutatás kapcsán." In Podráczky Judit (szerkesztő). *Szövetségben. Tanulmányok a család és az intézményes nevelés kapcsolatáról*, 105–124. ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- Hornby, Garry és Ian Blackwell. "Barriers to parental involvement in education: an update." *Educational Review* 70, no. 1 (2018): 109–119.
- Kathyné Mogyoróssy Anita és Nagy Beáta Erika. "A szülők és pedagógusok kapcsolattartásának mintázatai." *Educatio* 26, no. 4 (2017): 657–668.
<https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.4.12>
- Kocsis Zsófia, Markos Valéria, Fazekas Elek és Pusztai Gabriella. "Az önkéntesség mint a szülők iskolai bevonódásának egy formája – szisztematikus szakirodalmi elemzés eredményeinek bemutatása." *Önkéntes Szemle* 2, no. 4 (2022): 57–87.
- Kukorelli Katalin és Szabó Csilla Marianna. "Iskolai kommunikáció: egy érem három oldala. Siker vagy bukás?" In Szőke-Milinte Enikő (szerkesztő). *A kommunikációs kompetencia fejlesztése a különböző korcsoportokban – A kommunikáció oktatása 9.*, Hungarovox Kiadó, 2017.
- Kuusimäki, Anne-Mari, Lotta Uusitalo-Malmivara és Kirsi Tirri. "The Role of Digital School-Home Communication in Teacher Well-Being." *Frontiers in Psychology* 10 (2019).
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02257>
- Lannert Judit és Szekszárdi Júlia. "Miért nem érti egymást szülő és pedagógus?" *Iskolakultúra* 25, no. 1 (2015): 15–34.
- Major Lenke, Námesztovszki Zsolt, Kovács Cintia, Urbán Dorottya és Boros Orsolya. "Fejleszthetők-e a pedagógusok online oktatással kapcsolatos kompetenciái online tanulási környezetben?" *Információs Társadalom* 22, no. 1 (2022): 49–66.
<https://dx.doi.org/10.22503/infars.XXII.2022.1.3>
- Mason, Jennifer. *Qualitative researching*. SAGE Publications Ltd., 2018.
- Kraft, Matthew és Shaun M. Dougherty. "The Effect of Teacher–Family Communication on Student Engagement: Evidence From a Randomized Field Experiment." *Journal of Research on Educational Effectiveness* 6, no. 3 (2013): 199–222.
<https://doi.org/10.1080/19345747.2012.743636>
- Natale, Kristin és Kathryn Lubniewski. "Use of Communication and Technology among Educational Professionals and Families." *International Electronic Journal of Elementary Education* 10, no. 3 (2017): 377–384.
<https://doi.org/10.26822/iejee.2018336196>
- Nyitrai Erika. "Iskolai teljesítmény és szülői bevonódottság." *Psychologia Hungarica Caroliensis* 7, no. 2 (2019): 7–28.
- Oostdam, Ron és Edith Hooge. "Making the Difference with Active Parenting; Forming Educational Partnerships between Parents and Schools." *European Journal of Psychology of Education* 28, no. 2 (2013): 337–351.
<https://doi.org/10.1007/s10212-012-0117-6>
- Ozmen, Fatma, Cemal Aküzüm, Muhammed Zincirli és Gülenaz Selcuk. "The Communication Barriers between Teachers and Parents in Primary Schools." *Eurasian Journal of Educational Research* 16, no. 66 (2016): 27–46.

- Palts Karmen és Kalmus Veronika. „Digital channels in teacher-parent communication: The case of Estonia.” *International Journal of Education and Development Using Information and Communication Technology (IJEDICT)* 11, no. 3 (2015): 65–81.
- Pepe, Alessandro és Lorenda Addimando. „Teacher-Parent Relationships: Influence of Gender and Education on Organizational Parents’ Counterproductive Behaviors.” *European Journal of Psychology of Education* 29, no. 3 (2014): 503–519.
- Podráczky Judit. „Érdektelen szülők”, különböző nézőpontok.” In *Szövetségben. Tanulmányok a család és az intézményes nevelés kapcsolatáról*, szerk. Podráczky Judit, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- Pusztai Gabriella, Demeter-Karászi Zsuzsanna, Csonka Éva, Bencze Ádám, Bacskai Katinka és Major Enikő. „Patterns of parental Involvement in schools of religious communities. Systematic literature review.” *British Journal of Religious Education*, 1–20.
<https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2315550>
- Pusztai Gabriella, Róbert Péter és Fényes Hajnalka. „Parental Involvement and School Choice in Hungarian Primary Schools.” *Journal of School Choice* 17, no. 1 (2023): 118–135.
<https://doi.org/10.1080/15582159.2023.2169812>
- Ranschburg Jenő. *Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.
- Schaefer, Earl S. „A configurational analysis of children’s reports of parent behavior”. *Journal of Consulting Psychology* 29 (1965): 552–557.
- Simonyi Dénes és Kőrösi Gábor. „A közösségi média jelentősége a tanár, diák és a szülő közötti viszonyban.” In *Társadalmi párbeszéd a nevelésről és oktatásról: VI. Báthory–Brassai Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia tanulmánykötete*, szerk. Rajnai Zoltán, Fregan Beatrix, Marosné Kuna Zsuzsanna és Ozsváth Judit, Óbudai Egyetem, 2015, pp. 810–819.
- Swain, Jon. „A Hybrid Approach to Thematic Analysis in Qualitative Research: Using a Practical Example.” SAGE Publications Ltd., 2018.
<https://doi.org/10.4135/9781526435477>
- Szabó Dóra. „Digitális szakadék áthidalása pedagógusok kötött”. *PedActa* 12, no. 2 (2023): 35–41.
- Szabó Dóra, Győri Krisztina, Lajos Panna és Pusztai Gabriella. „Szülői bevonódás a digitális nevelésben: szisztematikus szakirodalom-elemzés.” *Információs Társadalom* 23, no. 3 (2023): 98–114.
<https://doi.org/10.22503/inftars.XXIII.2023.3.6>
- Szekszárdi Júlia. *Digitális_de generáció 2.0*. Budapest: Underground Kiadó, 2012.
- Szűcs Tímea, Váradi Judit, Kelemen Henrietta, Miklódi-Simon Zsófia és Pusztai Gabriella. „The role of parents in their children’s artistic education: The effect of parental involvement in the transgenerational process.” *Harmonia: Journal of Arts Research and Education* 23, no. 2 (2023): 375–386.
<https://doi.org/10.15294/harmonia.v23i2.42547>
- Tobisch Márta. „Informális kapcsolattartás a szülők és az iskola között a digitális korban.” In *Digitális nemzedék konferencia*, szerk. Lévai Dóra, ELTE, 2013.
- Tukacs Anita. *Inklúzió és integráció a közoktatásban*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011.
- Vajda Zsuzsanna. „A család”. In *Neveléslélektan*, szerk. Vajda Zsuzsanna és Kósa Éva, Budapest: Osiris, 2005, 147–219.

- Vajda Zsuzsanna. „Az iskola”. In *Neveléslélektan*, szerk. Vajda Zsuzsanna és Kósa Éva, Budapest: Osiris, 2005, 292–362.
- Venkatesh, Viswanath, Michael G. Morris, Gordon B. Davis és Fred D. Davis. „User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View.” *MIS Quarterly* 27, no. 3 (2003): 425–478.

Herendy Csilla: A UX-kutatás elmélete és gyakorlata

Recenzió Herendy Csilla A UX kutatások elmélete és gyakorlata című könyvéről ((BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék, Budapest, 2023., 156. oldal, ISBN: 9789634218920).

<https://repozitorium.omikk.bme.hu/server/api/core/bitstreams/d2a4ffd8-683b-4033-8d7a-7db3da3a4698/content>

Szerzői információ

Fromann Richárd, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3149-3401>

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Fromann, Richárd. „Herendy Csilla: A UX-kutatás elmélete és gyakorlata”.

Információs Társadalom XXV, 1. szám (2025): 64–69.

== <https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXV.2025.1.4> ==

A folyóiratban közzétett művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Bevezetés

Az utóbbi években, évtizedekben, de különösen a pandémiás korszak óta életünk szerves és mindennapi részévé vált a digitális eszközök és szolgáltatások használata, amelyek az életminőségünk javulásában (tanulás, munka és különböző szolgáltatások digitális támogatásában) döntő szerepet játszanak. Régóta ismert evidencia, hogy a minőségi tartalom és hozzáférés mellett elengedhetetlenül szükséges a minőségi „forma” is, hogy a fogyasztók számára könnyen értelmezhető, jól kezelhető és élvezetes legyen a használat. Másképpen fogalmazva: a tartalom akkor jut el érdemben és könnyen a célcsoporthoz, ha pozitív „felhasználói élményről”, vagyis „User eXperience-ről” (UX) beszélhetünk. Az egyre impulzívabb és érzékileg (különösen vizuálisan) túlstimulált online világban ez a szempont napról napra fontosabb lesz, különösen a most felnövekvő digitális generációk számára, akik az információk befogadását és fogyasztását egyre inkább élményalapú módon igénylik. Ebből következően a felhasználói felületek kutatása a webes fejlesztések kihagyhatatlan része lett. Ebben a versenyben hamar eltűnnek azok a digitális platformok és szolgáltatások, amelyekben nem fókuszálnak az ergonomikus, könnyen használható és élvezetes formarendre. Üzleti szempontból is beigazolódott, hogy jobb eredményeket érnek el azok a felületek, amelyeket a UX-szempontok és -tapasztalatok alapján fejlesztettek. Herendy Csilla ennek a témának az egyik legismertebb, kiváló kutatója és szakértője, aki már a 2000-es évek második felétől intenzíven kezdett foglalkozni a UX területével, és különböző digitális szolgáltatások fejlesztését támogatta a felhasználói élmény biztosítása érdekében. Jelen könyvében összegezni kívánja több évtizedes tapasztalatait, elsősorban kutatói szemmel vizsgálva a területet. Ennek következtében mindez több mint egy szakkönyv, mivel a saját életszerű tapasztalatait és tanácsait is megosztja az olvasóval. Ezek a tapasztalatok azonban még távolibb időkre, a '90-es évek elejére is visszanyúlnak, amikor is Herendy Csilla a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában (ahol egyébként egyidőben iskolatársak voltunk) játéktervező grafikusként végzett, elsajátítva ezzel a vizuális kultúra, a képzőművészet és a design alkotás alapjait. Ezt követően lett UX-kutató és egyetemi oktató.

Herendy Csilla „A UX-kutatások elmélete és gyakorlata” című könyvében kellő alaposítással és tudományos igényességgel járja körbe a területet, amelyet fokozatosan bont ki, egészen az elméleti alapok, hátterek vázlatos áttekintésétől a komplex módszertanok részletes bemutatásáig, gyakorlatias útmutatókkal, feladatokkal kiegészítve. A könyv gondolatmenete, struktúrája, szerkezete és íve jól és logikusan felépített, amelynek nyomán még azon olvasót is könnyen el tudja vezetni ezen a területen, aki számára korábban ez egy ismeretlen világ volt. A szerző a kutatott téma kihívásainak és elvárásainak megfelelően egy igazán felhasználóbarát, könnyen olvasható, szépen kivitelezett, vizuális és ergonómiai szempontból is kellemes, didaktikus könyvet alkotott, amelyben a szövegek, a képek és az illusztrációk kiváló összhangban vannak egymással. Röviden összegezve: a felhasználói élmény bemutatása nem csupán a tartalom tekintetében magas színvonalú munka, hanem formai, esztétikai vonatkozásban is. Herendy Csilla összesen hét fejezetben mutatja be a UX-kutatás elméletét és gyakorlatát, valamint az általa szerzett értékes tapasztalatokat, javaslatokat, gyakorlatilag a témával kapcsolatos legelső, magyar nyelven megjelent könyvben.

A szerző a UX-kutatás alapjainak bemutatásával indít, azzal a céllal, hogy az olvasó tisztában legyen a könyv témájának alapjaival és történelmi előzményeivel. Az első fejezetben többféle megközelítésben a lehetséges kutatási módszerek elméleti alapjairól, tudományos háttéréről, valamint a közel egy évszázadra visszamenő – öt generációra bontott – történelmi alakulásáról ír, a McCrindle Research által szemléltetett modell szerint. Az elméleti megalapozást követően két magyarországi esettanulmányt mutat be, amelyen keresztül jól szemlélteti a szakterület kezdeti hazai implementációit. Mind az e-adóbevallás paradigmaváltó felületének („ÁNYK”), mind a Prezi Zebra Tool kezelőfelületének evolúciójában látványosan tetten érhető az a fejlődés, ami a UX-kutatások tapasztalatainak felhasználásának és a fejlesztésbe történő szerves beépítésének volt köszönhető. A fejlesztések során gyakorlatilag egy olyan lényeges szemléletváltás következett be, amely látványosan igazolta, hogy a használati aktivitás mértéke – a tartalmi szolgáltatáson túl – a könnyen kezelhető, élvezetes, felhasználóbarát felület függvénye. Ez azért is izgalmas, mert egy olyan korszakba (2010-es évek elejére) vezet vissza minket, ahol a UX jelentősége még nem volt olyan evidencia, mint manapság.

A második fejezetben még mindig az alapoknál maradunk, csak itt áttevünk a klasszikus ergonómia és a UX-kutatások kapcsolatára. Első lépésként a szerző a klasszikus ergonómia fogalmát és alapjait járja körbe, melynek történelmi kezdete még messzebbre vezet vissza minket, egészen 1857-ig. A fogalom megszületésekor kifejezetten a munkakörnyezet viszonylatában vizsgálták az ergonómia jelentőségét az emberi teljesítmény optimalizálása és hatékonysága céljából. Ennek megfelelően a dolgozó ember és a munkakörnyezetben lényeges szerepet játszó gépek, munkaeszközök optimális kapcsolatának és működésének modelljét kezdték el kutatni. Érdemes kiemelni az elmúlt években egyre jobban elterjedt „home office” kérdéskörét, ahol a munkavállaló munkakörnyezete a saját otthona lett. Természetesen ez kizárólag az irodai munkában dolgozók esetére igaz, ahol az infokommunikációs környezet (számítógép, monitor, egér stb.) számít elsődleges munkaállomásnak. Ez pedig át is vezet az ergonómia azon fajtájához, amely jelen könyv fő témáját jelentő UX jelentőségére mutat rá. Ez pedig a website-ergonómia, ami alapvetően a weboldalak, applikációk használhatóságával („usability”-vel) foglalkozik. Ennél a pontnál a szerző egy izgalmas mélyfúrást végez, amely során bemutatja, hogy melyek is az alapvető szempontok a felhasználó számára könnyen átlátható, érthető, letisztult, élvezetes, azaz optimálisan felépített applikációkhoz és weboldalakhoz. Elméleti alapozásként kifejti a használhatóság („usability”) és a felhasználói élmény („User eXperience”) kulcsfogalmakat, valamint a terület egyéb fontos kifejezéseit is. Ezt követően azt vizsgálja, hogy a fizikai világban szerzett tapasztalatokat, affordanciákat (például gombok, kapcsolók, reteszek vizuális üzeneteit) hogyan lehet megjeleníteni az online térben, aminek az alapja a vizuális észlelés biológiai, pszichológiai működésének az elve. A website-ergonómia optimalizálása kapcsán a szerző beszél még a műveletek hosszúságára vonatkozó időfaktor jelentőségéről és a felhasználók részéről történő figyelmetlenségek, hibák és tévedések kérdésköréről is. Összességében elmondhatjuk, hogy a UX-kutatások – a website-ergonómia tekintetében – a digitális felületek felhasználóiiban keletkező élmények, érzések és tapasztalatok alapos vizsgálatával foglalkoznak.

A következő fejezetben a tartalmi alapozást követően áttérünk a kutatási módszertani kérdéskörre, fókuszálva a UX-kutatások alapjaira. Első lépésként részletes módszertani áttekintést ad a szerző a leggyakrabban alkalmazott UX-kutatási metodikákról, majd többek között az úgynevezett triangulációról, vagyis a különböző módszertanok háromszögelés alapú vegyítéséről olvashatunk. Ezt követően részletesen kerülnek bemutatásra a kutatási terv előkészületeivel kapcsolatos elemek, mint a kutatás céljának, alapkérdéseinek és fogalmainak tisztázása, a kutatási terv felépítése, a kutatásba bevont – felhasználói célcsoportot reprezentáló – tesztalanyok jellemzőinek és számosságának meghatározása, valamint a kutatási helyszínek és felületek kiválasztása. Természetszerűleg a szerző nem csupán a kutatás előkészületeinek fontos részleteire fókuszál, hanem foglalkozik az eredmények feldolgozását, összegzését és prezentálását tartalmazó utómunkálatok kérdésével is.

A negyedik fejezet során tovább haladunk a kutatás releváns módszertanainak világában, nevezetesen a UX-kutatások során alkalmazható szakértői módszereket ismerhetjük meg. Ezúttal nem az elsődleges felhasználók segítségével történik a kutatás, hanem olyan szakértelemre épülő módszerekkel, amelyek a felületet és az adott környezetet segítenek jobban megismerni, ezáltal a usereszték sokaságát kiváltani. A szerző első lépésként a felhasználói élmény területén meghatározó szakemberek által megfogalmazott irányelveket, heurisztikákat mutatja be részletesen, elméleti meghatározásokkal és gyakorlati példákkal alátámasztva. Ezt követően pedig a konkurenciaelemzés, valamint a stakeholderinterjúk jelentőségét, lényeges elemeit és módszertanát ismerteti.

A következő fejezetben újra visszatérünk a felhasználók világához, mégpedig a felhasználói igények megismerését célzó kutatások módszertanához. A szerző az olyan alapvető kvalitatív társadalomtudományi felmérések, módszerek sajátosságait és előnyeit mutatja be, mint a mélyinterjú, résztvevő megfigyelés, terepinterjú és a fókuszcsoport-vizsgálat, amelyek kifejezetten alkalmasak a felhasználói igények felmérését célzó UX-kutatások elvégzésére. A klasszikus adatfelvételi eljárások alkalmazásán túl javasolja még az információk architektúra megismerését célzó „Card sorting” módszer és a „Tree testing” (vagyis a „fateszt”) használatát is.

A hatodik fejezetben azon módszerekről olvashatunk, amelyek a felhasználók pontos megismerését segítik, támogatják. A szerző itt részletesen ír a felhasználói perszónák jelentőségéről, jellemzőiről, valamint a perszónaalkotás folyamatáról, módszertanáról, amelynek végén képesek leszünk egy teljes perszónaadatlap pontos elkészítésére. Ezt követően – a felhasználók mélyebb, pszichológiai megismerése érdekében – hasonló alapossággal mutatja be a mentális modellek szerepét és elkészítési metodikáját. Hangsúlyozza, hogy ha minden fejlesztést azzal kezdünk, hogy feltérképezzük a felhasználók attitűdtárggyal (szolgáltatással, alkalmazással, témával stb.) kapcsolatos, mentális modelljeit, akkor jobban megértjük a felhasználók témával kapcsolatos gondolkodását, összességében a mentális modelljüket. A perszónaalkotás és a mentális modell módszertanain túl a szerző beavat minket még a naplózás alkalmazásának technikájába és a kvantitatív kutatások, különösen a kérdőíves felmérések alapjaiba is.

Az utolsó fejezetben négy empirikus és analitikus vizsgálati módszert mutat be a szerző, amelyek segítségével a készülő felületet tesztelni, vizsgálni, értékelni lehet.

Elsőként a használhatósági vizsgálatok (usability-tesztelés) metodikájáról ír, majd az analitika készítéséről, elemzéséről, billentyű- és egérműveletek rögzítéséről és elemzéséről. Végül a koncepciótesztelés (prototípustervezés, -tesztelés) és a tekintetkövetéses módszer (eyetracking) területeinek részletes ismertetésével zárja a fejezetet, és egyben magát a könyvet is.

Herendy Csilla a könyv végén kiemeli, hogy bár a UX-kutatások területén a leírtakon túl természetesen többféle vizsgálati és elemzési módszer is létezik, de terjedelmi okok miatt nincs mód ezek bemutatására. Ennek kapcsán megjegyzi, hogy a könyvben többször említett, készülő egyetemi kötetben fog majd részletesen írni ezekről. Ebből kifolyólag az alábbi javaslataimat nem a könyv hiátusaként fogalmazom meg, hanem olyan ajánlott kiegészítendő szempontokról írok, amelyek megfontolását tanácsolom egy jövőbeni, újabb kiadvány keretein belül megvizsgálni és beépíteni.

Mind közül talán a legfontosabb, hogy a teljesség jegyében mindenképpen szerepeljenek olyan felhasználói élményekre vonatkozó megközelítések, szempontrendszerek és megoldások is, amelyek a UX-vizsgálatokat és -kutatásokat nem szűkítik le a képi, vizuális ingerek világára. Bár a szerző jelezte, hogy „az akadálymentességgel kapcsolatos szempontok jelen munkában terjedelmi okok miatt nem szerepelnek”, a UX kutatása és alkalmazása során elengedhetetlennek gondolom a fogyatékkal élők (különösen a vakok, gyengénlátók és a kéz-koordinációban részben vagy teljesen korlátolt emberek) „ergonómiai határait” figyelembe vevő felhasználói élmény biztosítását. Ennek megfelelően kötelező elemként, fejezetként, szempontrendszerként vezetném be az úgynevezett WCAG („Web Content Accessibility Guidelines”, magyarul: „Web-akadálymentesítési útmutató”) bemutatását és figyelembevételét, melynek alapozó irányelveit Gregg Vanderheiden (Vanderheiden, G.; Chisholm, W.: 1998) állította össze, majd később erre építve az első verzióját 1999-ben vezették be, a web-akadálymentesítési útmutatóban foglalt irányelvek bemutatásával. Ezek közül kiemelném az első irányelvet, amely *„az auditív és vizuális tartalom egyenértékű alternatíváinak biztosítását”* fogalmazza meg. A digitális akadálymentesítés során tehát kulcsfontosságú az akadálymentes felhasználói élmény biztosítása, különösen, hogy ez a szempont a cégeknél a fenntarthatóság és esélyegyenlőség megvalósulását vizsgáló CSR- és ESG-riportok során kiemelt kérdéskör.

A másik olyan szempont, amelyet különösen fontosnak tartok beépíteni a UX-kutatások és fejlesztések módszertanaiba, az a mesterséges intelligencia (MI, angolul: Artificial Intelligence – AI) és a felhasználói élmény kölcsönös kapcsolatrendszere. Bár maga az MI sok évtizedes múlttal rendelkezik, de az utóbbi időben berobbant ChatGPT olyan szinten felforgatta az eddigi tudományos és társadalmi világunkat, hogy ma már gyakorlatilag nincs olyan terület, amely ezt figyelmen kívül hagyhatja. Ez különösen igaz az IT és a design fejlesztések vonatkozásában. A technológiai és módszertani összekapcsolódáson túl igazán fajsúlyos kérdésként merül fel, hogy a mesterséges intelligencia helyettesítheti, kiválthatja-e a UX-tervezőket? Természetesen ez utóbbi kérdésre most még nem tudhatjuk a választ, de a kérdéssel a szakmának mindenképpen foglalkozni kell, különösen, ha a saját kompetenciája és egzisztenciája a tét. Amennyiben a szakma inkább amellet foglalt állást, hogy a UX-tervezőknek nem kell tartaniuk attól, hogy az MI elveszi a munkájukat, akkor

a mesterséges intelligencia integrációját inkább üdvözölniük kellene, és olyan lehetőségként tekinteni rá, mellyel fejleszthetik saját kompetenciájukat, javíthatják terveiket, fokozhatják a kreativitásukat, vagyis lényegesen hozzájárulhatnak a felhasználói élmény fejlődéséhez. Mindemellett ugyancsak roppant recens és izgalmas kérdéskör az is, hogy hogyan lehet az MI-t felhasználóbaráttá tenni (Lew, G., Schumacher, RM: 2020); vagyis, ha megfordítjuk a humán-AI viszonyrendszert, a UX-szakma számára a mesterséges intelligencia intenzív megjelenése egy újabb piaci lehetőség, mely során egy új designterület nyílt meg.

Összegezve Herendy Csilla egy olyan innovatív, témáját tekintve úttörő (magyar nyelven a legelső) szakkönyvet alkotott, amely kiválóan, logikusan, közérthetően és a UX szempontjából is ideálisan mutatja be a felhasználói élmény kutatásának alapjait, módszertani repertoárját, valamint a saját tapasztalatai szerinti gyakorlatias tanácsait, javaslatait. Külön megjegyzendő, hogy kifejezetten olyan módszereket mutat be, amelyek a társadalomtudományok terén már beváltak, viszont a webes fejlesztésekben innovatívnak számítanak. A könyv alapvetően minden érdeklődő számára ajánlott, akik kíváncsiak a felhasználói élmény izgalmas világára, de különösen azoknak, akik UX-kutatók szeretnének lenni, vagy gyakorló szakemberként ezen a területen jobban elmélyülni, az egyes kutatási módszereket elméleti és gyakorlati szinten egyaránt jobban megismerni. Ugyanúgy hasznos lehet a könyv az IT-fejlesztők, designerek, product managerek és marketingesek számára.

Irodalom

Wikipedia. "Web Content Accessibility Guidelines." Utolsó hozzáférés: 2024.02.25.

https://en.wikipedia.org/wiki/Web_Content_Accessibility_Guidelines#cite_note-8

Vanderheiden, Gregg C. és Wendy A. Chisholm. (szerk.) *Unified Web Site Accessibility Guidelines*. Trace Center, University of Wisconsin–Madison. (1998) <https://www.w3.org/WAI/GL/central.htm> (Utolsó hozzáférés: 2024.02.25.)

Lew, Gavin és Robert M. Schumacher. *AI and UX. Why artificial intelligence needs user experience*. Apress: Berkeley, (2020)

Ne olvasd el ezt a könyvet!

Recenzió Rolf Dobelli Ne olvass híreket című könyvéről

Recenzió Rolf Dobelli *Ne olvass híreket! – Avagy miért mondj le a hírekről a testi és lelki egészség érdekében* című könyvéről (Libri Könyvkiadó Kft., 2024 Fordította: Farkas Tünde és Kövesdi Miklós).

Köszönetnyilvánítás

A recenzió elkészítését a Libri támogatta. A könyvismertető rövidebb verziója megjelent a Kosárérték online magazinban: „Áltudományos fércmunka ez a slágerkönyv, ne olvasd el!”

<https://kosarertek.hu/profi/altudomanyos-fercmunka-ez-a-slagerkonyv-ne-olvasd-el/>

A recenzió első változatához fűzött értékes megjegyzéseikért köszönet illeti Z. Karvalics Lászlót, Székely Ivánt és Rab Árpádot.

Szerzői információ

Pintér Róbert, Budapesti Corvinus Egyetem

<https://www.linkedin.com/in/probesz/>

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Pintér, Róbert. „Ne olvasd el ezt a könyvet! – Recenzió Rolf Dobelli *Ne olvass híreket* című könyvéről”. *Információs Társadalom* XXV, 1. szám (2025): 70–80.

== <https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXV.2025.1.5> ==

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

Rolf Dobelli saját bevallása szerint hírfüggő. Ezt a problémát úgy kezelte, hogy évekkel ezelőtt lemondott a hírolvasásról. Tapasztalatairól írt egy blogposztot, amiben arra buzdított, hogy senki ne olvasson híreket. Ez a gondolat elég meghökkentő volt, és mivel teljesen ellentmondott mindannak, amit a hírek szerepéről gondolni szokás a modern demokráciákban, a *The Guardian* angol napilap világgá is kürtölte gondolatmenetét. A cikk gyorsan olvasottá vált, és rengeteg komment érkezett hozzá. Dobelli ezen felbuzdulva könyvet írt a témáról *Ne olvass híreket!* címmel. Bárcsak ne tette volna. Dobelli egyszerre egy szellemi kútmérgező és egy áltudós, aki önmagában létező jelenségmorzsákból von le téves következtetéseket, és ebből alkotja meg konteós világképét. Mert bár a könyv végére kiderül, hogy érti ugyan a kortárs média fő problémáit, valamiért mégsem azokat állítja a középpontba, ezért aztán javarészt hibás is a diagnózisa. De a legérthetlenebb a mindebből levont konklúziója és megoldási javaslata: ne olvassunk híreket.¹

A szerzőről

Rolf Dobelli 1966-ban született a svájci Luzernben, író és vállalkozó. Filozófiát és üzleti adminisztrációt tanult a St. Galleni Egyetemen, 1995-ben doktorált. Ezt követően a Swissair különböző vállalatainál dolgozott pénzügyi vezetőként, majd ügyvezetőként. 2001 és 2009 között egy gazdasági témákkal foglalkozó televíziós műsort vezetett, és heti rovatot írt a tiszta gondolkodás művészetéről. 2011 óta főállású író, elsősorban a tudomány, az üzlet és a kultúra határmezsgyéjén található témákkal foglalkozik szívesen. 2013-ban írta a fentebb említett blogposztját, amire a *The Guardian* is felfigyelt, majd annak hasábjain is megjelent a hírek fogyasztásáról szóló cikke *News is bad for you – and giving up reading it will make you happier* címmel (Dobelli 2014). Az ebben megfogalmazott állításait bővítette későbbi könyvvé.

Miről szól a könyv?

Az először 2019-ben, a koronavírus-járvány előtt megjelent 213 oldalas könyv első 160 oldala Dobelli téziseinek kifejtése 35 rövid, 3-5 oldalas fejezetben. Ezek végét a 7. fejezettől kezdődően *Útravaló* zárja, amiben összegzi a leírtakat és kis életvezetési tanácsokat is ad (ha valakinek nincs kedve az egész könyvet elolvasni, ezekből is képet kaphat a szerző főbb gondolatairól). A 161. oldal egy furcsa *Visszavonás* című, mindössze 8 soros szöveg, ami a köszönetnyilvánítást követi. Ebben Dobelli leszögezi, fenntartja a jogot, hogy tételeit bármikor visszavonja. Mintha nem lenne teljesen meggyőződve róla, hogy a megelőző 160 oldalban írt „ne olvass híreket” tézise tényleg megállná a helyét. A könyvet végül egy 51 oldalas függelék zárja, ahol a szerző további véleménye olvasható a témáról néhány szakirodalommal kiegészítő fejezetenkénti bontásban. De ezekre a függelékben található részekre egyáltalán

¹ Mintha valaki náthával menne el orvoshoz, aki közölné, hogy amputálni kell a lábát, mert akkor nem fog tudni tüsszőgös emberek közé menni, tehát ez az egyetlen ésszerű megoldás.

nincs utalás a fő szövegben, sem hivatkozás, sem láb- vagy végjegyzet. Igazából fel sem tűnne, ha nem lenne benne a könyvben.

Dobelli gondolatmenete

Ha röviden kellene rekonstruálni Dobelli fő gondolatmenetét, akkor az a következő lenne: ne fogyasszunk semmilyen formában rövid híreket, mert az árt az egészségünknek, mivel felesleges stresszt okoz. Ráadásul nem segít jobban megértenünk a világot sem, csak ennek az illúzióját nyújtja, miközben a koncentrációs készségünk is romlik, és sekélyes lesz tőle a gondolkodásunk. Nem fogunk miatta jobb döntéseket sem hozni, hiszen később jellemzően fel sem tudjuk ezeket idézni. A fontos dolgok nem is a hírekben találhatók, hanem a saját életünkben történnek, koncentráljunk inkább azokra. Ha valami fontosról tudnunk kell, azt a környezetünk úgyis elmondja majd. A hírek helyett olvassunk inkább könyveket és hosszabb vélemény- és értelmező cikkeket, mert ezek segítenek igazán megérteni a világot. Dobelli egyedül a *The Economist* heti két oldalas hírösszefoglalóját engedélyezi, a *The world this week* azoknak, akik nem képesek lemondani a hírolvasásról. Illetve az olyan magazinokat, mint a *The New Yorker*, *Foreign Affairs* stb., amelyek a világot a maguk komplexitásában adják vissza. Végül – kéri – legyünk jobbak a szakmánkban, nem baj, ha szakbarbárnak tartanak is minket, ez ugyanis nem sértés, hanem elismerés. A legjobb, ha megmaradunk a saját szakmai kompetenciánkon belül.

A könyv kritikája

Miután a megfelelő hírdiéta (értsd: mit érdemes olvasni, honnan és hogyan érdemes tájékozódni, mennyi időt szánjunk erre) engem is régóta foglalkoztat, kíváncsian vettem kezembe a könyvet. A címe figyelemfelhívó (kattintásvadász) volt ugyan, de mindenkit megillet az ártatlanság vélelme. Hátha Dobelli tényleg összefüggően és meggyőzően, kutatásokkal alátámasztva ki tudja fejteni, hogy nem érdemes híreket olvasni. Hamar kiderült azonban, hogy a könyv valójában nem egy tudományos igényességgel megírt szakkönyv, hanem egy életmód-, üzleti tanácsadás és ezotérikus könyv jegyeit is magán viselő áltudományos szöveg.

A hír mint műfaj és a hír társadalmi szerepének teljes félreértése

Dobelli szerint a hír műfaja 350 éves, mert 1650-ben jelent meg az első napilap. Ezen a ponton azonban jól láthatóan összekeveri a kommunikációs csatornát (napilap) a vizsgált jelenséggel (rövid hírek). Hírek ugyanis ezt megelőzően is voltak, legfeljebb másképpen szerezték be azokat az emberek. De nem csak ebből látszik, hogy leszűkítően értelmezi a hír fogalmát. Dobelli ugyanis úgy tesz, mintha csak bulvár-, politikai, tőzsdei és katasztrófa hírek léteznének, és kizárólag ezeket olvasnák „hírek” címszó alatt az emberek.

Az így leszűkített hírekre vonatkozóan Dobelli már bátran ki meri jelenteni, hogy a napi kishírfogyasztás káros, azt a cukor fogyasztásához hasonlítja.² A cukorral azonban tetten érhető a hiba a gondolkodásában: nem önmagában a cukor káros ugyanis, hanem a túlzásba vitt cukorfogyasztás (Gillespie et al. 2023). De az igazi probléma az, hogy a könyvben olvasható kinyilatkoztatásokat többnyire semmivel sem indokolja meg, azt szeretné, ha egyszerűen csak elhinnénk neki mindazokat, amiket állít. Később hoz ugyan téziseket, de ezek sem tudják érdemben alátámasztani a mondanivalóját (ezekről lásd később).

A következő tévedés a könyvben, hogy amikor Donald Trumpot 2016-ban először megválasztották az Egyesült Államok elnökévé, akkor Dobelli „visszaesett”, és újra elkezdett híreket olvasni. De aztán ismét felhagyott a szokással, mert rájött, hogy csak ideges lesz tőle, és különben sincs befolyása az eseményekre. Egyrészt egyetlen szavazó is eldönthet egy választást (akire hatása lehet egy hírnek), másrészt egyetlen ember, egyetlen gondolata is megváltoztathatja a látásmódunkat vagy a gondolkodásmódunkat – ezzel kapcsolatban például lásd Gandhi életművét (Wolpert 2001). A „hagyjuk a politikát másra, és ne foglalkozunk vele” típusú érvelés pedig elég veszélyes megközelítés, mert azt üzeni, hogy „kedves politikusok, tegyetek bármit az országgal, a közösségemmel vagy velem, nem érdekel, nem idegesítem fel magam vele...” Ez egyértelműen megágyaz az autokrata politikusoknak és rendszereiknek, amit egyetlen ember sem kívánhat senkinek.

Az 56. oldalon található Dobelli hangzatos állítása, miszerint napi másfél órát tölünk hírek olvasásával, ami évente összesen egy hónapot tesz ki, és szerinte ez az idő mind megspórolható lenne. Véleménye szerint más módon nem nyerhetünk ennyi időt, csak a hírolvasás felhagyásával. Mint egykori tévés feltehetően pontosan tudja, hogy ennek az időnek a sokszorosát tölti egy átlagember tévénezéssel (országától függően), napi átlag 3-4 órát. Ha valamin spórolni szeretnénk az időháztartásunkban, akkor a tévézés kiiktatásával sokkal több időnk szabadulhatna fel. De egyrészt az embereknek esze ágában sincs lemondani a tévézésről, másrészt Dobelli sem fejtí ki ezt a kézenfekvő gondolatot.

Dobelli önálló fejezetet szentel annak, hogy a hírek révén a sikeres és szép emberekhez mérjük magunkat, amitől rossz lesz a közérzetünk. Szokásos következtetése, hogy ne olvassunk híreket. Közben azonban megfélelmeztetik a közösségi média használatáról, ahol az ismerőseinkhez vagy platformtól függően (például Instagram) idegenekhez is hozzá tudjuk mérni magunkat. Ennek sokkal súlyosabb pszichés következményei lehetnek, különösen tinédzserek esetében, ami manapság egy mélyebben kutatott téma (lásd például Adeyanju et al. 2021).

Dobelli szintén külön foglalkozik azzal, hogy a hírekre nincs ráhatásunk. Ez többnyire így is van, de nem is feltétlenül azért olvassuk őket, mert mi akarnánk hatni rájuk, hanem azért, mert azok hatnak ránk, és szeretnénk tisztában lenni ezekkel a hatásokkal, felkészülni rájuk. De ez még nem feltétlenül tesz minket „szomorúvá, pesszimistává és reményvesztetté”, ahogy ő állítja – vagy ha mégis, azt illene kutatásokkal alátámasztani, és nem csak úgy leírni. Az általa citált kutatások

² Illetve használja még a toxikus és a „hírfertőző” kifejezéseket is – bármit is jelentsen az utóbbi –, valamint a kábítószer hasonlatot is.

– például a tanult tehetetlenségről – azonban nem köthetőek össze meggyőzően a hírolvasással.³

A szerző viszonylag hosszú részt szentel a hír és a terrorizmus kapcsolatának, ahol kifejti, hogy ha híreket olvasunk, azzal támogatjuk a terrorizmust, ami csak azért létezik, mert az emberek híreket olvasnak. Bár ez logikusnak tűnik, de hogyha a média szándékosan nem számolna be a terrorista cselekményekről, akkor ezekről álhírek és rémhírek kezdenének el terjedni, ráadásul az emberek konspirálnának, hogy vajon miért hallgatják el szándékosan ezeket a híreket a nyilvánosságban. Vagyis ez a kézenfekvő megoldás sem feltétlenül működne (White 2022).

A média (üzleti modelljének) és fogyasztóinak leegyszerűsítő értelmezése

Dobelli központi problémája a média reklámalapú üzleti modellje, ami szerinte a figyelmet bocsátja áruba, ezért abban érdekelt, hogy azt felkeltse és megtartsa, akkor is, ha valójában nincs figyelemre méltó hír vagy újdonság.⁴ A 49. oldalon így ír: „Az üzleti modell így működik: a reklám, amely az egész hírcirkuszt fizeti, csak akkor eladható, ha szembetűnő – vagyis harsány hírecskével veszik körül”. Ez ugyan jól hangzik, csak nem igaz: a reklámalapú modellben a reklámozó a figyelemért (nézettségért) fizet, nem érdekli a harsányság, sőt még kifejezetten elő is írhatja, hogy milyen hírek (szavak) mellé *nem* rakhatják a hirdetését (Griffin 2023). Ráadásul a reklámalapú modell mellett létezik előfizetésalapú, darabáras, támogatói és adományalapú modell is, ahol más az üzleti logika, és ennek megfelelően másra is optimalizál az így működő médiavállalkozás (Pattabhiraiah, Sriram és Manchanda 2019). Ha viszont szerzőnknek a figyelem elrablása és értékesítése a baja, egyszerűen érthetetlen, miért nem kéri ugyanezt számon a közösségi médián, ahol sokkal inkább helyénvaló ez a fajta kritika, mint a hírfogyasztásban valaha is volt (Bhargava és Velasquez 2021).

Szerzőnknek máshol is gondja akad a reklámalapú modell megértésével.⁵ Dobelli reklámfogalma egészen leegyszerűsítő és hamis megközelítés. A reklám mindenhatóságának hirdetése egyébként a fogyasztó degradálása is, mintha képtelen lenne átlátni a reklámozók manipulálási kísérletein. Dobelli könyvéből az ilyen feltételezéseken keresztül egyértelműen kiolvasható, hogy milyen óriási hatalmat tulajdonít a médianak, és mennyire eszköztelennek lát(tat)ja a médiafogyasztókat.

Miközben Dobelli azt hirdeti, hogy egyetlen ember nem képes hatni a világra, ennek teljesen ellentmondva arra buzdítja az olvasókat, hogy ne fogyasszanak hírmédiát, mert ez kikényszeríti majd a felületes, reklámalapú rövidhír-zsurnalizmus

³ Dobelli hipotézisével szemben (a hírek tehetetlenné tesznek minket) ellenhipotézisként felállítható, hogy a hírek olvasásával jobban szeretnénk kontrollálni a saját életünket, próbálunk rájönni, mások mit csináltak rosszul, hogy elkerülhessük a hasonló helyzeteket.

⁴ Ezen a ponton nehéz lenne nem szóvá tenni, hogy Dobelli ezzel a könyvével és annak számtalan nyelvre való lefordításával milyen ügyesen használja ki a figyelemgazdaság működését és tesz szert anyagi haszonra a képtelen állításaival.

⁵ Például a 111. oldalon azt írja: „A reklám olyan termékeket akar ránk sózni, amelyekre nincs szükségünk, vagy, amiket nem engedhetünk meg magunknak – másképp ugye reklám nélkül is megvennénk őket.”

üzleti modelljének megváltozását, és így kialakulhat egy jobb hírmédia.⁶ Ez logikus gondolatnak tűnik. Csakhogy ha mindenki Dobelli tanácsát követné, és nem olvasna híreket, akkor idővel nem lenne olyan média, ami közölné a híreket (hiszen nincs rá kereslet), és akkor nem lenne kitől megkérdezni azt sem, mi a helyzet a világban, amire Dobelli olyan szívesen hagyatkozik egyszerű *potyautasként*, amióta felhagyott a hírek olvasásával.

A tudományosság hiánya

Az igazi probléma, hogy Dobelli a PhD-fokozata ellenére sem tudós – írásmódja és munkamódszere sem egy tudósé –, hanem egy korábban a médiában dolgozó, népszerű íróé, aki kitalált magának egy új szokást, összeolvasott ezt-azt a témában, és a médiafigyelem miatt feljogosítva érzi magát, hogy erről könyvet is írjon. Tudományosan elfogadható szöveghez a függelék 183–185. oldal közötti részében jut a legközelebb, ami egy üdítően érdekes foltja a könyvnek. Ebben a hírek, a médiafogyasztás és a stressz kapcsolatáról ír, és több tudományos kutatás eredményeit is ismerteti. Valójában az egész könyvnek így kellett volna megszületnie (tehát nem Dobelli véleménye, hanem az elérhető tudományos vizsgálatok mentén). Bár itt sem olvashatunk olyan kutatási eredményekről, amelyek ne Dobelli eleve meglévő véleményét támasztanák alá, felmerül tehát a gyanú, hogy a rendelkezésre álló források közül csak tendenciózusan a neki kedvezőeket citálta. A tudományos megismerés tehát szinte teljesen kimarad a könyvből.⁷ Dobelli ugyanis leggyakrabban a saját, egyedi tapasztalataiból általánosít.⁸

⁶ Egy későbbi ponton viszont azt írja, hogy az újságírók azért felületesek, mert túl sokat kell írniuk, így nincs idejük utánamenni a sztoriknak. Ennek oka, hogy a Google, a Facebook és az Amazon elviszi a reklámbevételeket, ezért sokkal többet kell írniuk, ami a minőség rovására megy. És mi van mindennek a háttérében? „[A] mi hírfogyasztói magatartásunk miatt indult meg a mélyrepülés”. De a logikus javaslat helyett (a megbízható minőségi források előnyben részesítése a híreknél) Dobelli szerint az a megoldás, hogy az olvasók egyáltalán ne olvassanak híreket, az újságírók meg hagyják abba a szakmájukat, és keressenek valami mást a hírszurnalizmus helyett, írjanak például hosszabb cikkeket vagy könyveket. A könyv egyik kimondott célja ugyanis, hogy az intelligens újságírókat meggyőzze, forduljanak el a hírszurnalizmustól, és kezdjenek el hosszabb oknyomozó vagy magyarázó cikkeket írni, az ilyen műfajok felé fordulni. A kevésbé tehetséges újságírók pedig válasszanak másik pályát.

⁷ Meghökkenítő például Dobelli 18. oldalon olvasható állítása, hogy aki híreket olvas, az nem érti jobban a világot és nem hoz jobb döntéseket. Valójában, ha Dobelli számára ennyire fontos a kérdés, akkor naplós kutatási módszertan segítségével nyomon kellene követnie egy gondosan megtervezett vizsgálatban ugyanazoknak az embereknek a hírfogyasztási szokásait, döntéseit és percepcióját a világ megértésével kapcsolatban. Vagy ha ilyet nem szeretne végezni, legalább hivatkozhatna ilyen kutatásra. Ha pedig nem találna ilyet, akkor is leírhatná a koncepcióját és jelezhetné, hogy tulajdonképpen ennek a kérdésnek az eldöntésére ez lenne a legalkalmasabb mód.

⁸ Mint amikor a 112. oldalon leírja, hogy a hírek megölik a kreativitást – ezt pedig azzal igyekszik igazolni, hogy a kreatív ismerősei nem hírzabálók, de ismer sok hírzabálót, aki nem kreatív. Mind ezt úgy, hogy folyamatosan a gondolkodási hibákról szóló könyvét ajánlja (Dobelli 2013), miközben a saját tapasztalatai és visszaemlékezése alapján állapít meg vélt törvényszerűségeket – ami tipikus gondolkodásmódbeli hiba.

A könyv tudománytalan módszereire kiváló példa a 21. oldalon olvasható definíció a hírről: „De pontosan mik is azok a hírek („news”)”? A legegyszerűbb meghatározás: „Rövid híradások a világ minden tájáról.” Vagyis a hírt egyszerűen önmagával definiálja a szerző. Nem véletlen, hogy utána folyamatosan ingadozik, hogy mit tekint hírnek, mit zár ki belőle, minek a fogyasztását tartja elfogadhatónak, és minek nem. Fontos hogy nem azt mondja, hogy ne fogyasszunk médiát, hanem csak a hírszurnalizmustól és azon belül a „tudásszomjat nem oltó” kishírek elől zárkózik el. Amik ezzel szemben Dobelli szerint elfogadhatók, azok a hosszabb újság- és folyóiratcikkek, esszék, riportok, dokumentumműsorok és könyvek, mert ezek sok értékes felismerést és háttérinformációt tartalmaznak.⁹ A hír pontatlan definíciója okozza később azt a téves vélekedését is, mely szerint „ez az alapvető csalás – hogy ami új, az egyszersmind fontos is – máig semmit sem változott” (22. oldal). Miközben a hírnek csak az egyik jellemzője az aktualitás, az újdonság, de önmagában ez még kevés a hírértékhez.

A hivatkozások teljes hiánya is bosszantó a könyvben, különösen akkor, amikor számokat ír a szerző: „az utóbbi két hónap során mindannyian csaknem húszezer rövid híreस्कét lapátoltunk be [...] mintegy napi hatvanat” (37. oldal) – mint egykor médiával foglalkozó szakember Dobelli valószínűleg látott már hírfogyasztással foglalkozó kutatást. Tudja, hogy az életkornak, nemnek, iskolai végzettségnek stb. érdemi hatása van a médiafogyasztásra. Ráadásul eltérő piacokon, eltérő szokások lehetnek érvényben. Tehát teljesen biztos, hogy ez az állítás nem igaz mindenkire.¹⁰ Mégis úgy ír a teljes könyvben mintha egyformák lennének a hírek fogyasztásában és az arra adott reakcióinkban is és mindenkinek ugyanaz a megoldás lenne ildomos: kerülni a rövid híreket.

És mi lesz a demokráciával?

Mielőtt belefogtam volna a *Ne olvass híreket!* olvasásába, több médiakutató ismerőssémmel is beszélgettem a könyvről és már a cím említése alapján mind komoly kritikákat fogalmaztak meg, amelyeknek a média, a nyilvánosság és a demokrácia kapcsolata volt az alapja. Vagyis leegyszerűsítve, hogy hírmédia nélkül nem létezhet jól működő demokrácia. Ezzel az érveléssel tisztában van Dobelli is, ezért a 139. oldaltól két fejezetet is szentel a demokrácia kérdéseinek. Az elsőben a polgárok és a demokratikus döntéshozás, például a szavazás kérdését járja körbe. Itt az a javaslata, hogy ne arra koncentráljunk, amit a jelöltek ígérnek, hanem amit eddig tettek – és itt már furcsa módon megengedi a Google és a híroldalak használatát. Csak azt nem tisztázza, hogyan lesznek híroldalak, ha az emberek nem olvassák őket, és nem lesz miből megélniük. A másik javaslata, hogy hírek helyett legyenek újra politikai szalonok, ahol meg lehet vitatni egymással a dolgokat. De azzal nem számol, hogy ezek

⁹ Bár ennek némileg ellentmond, hogy később azt javasolja, adjuk el a tévéket azonnal – mintha azon bizony csak kishíreket lehetne nézni.

¹⁰ A helyzet valójában az, hogy szerzőnk szándékosan hatásvadász, később az 58. oldalon ugyanis ír a Pew Research kutatásáról, aminek a végén megjegyzi, hogy minél magasabb valaki iskolai végzettsége, annál több hírt olvas.

legfeljebb a politikai elitnek és az értelmiségnek jelentettek egykoron is megoldást, most viszont tömegdemokráciákban élünk, ahol ennek megfelelően a tömegek tájékoztatását és vitáját kellene tudni valahogy megszervezni.¹¹

A második demokráciáról szóló fejezetben azt a kérdést vizsgálja meg, hogy ki felügyeli a hatalmasságokat, ha mindenki elfordul a hírolvasástól. Szerinte – és itt pontosítja először a könyvben – csak a kishírek világától kell elfordulni. Az oknyomozó, illetve az alaposabb, kontextust is bemutató cikkek ugyanis hosszabbak, azokat szabadon lehet olvasni. Arra viszont nem tesz javaslatot, hogy – mivel ezek a cikkek lassan készülnek el, tehát drágábbak – ki fogja finanszírozni a megírásukat, és hol fogják megtalálni a közönségüket, ha a hírmédia alapvetően ellehetetlenül?¹² Végeredményben tehát nem mutat utat, hogy a hírolvasás feladása hogyan lenne képes a demokratikus értékek megőrzését rendszerszerűen is támogatni, ha nemcsak néhány ember, hanem tömegek hagynának fel a hírmédia fogyasztásával.

Légből kapott kéretlen jótanácsok

Dobelli már a könyv elején (17. oldal) azt írja, hogy az internet megjelenésével szinte állandóan híreket olvasott. Vagyis jelentősen túlzásba vitte a hírfogyasztást. Erre radikális válasz lehet saját maga számára a teljes absztinencia, vagyis hogy felhagy a hírek olvasásával, de nem világos, miért gondolja azt, hogy mindenki hírfüggő, és mindenkinek ugyanez lenne az ildomos, illetve miért ne lenne járható út egy mértékletesebb és átgondoltabb hírfogyasztás. Ez mind mennyiségben (rá szánt idő), mind minőségben (források gondos megválogatása) működhethet a nem függők számára. Csakhogy Dobelli szerint senki nem képes ellenállni a hírek csábításának, így aztán jobb teljesen felhagyni a fogyasztásukkal.¹³

A könyv kéretlen és megalapozatlan életmódtanácsait jól példázza, amit a könyvek olvasásáról általában ír. Nem lehet mit kezdeni az olyan teljességgel tudománytalan tanácsokkal, mint például, hogy a jó könyveket kétszer olvassuk el egymás után, mert a „másodszori olvasás hatékonysága nem kétszerese az elsőnek, hanem – tapasztalataim szerint – kereken tízszerese” (28. oldal). Miért „kereken tízszerese”, milyen tudományos kutatás támasztja alá ezt az egzaktnak tűnő számot? Vagy egy másik ponton azt tanácsolja, hogy először 30 napig ne olvassunk híreket. De miért pont 30 napig? – merülhet fel a kérdés, amelyre a szerző újabb légből kapott válasz-

¹¹ Kelet-európai szemmel az a rész a leginkább megmosolyogtató: Amikor kifejti, hogy Svájcban sok a szavazás és ilyenkor mindenki az otthonába kapja meg a kérdést és az azt támogató, illetve cáfoló érveket. Svájcban lehet, hogy nincs különösebb negatív következménye annak, ha valaki nem követi a híreket, mi itt Kelet-Európában viszont másfajta történelmi tapasztalatokkal rendelkezünk, ami óvatosságra és körültekintésre tanítja az embert (Stetka et al. 2024).

¹² Egész pontosan ezt írja: „Még egyetlen gazdasági modell sem bizonyult elég stabilnak [...] Ám minél több olvasó fordul el a hírekséktől és keresi a minőségi újságírást, annál nagyobb a valószínűsége, hogy egyszer létrejön ez az alap” (146. oldal).

¹³ De mindenről a hírfogyasztástól való elfordulás jut eszébe, például a 111. oldalon leírja, hogy az interneten sok hamis hír van, ezért nem tudjuk, kinek hihetünk. A megoldási javaslata viszont nem az, hogy keressünk hiteles hírforrásokat, esetleg forduljunk tényellenőrző oldalakhoz, hanem hogy egyáltalán ne olvassunk híreket.

szal szolgál: „Azért, mert akkor fogjuk először megérezni a belső nyugalmat és az oldottságot.”¹⁴

Dobelli a 8. fejezetben fejti ki a fentebb már említett javaslatát, miszerint legyünk szakbarbárok: határozzuk meg, milyen ismeret kell a szakmai sikerünkhöz, és csak azzal foglalkozunk, olyan folyóiratokat és könyveket olvassunk, ami ennek megismeréséhez, eléréséhez szükséges. Ez valójában egy újabb szűklátókörű javaslat, hiszen az életünket nem csak a munkánk határozza meg.¹⁵

Kinek (nem) ajánlanám a könyvet?

Mindent összefoglalva Dobelli könyvével több komoly probléma is van: hamis a kiindulópontja; rosszul értelmezi a hírműfajt; leegyszerűsíti a média, a médiafogyasztás és a médiafogyasztó kapcsolatát; nem (jól) alkalmazza a tudományos megismerés eszközeit; nem ad megnyugtató választ a hírolvasás feladásával kapcsolatban a demokrácia és a nyilvánosság kapcsolatának kérdéseire; és végül a saját problémáját mindenkire általánosítva ad kéretlen tanácsokat. Mindezek ellenére, ha másra nem is jó ez a könyv, de arra biztosan, hogy állásfoglalásra késztesen a képtelen állításaival kapcsolatban, és szembenézésre a saját hírfogyasztási szokásaink vonatkozásában.

Elsősorban annak ajánlom a könyvet, aki azonosulni tud Dobelli médiaképével, ez esetben remek megerősítő olvasmányra lelhet. Aki azt gondolja, hogy a hírmédia önmagáért való, célja önnön fennmaradása, fontosságának igazolása, miközben a reklámalapú modell segítségével pénzt keres a figyelmünk értékesítése révén. Aki elhiszi, hogy nem az emberek választják ki a maguk számára releváns híreket, hanem a média sodorja őket magával, és képtelenek ellenállni neki. Aki vallja, hogy a hírmédia olyan, mint az alkoholizmus vagy a cukorfüggőség és emiatt senki nem tudja kivonni magát a hatása alól.

Ezzel szemben nem ajánlom a könyvet mindazoknak, akik nem szívlelik a zárt gondolkodást¹⁶, és elegendő van a felszínes detoxirolalomból, amely hol a televíziót, az internetet, az okostelefont, a közösségi médiát vagy valamilyen egyéb technológiát kiált ki minden földi rossz okozójának.¹⁷ Azok se kövessék Dobelli tanácsát, akik nem akarják, hogy másokra kelljen hagyatkozniuk, ha történt valami fontos a nagyvilág-

¹⁴ Mintha a hírek olvasása olyan lenne, mint az alkoholfüggőség, és az időszakos absztinenciát jelentő száraz november lenne az egyetlen megoldás, csak éppen ezt sem támasztja alá semmilyen valódi érveléssel.

¹⁵ A munkánk mellett számtalan társadalmi szerepünk van, amikhez tájékozottságra lehet szükségünk, a teljesség igénye nélkül: apa / anya, férj / feleség, szülő, gyerek, állampolgár, szomszéd, budapesti, sportrajongó, amatőr barkács, természetjáró túrázó stb. – ezek túlnyomórészt laikus szerepek, de ismeretekre mindenképpen szükség van ahhoz, hogy sikeresek legyünk bennük (Arendt 2023). Arról nem is beszélve, hogy mi van, ha szakmát szeretnénk váltani.

¹⁶ Ironikus módon látszólag maga Dobelli is elutasítja ezt: „Kerüljük az ideológiákat és a dogmákat, mint ördög a tömjénfüstöt” (68. oldal) – megmosolyogtató ezt leírva látni egy olyan könyvben, ami rögeszmésen ragaszkodik ahhoz az egyetlen gondolathoz, hogy a hírolvasás ártalmas.

¹⁷ Itt szándékosan eltekintenek a hivatkozásoktól, hogy ne népszerűsítsük feleslegesen a Dobellihez hasonló áltudósokat a folyóirat hasábjain.

ban vagy a környezetünkben. Vagyis akik nem akarnak potyautasok lenni egy olyan világban, ahol mások figyelnek helyettük is.

Végezetül, ami a fentebbieken túl bántóan hiányzott a könyvből – így, aki erről olvasna, az se üsse fel, mert csalódni fog:

- az álhírek és az összeesküvés-elméletek szerepe a jelenkori tribalizmus kialakításában és a populizmus újbóli felemelkedésében (Krekó 2021);
- az állampolgári zsurnalizmus (user generated content – UGC, Allan és Hintz 2019) és a blogolás forradalma (Tófalvy 2023), a podcast megjelenése és elterjedése (Spinelli és Dann 2019), illetve a képmegosztás és videózás fontossá válása a zsurnalizmusban (Bock 2012). (A rövid videók hihetetlen népszerűségét csak azért nem kérem számon a könyvön, mert 2019-ben íródott, a TikTok felfutása előtt).

A könyv ugyanis szinte végig csak az újságírók által írt nyomtatott és online hírsajtóra, illetve a tévéhíradókra, valamint a könyvekre és magazinokra, folyóiratokra koncentrál, ezzel viszont az elmúlt két évtizedben sokat színesedő médiavilágot egyáltalán nem képes lefedni. Ne ebből a könyvből próbáljuk tehát megérteni a hírmédia működését és kihívásait. Talán ha a szerző 2010 és 2019 között mégis olvasott volna híreket, nem maradt volna le ezekről a változásokról sem.

Irodalom

Adeyanju, Gbadebo Collins, Ron Patrick Solfa, Thuy Linh Tran, Sophia Wohlfarth, Jonas Büttner, Oluyomi A. Osobajo és Afolabi Otitoju. “Behavioural symptoms of mental health disorder such as depression among young people using Instagram: a systematic review.” *Translational Medicine Communications* 6, no. 15 (2021).

<https://doi.org/10.1186/s41231-021-00092-3>

Allan, Stuart és Arne Hintz. “Citizen journalism and participation.” In Wahl-Jorgensen, Karin és Thomas Hanitzsch (szerkesztők). *The handbook of journalism studies*, 435-451. New York és London: Routledge, 2019.

Arendt, Florian. “Media stereotypes, prejudice, and preference-based reinforcement: toward the dynamic of self-reinforcing effects by integrating audience selectivity.” *Journal of Communication* 73, no. 5 (October 2023): 463–475.

<https://doi.org/10.1093/joc/jgad019>

Bhargava, Vikram R. és Manuel Velasquez. “Ethics of the Attention Economy: The Problem of Social Media Addiction.” *Business Ethics Quarterly* 31, no. 3 (2021): 321-359.

<https://doi.org/10.1017/beq.2020.32>

Bock, Mary A. “Newspaper journalism and video: Motion, sound, and new narratives.” *New Media & Society* 14, no. 4 (2012): 600-616.

<https://doi.org/10.1177/1461444811421650>

Dobelli, Rolf. *Gondolj bele, hogy ne ess bele! – A hétköznapi gondolkodás 52 csapdája*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013.

Dobelli, Rolf. “News is bad for you – and giving up reading it will make you happier.” *The Guardian*, 2014. április 12.

<https://www.theguardian.com/media/2013/apr/12/news-is-bad-rolf-dobelli>

-
- Gillespie, Kerri M., Eva Kemps, Melanie J. White és Selena E. Bartlett. "The Impact of Free Sugar on Human Health – A Narrative Review." *Nutrients* 15, no. 4 (2023): 889.
<https://doi.org/10.3390/nu15040889>
- Griffin, Rachel. "From brand safety to suitability: Advertisers in platform governance." *Internet Policy Review* 12, no. 3 (2023).
<https://doi.org/10.14763/2023.3.1716>
- Krekó Péter. *Tömegparanoia 2.0: Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció*. Budapest: Athenaeum Kiadó, 2021.
- Pattabhiramaiah, Adithya, S. Sriram és Puneet Manchanda. "Paywalls: Monetizing Online Content." *Journal of Marketing* 83, no. 2 (2019): 19-36.
<https://doi.org/10.1177/0022242918815163>
- Royal United Services Institute for Defence and Security Studies [Jessica White]. "Terrorism and the mass media." Utolsó hozzáférés: 2025. március 25.
https://static.rusi.org/terrorism_and_the_mass_media_final_web_version.pdf
- Spinelli, Martin és Lance Dann. *Podcasting: The audio media revolution*. New York: Bloomsbury Publishing, 2019.
- Stetka, Vaclav, Sabina Mihelj, Fanni Toth és Katherine Kondor. "The Illiberal Turn? News Consumption, Polarization and Democracy in Central and Eastern Europe, 2019-2020." [Data Collection]. Colchester, Essex: UK Data Service.
[10.5255/UKDA-SN-855088](https://doi.org/10.5255/UKDA-SN-855088)
- Tófalvy Tamás. "Feltaláltuk újra az internetet?" *Információs Társadalom* XXIII, 3. szám (2023): 115-131.
<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXIII.2023.3.7>
- White, Jessica. "Terrorism and the mass media." *RUSI Occasional Paper* (May 2020).
https://static.rusi.org/terrorism_and_the_mass_media_final_web_version.pdf
- Wolpert, Stanley. *Gandhi's passion: The life and legacy of Mahatma Gandhi*. New York: Oxford University Press, 2001.

Recenzió a *Research Handbook on Information Policy* című tanulmánygyűjteményről

Recenzió a Alistair S. Duff (szerk) *Research Handbook on Information Policy* című könyvről (Nagy-Britannia, Northampton, MA, Amerikai Egyesült Államok Edward Elgar kiadó, 2021 p. 441).

Szerzői információ

Rab Árpád, NKE Információs Társadalom Kutatóintézet tudományos főmunkatárs

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Rab, Árpád. „Recenzió a *Research Handbook on Information Policy* című tanulmánygyűjteményről”. *Információs Társadalom* XXV, 1. szám (2025): 81–91.

== <https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXV.2025.1.6> ==

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Az információs politika az utóbbi évtizedekben önálló kutatási területté nőtte ki magát, amely az információ keletkezésének, megosztásának és felhasználásának szabályozását vizsgálja. Az Alistair S. Duff szerkesztésében 2021-ben megjelent tanulmánygyűjtemény, a *Research Handbook on Information Policy*, tudományos mérföldkő ezen a területen: 28 fejezetében neves nemzetközi szakértők elemzik az információs politika múltját, jelenét és jövőjét, különféle aspektusokra fókuszálva, összességében mégis egy szintézist alkotva. A magyar információtársadalom-kutatás nemzetközi megbecsültségét mutatja, hogy két hazai szerző is munkájával gazdagította a kötetet.

A könyv három nagy részre tagolódik: I. Általános elmélet, II. Specifikus kérdések és III. Különleges információtipusok. Az első rész három alfejezetben tárgyalja az információs politika lényegét, történetét és jövőjét, reflektálva Ian Rowlands 1996-os üzenetére, miszerint a terület elméleti megalapozottsága nagy kívánnivalót maga után.

A szerkesztő bevezető tanulmánya először történeti kontextusba helyezi az információs politika eszméjét, visszatekintve az információ gazdasági és politikai szerepének korai elméleteire (például Marc Porat információsgazdaság-koncepciójára és James R. Beniger „irányítási forradalom” elméletére). Rámutat, hogy az információs politika definíciója körüli viták kiterjedtsége (például Machlup tudástermelés-elemzése, Floridi információfilozófiája) éppen a terület interdiszciplináris jellegét jelzik. Lévéen szerkesztői előszó, jelzi azt is, hogy a kötet célja az információs politika teljességének átfogó megközelítése, és hogy felhívja a figyelmet arra, hogy az információs politika végső soron magáról az információról szól – annak különböző fajtái azonban más és más kihívásokat jelentenek.

Az általános elméleti nagyfejezet három részből áll: az információs politika természet, története és jövője. Az első tanulmányban Ian Cornelius az információs politika kettős természetét vizsgálja (a fejezet szerzője egyébként az *Information Policies and Strategies* 2010-ben megjelent monográfia szerzője). Egyrészt bemutatja, hogyan viszonyulnak az információs folyamatok a gazdasági, politikai és kulturális intézményekhez, másrészt hangsúlyozza az állami „beavatkozás” szükségességét az információs piacon a társadalmi célok érdekében. Cornelius kitér a kortárs információs politikai kérdések széles körére, majd egy újszerű elméleti irányt javasol: az információs politika „esztétikáját”, vagyis annak vizsgálatát, hogy az információs környezet minősége miként járul hozzá a társadalmi értékekhez. Amellett érvel, hogy hosszú távú, okos és megfontolt beavatkozásokkal (nem pusztán divathullámok és jelenségek mentén) kell formálni az információs környezetet a közjó érdekében.

Sandra Braman (akinek alapműve a 2006-os *Change of State: Information, Policy, and Power*) az információs politika dinamikus természetét emeli ki. Bevezeti az információpolitikai „megszakítás” fogalmát, amely hirtelen töréspontokat jelent az információs politika fejlődésében. Braman három ilyen sokkot azonosít: 2001. szeptember 11., a Trump-korszak és a Covid-19-járvány – ezek mind visszavetették az információs politika addigi fejlődését, például a magánszféra védelme vagy a nyílt kormányzat terén. Fejezetében rámutat, hogy az információs politika fejlődése nem lineáris, külső sokkhatások jelentősen befolyásolják, ezért (is) rugalmas és reziliens információs politikákra van szükség a jövő kihívásaival szemben.

Steve Fuller filozófus ideáltípusokat azonosít az információpolitikai szereplők attitűdjeiben, a próféta (prophetic) és az egyházi (priestly) modellt. A próféta-modell-mód az egyéni kreativitást, innovációt és népszerű részvételt testesíti meg, véleménye szerint az internet korában ez erős lendületet kapott, teret engedve a laza, alulról történő szerveződéseknek. Ezzel szemben az egyházi modell a rendet, az intézményesülést és a hierarchiát képviseli, amelyet zavarba ejt a hálózati társadalom kiszámíthatatlan pezsgése. Fuller gazdag történeti és filozófiai hivatkozásokkal (Szókratésztól Marshall McLuhanig, a jezsuitáktól Walter Lippmannig) helyezi kontextusba e két modellt. Fuller újszerű fogalom-párja azt sugallja, hogy a digitális korban az információs politikában feszültség van a kreatív szabadság és az intézményes kontroll között, és jelenleg a kreatív, próféta megközelítés van felemelkedőben.

A történeti blokk első fejezetében Z. Karvalics László azt a provokatív kérdést vizsgálja, hogy létezett-e információs politika, mielőtt megszülettek volna maguk az információs politikák. Úttörő módon integrálja a történeti és elméleti dimenziókat, és egy interdiszciplináris, hosszú távú perspektívát kínál az információpolitika vizsgálatára. Értelmezésében az információpolitika az emberi civilizáció állandó és alapvető része, amely minden korban az ismeretek szervezésének, megőrzésének és ellenőrzésének eszköze volt. A szerző az információpolitika fogalmát rendkívül tág értelemben használja, a modern állami gyakorlatokon túl egészen az ókorig visszanyúlva. Kiemeli, hogy már az antik világban is léteztek olyan szabályozási gyakorlatok, amelyek megfeleltek a mai információpolitikai definícióknak, például az intellektuális tulajdon korai védelme Szibarisz városállamában. Az információpolitika nem a modernitás terméke, hanem egyidős az emberi közösségekkel. A szerző szerint az információhoz való hozzáférés aszimmetriája, valamint az információ birtoklásából fakadó hatalom már a kezdetektől meghatározó volt a társadalmi struktúrák kialakulásában. Ezt bizonyítandó számos történelmi példát mutat be: például a római birodalom népszámlálási gyakorlatait vagy a középkori Raguzai Köztársaság hírszerzési rendszerét. Elméleti keretében megkülönbözteti az információpolitikai gyakorlatok különböző történelmi korszakait, és ezekhez egy rendszerezett táblázatot is mellékel, amely a szereplőket, célokat, tevékenységeket és jogi kereteket egyaránt tartalmazza. A fejezet egy másik kulcsfontosságú eleme az „onto- és filogenetikus” szemlélet, amely szerint az információs intézmények és normák fejlődését csak történeti kontextusban lehet megérteni. Karvalics szerint minden jövőbeli információpolitikai reform csak akkor lehet eredményes, ha figyelembe veszi a múlt struktúráinak létrejöttét és funkcióit. A szerző külön kitér arra is, hogy az információpolitika nemcsak állami, hanem egyházi, közösségi és vállalati szinten is működött, és ezek az aktorok különböző célokat és eszközöket alkalmaztak az információ szabályozására. A mai, digitalizált világban megjelenő információpolitikai kihívások gyökerei visszavezethetők az emberi történelem legrégebbi szakaszaira. Karvalics kiemeli, hogy az információpolitika társadalomformáló erejét csak úgy lehet megérteni, ha feltárjuk annak genealógiáját.

Alistair Black a brit információpolitika történetét tekinti át a középkortól egészen a digitális kor küszöbéig. Black széles látókörű elemzést ad: az egyik végponton a katonai hírszerzést említi, a másikon a tömegmédia szabályozását, és mindezeket a „state information policy” keretében értelmezi. Nagy-Britannia a 19–20. század

folyamán globális hatalomként és az ipari forradalom bölcsőjeként számos olyan információkezelési kihívással korán szembesült, amelyek más országok számára is később ismerősek lehetnek. Black hangsúlyozza, a digitális kor előtt is kulcskérdés volt az állam információs hatalma a polgárai felett. A szerző történeti esettanulmánya azt üzeni, hogy az információs politika nagyban befolyásolja az emberek életét a megfigyeléstől a cenzúráig, és a brit példa egy sajátos, de más nemzetekre is adaptálható keretet nyújt e jelenségek megértéséhez.

Julia Pohle a nemzetközi információpolitika történetét vizsgálja az UNESCO tevékenységén keresztül. Rámutat, hogy az UNESCO alapmandátuma – az oktatás, tudomány, kultúra területén folytatott együttműködés – normatív vállalat, melynek célja az információ és kommunikáció szolgálatba állítása a kultúrák közötti megértés és a tudás globális áramlása érdekében. Bemutatja, miként próbálta az UNESCO már a 1970-es/80-as években előmozdítani a globális információáramlást, és hogyan jelentek meg ezekben a programokban a mai viták előzményei, például a nyílt adatok vagy a digitális megosztottság kérdései. Pohle történeti áttekintése azt hangsúlyozza, hogy az UNESCO úttörő szerepet játszott a globális információpolitika alakításában, és hogy a mai viták (például az internetkormányzás) gyökerei visszanyúlnak eme több évtizedes nemzetközi erőfeszítésekhez.

A „Jövő” fejezetcsoporthoz három szerző a közeljövő információs politikáját illetően fogalmaz meg perspektívákat. Richard Taylor, a *Journal of Information Policy* című folyóirat társalapítója, a jövő információs politikájának vízióját vázolja fel. Fő tézise, hogy történelmi fordulóponthoz érkeztünk: a hagyományos információpolitikai területeken túlmutató technológiák válnak uralkodóvá, ezért „megújított vízióra” van szükség. Taylor, Bramanhoz hasonlóan, hisz abban, hogy a történelem hosszú nyugalmi periódusokból és rövid, forradalmi változásokból áll – jelenleg egy „digitális törés” (digital punctuation) időszakát éljük, amely az információs társadalom kialakulását felgyorsítja. A szerző szerint a hagyományos gazdasági mutatók (például az informatikai beruházások mértéke) már nem elegendők az információs korszak mérésére; véleménye szerint az információs politika jövőjét egy emberközpontú mérce, az információs jóllét határozhatja meg, melynek használatával a politikák hatékonyabban reagálhatnak a drámai technológiai változásokra.

William H. Dutton és Aljona Zorina fejezete a korábbiaknál gyakorlatiasabb megközelítésű. Felhasználják Dutton korábbi koncepcióját, a „játzmák ökológiája”-elvet (ecology of games), amely szerint a politika eredményét sokszereplős, párhuzamosan zajló „játzmák” interakciói alakítják. A szerzők ezt az elméletet alkalmazzák két konkrét európai esetre (Fehéroroszország és Nagy-Britannia). Eme különböző példák kapcsán Duttonék mellett érvelnek, hogy az információs politika múltbeli és jövőbeli alakulását is a legjobban a „játzmák ökológiája” keretében lehet megérteni. Bírálják az egyoldalú determinizmust – sem az „információ szabad akar lenni” techno-liberális dogmája, sem az ennek ellentmondó korlátozó nézet nem állja meg a helyét –, ehelyett egy kvalitatívabb, rugalmasabb szemléletet szorgalmaznak, felhívják a figyelmet, hogy a jövőbeni információs politika többszereplős játzmák eredője lesz, melyet csak holisztikus, ökoszisztéma megközelítéssel lehet megragadni.

Paul T. Jaeger és Natalie Greene Taylor az információs politika jövőjét az információs műveltség (information literacy) jövőjével kötik össze. Kiindulópontjuk az a

paradoxon, hogy miközben az IKT-technológiák behálózják mindennapjainkat, a felhasználók (sőt sokszor a döntéshozók) jelentős része nincs tisztában eme technológiák működésével, az általuk gyűjtött adatok természetével és felhasználásával. A szerzők amellet érvelnek, hogy a kritikai információs műveltség terjesztése kulcsfontosságú a jó információs politika jövője szempontjából, tudatos és kritikus felhasználók nélkül nincs hatékony információs politika: a jövőben az információs műveltség fejlesztése és az információs politika alakítása elválaszthatatlanul összefonódik.

A második, terjedelmes rész konkrét témakörök szerint csoportosítva fogja át az információs politika alkalmazási területeit. Öt szekcióra oszlik: magánélet (Privacy), információs szabadság (Freedom of Information), szólásszabadság (Freedom of Expression), szellemi tulajdon (Intellectual Property) és információs egyenlőtlenség (Information Inequality). A szerkesztő megjegyzi, hogy bár a sorrend nem fontossági rangsort jelez, nem véletlenül kezdődik a rész a magánélettel – már az információs kor korai gondolkodói is elsők között hívták fel a figyelmet a privacy sérülékenységre.

A magánélet blokkban Priscilla Regan a személyes adatok védelmének politikáját tekinti át az elmúlt bő fél évszázad távlatában. Fejezete kvázi történelmi-politikai krónika, amely több „hullámra” osztja a privacy szabályozás fejlődését. Az első hullámtól (az 1960-as évek végének első adatvédelmi törvényeitől) a mai, internet uralta korszakig jut el, érintve a legújabb botrányokat: az online adatgyűjtést, a big data korát, a Cambridge Analytica ügyet, a tech platformok befolyását és az EU GDPR (Általános Adatvédelmi Rendelet) hatását. Regan központi állítása, hogy az üzleti/organizációs érdekek többnyire felülkerekedtek a közérdeken az adatvédelmi politikák alakításakor. Rávilágít a szabályozás fragmentáltságának problémájára is: a felelősség több hatóság között oszlik meg, ami gyengíti a hatékonyságot. Közös szabályalkotó fórum létrehozását javasolja, ahol kormányzat és ipar együtt döntene az adatvédelmi normákról – nem az innováció elfojtása, hanem a felelős innováció biztosítása érdekében. Regan történelmi elemzése arra a némileg elkeserítő következtetésre jut, hogy az adatvédelem szabályozásában sok minden változott ugyan, de a lényeg változatlan: a vállalati érdekek rendszerint felülírják a magánszféra védelmét, ezért új kormányzási modellekre van szükség e tendencia ellensúlyozására.

Michael A. Katell kiindulópontja a társadalmi igazságosság: különösen aggasztja, hogyan sújtják aránytalanul a hátrányos helyzetű csoportokat a megfigyelési technológiák. Hivatkozik Gilliom kutatásaira, melyek bemutatják, miként alkalmaznak a rendvédelmi szervek diszkriminatív módon automatizált rendszámfelismerést vagy arcfelismerőt, elsősorban a marginalizált közösségeken. Bevezeti a „méltányossági közösségi bölcsesség” koncepcióját, mely szerint a döntéshozatalban olyan inkluzív folyamatokat (például surveillance ordinance-eket, azaz felügyeleti rendeleteket) kell kialakítani, ahol a megfigyelés által leginkább érintettek hangja nagyobb súllyal esik latba. Amellet érvel, hogy az adatvédelem és megfigyelés politikáját a társadalmi igazságosság szempontjából kell újra gondolni: a leginkább megfigyelt közösségeknek arányosan nagyobb beleszólást kell kapniuk a szabályozás alakításába, hogy a privacy ne csak az erősek kiváltsága legyen.

Alistair S. Duff, a kötet szerkesztőjének saját fejezete egyfajta ellenpontot képez: míg az előző szerzők a privacy védelmét magától értetődően pozitívumnak

tekintették, Duff reflektál arra a nézetre, miszerint a magánélet védelmét olykor „jobboldali” értéknek bélyegzik (a tulajdonjog analógiájára), vagy egyszerűen anakronisztikusnak tartják a digitális korban. Ezt a felfogást vitatva, Duff három nagy hatású baloldali liberális gondolkodó – Jürgen Habermas, John Rawls és R. H. Tawney – műveit hívja segítségül, hogy megmutassa: a privacy igenis progresszív eszményként is felfogható. Habermas nyilvános szféra elmélete, Rawls igazságosságelmélete és Tawney egyenlőségpárti keresztényszocializmusa látszólag nem a magánszféra védelméről híresek, ám Duff rámutat, mindhárom gondolkodónál találunk olyan elemeket, amelyekből összeállítható egy a közjót szolgáló privacy-felfogás. A közös nevező az egyensúly az egyén és a közösség között. A liberális értékfelfogás biztosítja, hogy az egyént ne áldozzuk fel, a baloldali pedig, hogy a közösség érdeke ne szenvedjen csorbát – így a magánélet védelme nem a közérdekkel szembeni bunker, hanem a technokrata hatalom elleni védekezés eszköze lehet. A szerző szerint ilyen szintézisre van szükség, hogy a privacy eszménye elég vonzó és életképes maradjon a digitális kor kihívásaival szemben.

A következő szekció témája (információs szabadság) látszólag a privacy ellentéte, ám a szerkesztő megjegyzi: a magánélethez való jog és a közérdekű információhoz való jog nem ellentmond egymásnak, sőt egymást kiegészítő, demokratikus értékek. A FOI itt nem személyes adatok nyilvánosságát jelenti, hanem az állami és közintézményi információkhoz való hozzáférést. Székely Iván érvelő esszéiben a közérdekű adatok nyilvánosságát a demokrácia alapfeltételeként mutatja be. Történeti és fogalmi alapokra támaszkodva kimutatja, hogy az információs szabadság eszméje már a felvilágosodás forradalmaiban is benne rejtett: az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat és a francia Forradalom eszményei között implicit módon ott találjuk a hatalom átláthatóságának követelését. A II. világháború után pedig explicit módon is megjelenik, például az ENSZ alapokmányában vagy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában. Székely határozottan fogalmaz: a FOI kritikus eleme a jogállamnak és a demokratikus rendnek – nem csupán egy jog a sok közül, hanem „konstitutív közjó”, amely nélkül a többi jog sem érvényesülhet megfelelően. A fejezet áttekinti a FOI intézményesülésének közelmúltbeli globális trendjeit is, megemlítve az egyre gyakoribb felhívásokat az aktív közzétételre és a polgári részvételre az adatigénylésen túl, kitér arra, hogyan befolyásolta a COVID-19-válság a közérdekű adatokhoz való hozzáférést – utalva rá, hogy a rendkívüli intézkedések gyakran háttérbe szorították az átláthatóságot. Székely szenvedélyes védőbeszédében az információs szabadságot a demokrácia sarokkövének nevezi, amelyet más közérdekű értékekkel együtt kell érvényesíteni, és amelynek fontosságát a pandémia csak még jobban kiemelte.

Ben Worthy a FOI-t a tágabb „nyitottság ökoszisztémájába” helyezi, amelybe beletartoznak a whistleblowerök (kiszivárogtatók), a szivárogtatások és a nyílt adatok mozgalma is. Rámutat, hogy az FOI-törvények hatékonysága és hatása nagyban függ az adott ország politikai kultúrájától: például a brit politikai kultúrát gyakran éri az a vád, hogy „titkolózó és zárt”, ezért különösen érdekes a FOI meghonosodásának története az Egyesült Királyságban, részletesen ismerteti, hogyan vezették be a „megismerés jogát” (right to know) Britanniában, kitérve a hírhedt képviselői költségtérítés-botrányra: arra, hogy a parlament tagjai megszavazták saját maguk mentesítését az új FOI-törvény alól. Worthy elemzése rámutat, hogy az informá-

ciószabadság nem magától értetődően működik: politikai és kulturális tényezők alakítják, de a botrányok és a nyilvánosság nyomása révén az FOI az Egyesült Királyságban is előrelépett, sőt új formákat ölt az open data mozgalomban.

Ben McConville esettanulmány jelleggel a skót információszabadság helyzetét mutatja be. Skócia FOI-helyzete viszonylag jó hírű, ami azt jelenti, hogy a nyilvánosság hozzáfér a kormányzati adatokhoz – Worthy fejezetében is elismerően utal Skóciára. McConville azonban újságírói szemszögből vizsgálja a kérdést: a FOI ugyanis nem pusztán jogi mechanizmus, hanem a tényfeltáró újságírás mindennapi eszköze. A szerző Pierre Bourdieu térelméletét hívja segítségül, miszerint a média és a kormányzat egy téren belül küzd a dominanciáért – az újságíró a „scoop”, az exkluzív sztori után kutat, míg a hatóságok a hírnévvesztést minimalizálnák. McConville skót esete azt példázza, hogy az információszabadság a gyakorlatban egy állandó küzdelem a nyilvánosságkereső újságírás és a kontrollt fenntartani igyekvő intézmények között – és bár Skócia előrébb tart, a harc ott sem ért véget.

A szólásszabadság blokk a klasszikus értelemben vett szólás- és véleménysszabadság információs politika vonatkozásait járja körül. A kötet szerkesztője megjegyzi, hogy gyakran keveredik a közbeszédben a FOI és a szólásszabadság fogalma, holott előbbi a hozzáférés szabadsága, utóbbi a közlésé – analitikusan eltérők, bár a gyakorlatban szimbiózisban állnak. Arne Hintz központi témája a „chilling effect”, azaz az öncenzúrázó visszahúzó hatás jelensége egy olyan világban, ahol minden lépésünket nyomon követik. A megfigyeléstársadalom korában – érvel Hintz – sokan úgy érzik, a véleménynyilvánítás szabadsága ugyan papíron adott, de a gyakorlatban az állandó megfigyelés miatt már nem mernek szabadon beszélni. Ez az adatközpontú világ persze nem olyan nyilvánvalóan elnyomó, mint egy cenzúrát alkalmazó diktatúra, de hatásaiban így is súlyos: az emberek önkorlátozása a közbeszéd elsivárosodásához vezethet. A fejezet értékeként azonban nem elégszik meg a helyzet leírásával: részletesen áttekinti a jogi válaszokat (ilyen például az Európai Unió GDPR rendelete is, amely adatvédelmi eszközként a szólásszabadság védelmét is szolgálhatja) és a civil társadalmi mozgalmakat (digital rights activism, például a netes magánszféra védelmében). Hintz arra figyelmeztet, hogy a szólásszabadság a digitális megfigyelés árnyékában veszélybe került, és csak egy tudatos információs politika – amely jogi védelemmel és a civil mozgalmakkal együtt lép fel – tudja biztosítani, hogy a polgárok félelem nélkül élhessenek e jogukkal.

Emily Knox a szólásszabadságot egy talán meglepő aspektusból közelíti: a befogadó (hallgató) perspektívájából. Rámutat, hogy ma szinte bárki, bármikor, valós időben megoszthatja a gondolatait a világgal – ilyen még soha nem volt az emberiség történetében. Ez a szabadság ugyanakkor új kihívást teremt: a hallgatóság szempontja került előtérbe, hiszen a tömeges online térben a kifejezés szabadsága egyúttal információs özönhöz vezet. Elméleti keretként Knox ötvözi a kommunikáció szabadságának mint emberi jognak a felfogását egy dinamikus, „áramlásalapú” nyilvánosságmodellel. Ez utóbbi eltér a Habermas-féle statikus közösségítér-modelltől: a digitális korban a közbeszéd folyamatos áramlás, nem pusztán egy tér, ahol vélemények elhangzanak. Knox fejezete számos aktuális példát is felvonultat – a Black Lives Matter mozgalomtól a fake news jelenségig, a Covid-19-infodémiáig –, érzékelte, hogy miért annyira égetően fontos ma az információs politika kutatása. Knox

amellett érvel, hogy a digitális korban a szólásszabadság védelméhez rugalmas és többszintű szabályozás kell, amely egyszerre kezeli a jogi, intézményi és közösségi normákat, és figyelembe veszi a hallgatóság szerepét is a modern nyilvánosságban.

Victoria Nash a szólásszabadságot egy sokszor elhanyagolt csoport, a gyermekek szemszögéből vizsgálja. Felhívja a figyelmet, hogy az internet eredeti architektúrája nem számolt a kiskorú felhasználókkal – a hálózatot felnőttek igényeire szabták, és csak utólag szembesültünk azzal, hogy a gyerekek is online vannak. Az életkor ellenőrzése az online térben messze nem olyan egyszerű, mint offline, ahol az embert személyesen látjuk; digitálisan azonosítani, hogy ki gyerek, és ki nem, komoly adatvédelmi és technikai kihívás. Ráadásul minden, a gyerekek védelmét célzó korlátozásnak vannak „kiható hatásai” (spillover effects) a felnőttek jogaira: ha például kötelezővé tesszük a személyazonosság igazolását a neten a gyermekvédelem miatt, az a felnőttek anonimitásához és magánszférájához való jogát is korlátozza. A feszültség – a gyerekvédelem és a felnőtt szabadságjogok konfliktusa – az internet kezdete óta fennáll, és továbbra is megoldatlan.

Az információs politika kutatásában hagyományosan kitüntetett szerepet kapott a szerzői jog és a szellemi tulajdon – erre Duff is utal, mondván az információpolitika gyökerei részben a könyvtár- és információtudományból erednek, ahol a szerzői jog központi téma volt. A digitalizáció kora pedig még inkább rávilágított, hogy a szellemi tulajdon szabályai alapvetően befolyásolják az információhoz való hozzáférést és a kreativitást. John Feather – a *The Information Society: A Study of Continuity and Change* című átfogó monográfia szerzője – áttekintő fejezete a szerzői jog természetét és történetét foglalja össze. Feather rámutat, hogy a szerzői jog eredete egyszerre nyúlik vissza kereskedelmi és politikai gyökerű tényezőkhöz. A könyvnyomtatás korában a kiadók monopóliumai és az állami cenzúra érdekei összefonódtak. Leírja, miként fejlődött Európában a könyvkereskedelem joga a középkori privilégiumoktól a modern szerzői jogi törvényekig, külön kiemelve a szerzői jog alapelvének lassú elterjedését – azt, hogy a szerző mint egyéni alkotó jogai csak fokozatosan nyertek elismerést a kiadók monopóliumaival szemben.

Margaret Ann Wilkinson – aki egyaránt jártas a jogtudományban és a könyvtár-tudományban – a szerzői jog egy kevésbé tárgyalt aspektusára, a morális jogokra (személyhez fűződő jogokra) fókuszál. Két fő morális jogot elemez: a névjogot (paternity right), amely biztosítja, hogy a szerző neve fennmaradjon a művén, és az integritás jogát, amely megóvjá a mű tartalmi sértetlenségét. A fejezet legérdekesebb felismerése, hogy a morális jogok nemcsak az alkotókat védik, hanem a felhasználókat is segítik az információs káoszban. Wilkinson mellett érvel, hogy a szerzői jog morális jogai – a szerző nevének és műve sértetlenségének védelme – nem elavult dogmák, hanem kulcsfontosságúak a tartalom megbízhatóságának biztosításában az információs társadalom korában.

Blayne Haggart fejezete a szerzői jog szabályozásának globális politikai gazdaságtanát tárja fel. Központi kérdése a szerzői jogban rejlő alapfeszültség a védelem (monopólium, korlátozás) és a terjesztés (hozzáférés, közösségi érdek) között. A szerzői jogi politika igenis vitatható és formálható terület – nem eleve elrendelt a folyamatos szigorítás, ha a társadalom fellép az egyensúly helyreállításáért. Haggart rámutat, hogy a nemzetközi szerzői jogi szabályozásban egy „egyirányú szigorítás”

zajlik, a nagyhatalmak érdekei mentén, de a felhasználói jogok mozgalma reményteljes arra, hogy ez a folyamat megfordítható, és a szerzői jogi rendszer kiegyensúlyozható.

Az utolsó szekció három fejezete az információs társadalom nyertesei és vesztesei közötti különbségekre koncentrál. A digitális megosztottság problémáját mélyebben, elméletibb szinten járják körül a szerzők. Amit M. Schejter az információs egyenlőtlenséget a társadalmi-politikai filozófia mélyrétegeibe helyezi. Először tisztázza az „információ” természetét: bár gyakran egy lapon említjük a kommunikációval (IKT), valójában nincs még egységes „információs-kommunikációs elmélet”, ami már jelzi, hogy a problémakör sokrétű. Schejter kritikája szerint az eddigi politikák sokszor leegyszerűsítették a digitális megosztottságot egy bináris kérdéssé: van-e hozzáférés egy technológiához vagy nincs (például internethozzáférés), ezt a szemléletet egy utilitarista, aggregáló filozófia eredményének tartja, ami csak eszközökre koncentrál. Ehelyett Schejter szerint a problémát csak úgy lehet megoldani, ha a döntéshozók a teljes társadalmi folyamatot veszik figyelembe: nem elég a technológiát eljuttatni valahová, azt is nézni kell, hogyan használják az emberek az információt. Itt kapcsolódik be Amartya Sen képességlelmélete: Schejter szerint a legígéretesebb út, ha az információs politika azt célozza, hogy az egyének valóban képessé váljanak az információ használatára a saját szükségleteik mentén. Az információs politikának túl kell lépnie a pusztá infrastruktúraépítésen, és az emberek valós információhasználati képességeinek fejlesztésére kell törekednie.

Kim M. Thompson azt a kérdést teszi fel, hogyan mérhetjük és értékelhetjük az információs egyenlőtlenségek enyhítését célzó politikák hatását. Rámutat, hogy bár a hozzáférés biztosítása (infrastruktúra) és a digitális készségek fejlesztése fontos, van egy mélyebb, harmadik réteg is: az emberi viselkedésszerű és kulturális tényezők. Az Information Worlds Matrix módszertanát ajánlja az információs egyenlőtlenségek komplex kezelésére, hogy a politikák a technikai és készségszerű tényezőkhöz túl a kulturális és viselkedési akadályokat is lebontsák. Az Information Worlds Matrix egy elemző eszköz, amely több dimenzióban térképezi fel egy közösség információs viszonyait (normák, szereplők, motivációk stb.). Thompson egy konkrét példán keresztül szemléltet, Dél-Korea elmúlt 50 évét elemzi eme mátrix segítségével.

Petr Lupač a digitális megosztottság-kutatás fő irányait tekinti át, és azt találja, hogy sok elemzés felszínes marad. Szerinte gyakran alapvető, ki nem mondott feltételezések torzítják a gondolkodást – például az az axióma, hogy a növekvő internethasználat automatikusan informáltabb társadalomhoz vezet. Lupač számos empirikus tanulmányt tekint át (például a „tudásszakadék”-elméletet Tichenoréktól vagy Rogers innováció-diffúziós modelljét), és arra a következtetésre jut, hogy az információs politika jelenleg nincs kellően megalapozva empirikusan. Egyik fő állítása, hogy az információs szegénység nem egységes jelenség, hanem téma- és kontextusfüggő: más okból maradnak le az emberek, mondjuk, az egészségügyi információk terén, és más okból a pénzügyi vagy a közügyek információi terén. Lupač a kontextuális megközelítés mellett teszi le a voksát: az információs egyenlőtlenségek csökkentése csak akkor lehet sikeres, ha felismerjük, hogy különböző tématerületeken más-más akadályok tartják fenn a lemaradást, és az információs politikának ezekre a specifikus gátakra kell reagálnia.

A záró blokk némileg eltér a megelőzőktől: itt nem egy-egy problémakör vagy elv áll a középpontban, hanem három információfajta. A szerkesztő azért döntött így, hogy nyomatékosítsa a kötet záró üzenetét: az információs politika végső soron mindig az információ típusáról szól. Nem mindegy ugyanis, milyen információt érint egy szabályozás – egy génszekvencia-adat más jellegű kihívás, mint egy költségvetési ki-mutatás vagy egy újságcikk. A három kiválasztott kategória: a genetikai információ, a hivatalos statisztika és a hír/információ a nyilvános szférában. Ruth Chadwick fe-jezete a genetikai és genomikai információ alapvető etikai és jogi kérdéseit térképezi fel. Közérthetően tisztázza a genetika bonyolult szakszókincsét – egyfajta minilexi-konként is funkcionál, ami nagyon hasznos az információs politika kutatóinak, akik nem feltétlenül jártasak e téren, áttekinti a genetikai információ felhasználásának fő területeit is, a bűnüldözést (DNS-adatbázisok), az orvosi kutatást és egészségügyet (genomikára épülő diagnosztika, kezelések). A genetikai információ korunk egyik legkritikusabb területe, ahol az információs politikának az etikai kihívások mély-ségével arányos, elővigyázatos és átfogó megközelítést kell alkalmaznia, különben felkészületlenül ér minket a genomika forradalma.

Catherine Heeney a hivatalos statisztikák (nemzeti statisztikai hivatalok adatai-nak) információpolitikai dilemmáit boncolja a big data korában. Heeney rámutat, hogy a hivatalos statisztikák korábbi adatvédelmi paradigmája a big data világában recseg-ropog, és csak egy átfogó, társadalmi szintű „információs egyezség” teremthet ismét egyensúlyt a közérdekű adatok hasznosítása és a személyes adatok védel-me között.

Sue Curry Jansen zárófejezete a hír és tájékoztatás demokratikus szerepét vizs-gálja, méghozzá történeti példán keresztül. Walter Lippmann, a 20. század egyik legjelentősebb újságírója és közírója gondolatait eleveníti fel, párhuzamba állítva a 21. század teoretikusával, Jürgen Habermasszal. Lippmann már a század elején látta a tájékoztatás fontosságát a demokráciában, de egyben kritikusan tekintett a tömegmédia torzításaira. Úgy vélte, a polgárok nem férnek hozzá a valósághoz köz-vetlenül, csak a médián keresztül, így a sajtó felelőssége óriási. Jansen kiemeli, hogy Lippmann következetesen hitt az objektív információ és a civilizált politika fontos-ságában, és ez ma újra nagyon aktuális. A fejezet kódája (lezárása) Habermasra utal – Lippmann és Habermas között közös a demokrácia alapjaiba vetett hit és a minősé-gi nyilvánosság iránti aggodalom. Jansen szerint a mai fake news és polarizáció kor-szakában Lippmann öröksége kulcs: ismét előtérbe kell helyezni a tiszta információ és civil diskurzus iránti elköteleződést. A nyilvános szféra minősége a demokrácia jövőjének záloga, és a sajtónak, valamint az információs politikának közös felelős-sége, hogy a tájékoztatás a közjó szolgálatában álljon – ahogy azt Lippmann megál-modta és Habermas elméletben megalapozta.

A *Research Handbook on Information Policy* egységes szerkezetbe foglalja az in-formációs politika rendkívül szerteágazó területét. A kötet fő tanulsága, hogy az in-formációs politika mindenkit érint – a személyes adatainktól kezdve a kormányzati átláthatóságon át a mindennapi hírfogyasztásunkig. A kötet sikerrel mutat rá a te-rület interdiszciplináris természetére: filozófiai elméletek, jogi és etikai elemzések, történeti távlatok és gyakorlati esettanulmányok egyaránt helyet kapnak. A szerzők változatossága kutatási és földrajzi terület szerint is lenyűgöző. Ez a sokszínűség a

könyv erőssége, mert így a kulturális, politikai és gazdasági tényezők gazdag palettája jelenik meg.

A három nagy rész logikus ívet ad: előbb az alapelvek (mit értünk információs politikán, honnan jön, merre tart), majd a problématerületek (milyen konkrét kérdésekkel foglalkozik ma az információs politika: adatvédelem, információs szabadság stb.), végül a speciális kihívások (bizonyos információfajták különleges kezelése).

A kötet implicit fő üzenete, hogy az információs politika a demokrácia infrastruktúrája. Legyen szó a magánélet tiszteletéről vagy a kormányzati adatok nyilvánosságáról, mind azt szolgálja, hogy az információs korszakban az egyéni jogok és a közjó harmóniája fennmaradjon. Ez a hang nem kritikátlanul ünneplő – lásd a bíráló hangokat a big data árnyoldalairól, a technokrata szemlélet túlkapásairól –, de összességében a kötet méltatja az információs politika fontosságát, és higgadt optimizmussal keresi a megoldásokat.

A kötet központi tanulsága talán éppen az, amire a szerkesztő a zárszóban utal: mindig az információ tartalmából induljunk ki. Ha egy új jelenségre – legyen az gén-szerkesztés vagy közösségi média – információs politikát akarunk alkotni, elsőként azt kérdezzük meg, miféle információról van szó, és mi a tétje annak a társadalom számára.